

בוקארעשטער
זאמלביכער

פארבאנד פון
יידישע שרייבער
און פובליציסטן
אין רומעניע
ו
4

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 15055

BUKARESTER ZAMLBIKHER

*Permanent preservation of this book was made possible
by Leon Poddebsky*

In memory of our loving parents,

Hersz Zvi & Esther Poddebski (y) (nee Markowicz).

They cherished Yiddish culture & transmitted it to us.

They loved the Jewish people, the State of Israel and their fellow man.

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

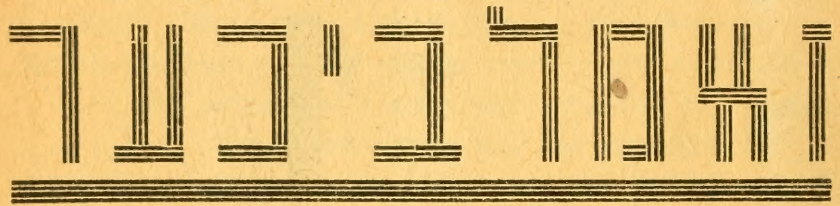
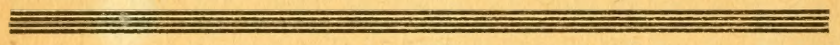
Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Lief D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x101, or by email at cmadsen@bikher.org.

א ר ו י ס ג ע ג ע ב ן
 פונעם פארבאנד פון
 ״דישע שר״בער
 און פובליציסטן
 אין רומעניע.

תקון טעות

פון יעקב גראפערס פראלאג, שבת נחמו, וואָס איז דער אריינסיר צו אַ גרעסערן פּאָעם, שבת נחמו ה'רנב, זענען צוליב סאַרדריטלעכע סבות אַרויסגעפאלן שורות און פּאַסאַזשן. שעדיקנדיק אין א געוויסער מאָס די גאַנצקייט און דעם זין פונעם ווערק.
דער פּאָעם אין זיין גאַנצקייט וועט—האַפּן מיר—בקרוב דערשיינען אין בוכפּאַרם.

נאָר תּליות, חוּק, דערשטיקונגס-באַנען
צו הונדערט פּערציק פּראָ וואַגאַן, הערמעטיש, לופּט-דיכט,
וואַגאַנענוויי, וואַגאַנען...
וועהן געשלעפּט, פאַר וואָס, וועהן, צו וואָס, צוואַנען?

די שרעק ביי נאַכט, אַ יעדע שעה דער אַנשרעק,
אַ שרעק זיך דאָס דערמאַנען!
דאָס איז געווען די צייט, און מיר אין איר.

געטריבן, מיד, געקוועלט, אין שטויב און גראַבער שעלט, און הענט!
אַרום דאָס באַיאַנעט, זיין שפּיץ צו דיר געווענדט...
אַ קרומער שפּאַן — אַ שטויס!
און דו, האַלטסט אויס,

1877

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST SOUTH EAST
CHICAGO, ILL. 60607

שבת נחמו

(פ ר אָ ל אַ ג)

אין שווערסטע סעג איז דאָס מיין ליד אַנטשטאַנען,
קיין פּינטל האָפענונג נישט, איין בלישטש פון ערגעץ וווּ,
קיין ווינקל בלוי, קיין הימל נישט, קיין מענטש,
נאָר תּליות, חוּק, דערשטיקונגס-באַנען
צו הונדערט פּערציק פּראָ וואַנאָן, הערמעטיש, לופט-דיכט,
וואַגאַנענווייז, וואַגאַנען...
וווּהין געשלעפט, פאַר וואַס, וווּהין, צו וואַס, צוואַנען?

די שרעק ביי נאַכט, אַ יעדע שעה דער אַנשרעק,
אַ שרעק ויך דאָס דערמאַנען!
דאָס איז געווען די צייט, און מיר אין אירי.

געטריבן, מיד, געקוועלט, אין שטויב און גראַבער שעלט, און הענט!
אַרום דאָס באַיאַנעט, זיין שפּיך צו דיר געווענדט...
אַ קרומער שפּאַן — אַ שטויס!
און דו, האַלטסט אויס,

און שפאנטט,

און גייסט, און פאלסט, און גייסט,

און וויסט ניט יעדע רגע ווען דער שטויט,

און צי דער טויט כאַטש אויך וועט קומען...

און וואָס אויף ערדענער וועלט, אַט דאָ, דען לענגער דויערט

נאָך ווי געדענקען ?

פאַרגייען מענטש און איינהיל זיין, און מויער און טרויער, די

דויער אַליין פאַרגייעט,

און פרייד ווי לייד,

און מאָרד, און אויסרויב אויכעט, אַלצייגס גייט, פאַרגייעט, און

גיין, און קומען, און גיין,

און בלייבן בלייבט, אויב סע בלייבט, נאָר מוח האַלטן, נאָר

געדענקען,

און די חרטה, און דאָס באַנג טון בלייבט, אויב ס'בלייבט...

און ווער וועט פאַר זיין אויפטו דאָ, פאַר אייך זיך שעמען,

פאַר זיין פאַרברעך צו אייך, זיין טויט-זינד,

זיין שווער-פאַרברעך צו אייך, דען ווער ?

ווער זיך נעגל רייסן, בייסן זיך, ווער וועט זיך שעמען,

פאַר אייך שעמען, נאָך אייך בענקען,

ציילן לעבנס, מענטשן, מעשים, נעמען, ציילן און זיך שעמען ?

אַליין אין פנים פאַטשן זיך, אין פּרצוף זיינעם,

אייך נאָכליידן, ביי אייך, מיט אייך,

אייך געדענקען ווער,

ליידן און געדענקען,

ווער וועט וועלן וויסן עס כאַטש און געדענקען ווער ?

בלייבט א מעשה מיט א שער,

פון א פאָדעם מיט א שער.

ווער דעראַט מיר דאָס, אַ דען זשע, ווער דען, ווער ?

אָדם, פּאָדעם און א שער...
 אָדם, פּאָדעם, טרעפט ילדים,
 וואָס געשעט מיט שער און פּאָדעם,
 מיט א פּאָדעם און א שער?
 שער, געשוירן... אָנגעווירן.
 און די שער וויל ווייטער בויערן אָן שום קלער...
 וואָס דען עפעס איז מען דאָס א שער?
 וואָס דען עפעס דאָס אָן איבערשערער, וואָס און ווער?
 שעמט פאַר פּאָדעם זיך א שער? בענקט זי זייער?
 שעמט פאַר א מענטשן זיך א בער,
 טאַנצט און ברומט, און בייסט, און רייסט ער נישט,
 און טאַנצט נישט ווייטער ער?
 וועלטן, קעלטן, קייט און בער,
 וועלט-געשיכטע: פּאָדעם — שער!
 און די עדות זענען מיר...
 ביידעס זענען מיר:
 אי די עדות זענען, אי דאָס עדות-זאָגן און די ליידן טראָגן מיר!
 זענען מיר און זאָגן: זענען, קענען, גלייבן, טראָגן, ליידן,
 ברענען מיר, און ווידער מיר...

וועלט א שעלט, און קייט און שער,
 און... געשיכטע: אָדם — בער...
 אויבן אָן א האַק, א שער...
 און דו, קליגל דיך, און קלער,
 קרעכצן העלף, צי גיי, גאַר גיי,
 אַמפער דיך, באַנעם, דערגיי וועלט און וויי,
 און פרווה, פאַרטיף, דערפיל, דערזע:
 ווענט פון פּראָסט, פון שטורעם און פון שניי,
 שטאַל און בריקן, אַלערליי שטרויכלונגען און וויי-געשריי...

אויסגעפייניקט, אַפּגעהילכט, קאַלט געלאָשן.

טויטע פראַשן אונטער שנייען,
ווינט און וונד, און וויי-געשרייען...
און ווער ווייסט עס, און ווער וויל עס, און ס'וועט וועמען ווען
אַנגיין ?

וויי-געשרייען !
אויסגעלאַשן מיט די פראַשן,
אונטער שנייען אָפגעלאַשן,
שניי-פאָרווייעט, שניי, לויטער שניי...
און דאָס דען ווייסן זיי,
ווילן דען דאָס ווייסן
און צי וועלן זיי ?

פרעג נישט ! פרעגסט ! בחנט פרעגסטו,
שולדיק נאָר, ווייזט אויס, איז דער, ווער ס'האַט געליטן
און נישט מער !
גלייבסט ניט ?... קוק דיך צו, דערפיל, דערהער און זע...
וואָס הערסטו, וואָס ? וואָס זעסטו ?
— שערן, פּעדעם, פראַסט און שניי...
וואָס ווילן זיי ?

און די ווינציקלעכע בלויו פון אונדו וואָס נאָך געבליבן,
צוגעשטיקלטע, געקליבן,
שיעור צעמערשטע שוין, כמעט צעריבן,
קוים צונויפגעקליבן...
די וואָס פאָרט געבליבן,
זיי אַליין פון זיך נאָך וויסן וועלן ?
זיי אַליין פון זייער אייגענעם נאָמען וויסן,
פון דעם נאָמען זייערן וויסן וועלן זיי ?
זיי פון זיי ?

וועלטן, וועלטן — זנען, וועלטן אייערע און לעבנסנאָענטשטע

איין, און האַרציקע, און טייערע,
און וויי, פאַר אייערע אויגן זיי, און שרייענדיק, און אַטעמענדיק,
זיי אין צוויי געריסן,

מידע זיי און הונגעריקע

די ערד אַזש האָבן זיי, דאָס גראָז, פאַר הונגער אַזש געביסן,
די ערד געביסן...
און וויסן וועט איר און געדענקען, און וויסן ווי צו טון און וואָס
צו דענקען,

און פאַרגעלטן, און געדענקען?

פאַר דער פרייהייט אייערער מיט מיט געטרעטן,
פאַר אייער פרייהייט, האַלבע, פערטל, טראָפן פרייהייט אייערער,
אין גרוב זיי מיט די מיט צעטרעטן,
פאַר אייער הויט און ביין וואָס איר זענט געבליבן, פאַר הויט און
ביינער אייערע,

און זיי מיט הענט, מיט שערסקע, האַריקע, גאַרילאַ-הענט,

מיט לאַבעס באַבלוטיקטע איין געקנאַטן.

און פאַר דער איין-רוט, וואָס איין געדראַקטן —

פאַר יעדן מענטשן-קינד,

(אַלע, יעדעס מענטשן-קינד, אויסדערוויילט)

געצייילט מיט ליבשאַפט, מוטערס האָבן זיי געצייילט,

דערצייילט, געציטערט איבער זיי, באַבלאַזן, אַבגעווינגן, מיט די

אויגן אַפגעווינגן זיי, דערצויגן...

דערנאָך, גאָר פלוזעם, זיי ווי שעפסן בלויז געוואָרן איינפאַרטיילט,

ווי לעמער שטויביקע...

...וויסן וועט איר וואָס איר האָט צו טון — און וואָס צו

דענקען?

און פאַרשטיין, און פאַרגעלטן, און געדענקען?..

און דאָס, וואָס טון לאַנג, שוין פריער, טון דורות שוין געקאַנט

האָבן זיי אַסטון,

אַסטון זיך געקאַנט.

טון גאָר דעם לייד זיך אָפטן, בעקאָנט אַרעפּ סון מאַרק...
טון מאַרק אַרעפּ,
אויף קעסט אַרויף,
אין זשליאַב אַריין,
אין פרעס אַריין...
און זיי דאָס גאַנצע גאָר האָבן פאַרמיטן...

געדאַרפט זיך נאָר אַ בייג טון עפעס, אַ קרעק טון זיך, אַ קניק
טון און זיך בוקן.

אַ שטופּ זיך טון, אַ כאַפּ, אַ שליינג טון,
פאַרמאַכן אַ מינוטקעלע די אויגן
... און שליינגען ...
און אפּשר עקלען זיך אַ ביסל...
(צי מאַכט דאָס אויס? וואָס קאָן דאָס שאַטן זי...
דער אָנהייב נאָר איז שווער...
ניט זייער:

צו עקלען זיך אַ ביסל פאַר דער שיסל
און... שליינגען, ווייטער שליינגען, רוקן...
אַריינרוקן

אין זשליאַב אַריין!
אין פרעס אַריין!

און זיי גאָר ווידער האָבן דאָס פאַרמיטן, עס אויסגעמיטן,
געוואָסט עס און געליטן האָבן זיי
און פאַרגעדענקען, דאָס פאַרשטיין, וועט איר, וועלן זיי?
ווער געווען זיי דורך וועלט און צייטן,
וואָס געווען זיי?

און מיט וואָס, מיט וועמען דאָס, מיט וואָס דען זיי זיך,
דאָ געזאָלט האָבן פאַרבייטן?

צי וועלן זיי פאַרשטיין דאָס נאָך און וויסן, און געדענקען?

און די וועלט "די גוטע" וואָס בין היינט, דער מענטש וואָס מיר

אין זייער מיטן.

דערצערנטע, געפייניקטע, פארשניטן...
וואָס וועלן מיר געדענקען, וואָס נאָך וויסן?
זי גאָר אין טעמפער גרויסקייט פארשענקען זיך
קרובן-עולהדיק אין גאנצן.
און וואָלוול דעם פארשלינגער א געשאַנק...

דאָס האַרץ און דער געדאנק אין איינעם,
און ווי זיי שטייען און גייען,
שלינג און שלאנג,
דעם שלינגער א געשאַנק...

ווי האלט איר, ווי ווער זענט איר?
ווער זענט, וואָס זענט, ווער זענען זיי, וואָס וועט איר טון?
בין ווי, ווי לאנג — די לענג?
זי ליידט איר נישט און ווייטיקט נישט, און דולדעט, און איר
בענקט?

דערזעט איר נישט, פארשטייט נישט,
ווייסט גאָרנישט איר?
זאָגט גאָרנישט אייך נאָך עפעס, גאָרנישט עפעס נישט, אייך
גארנישט נישט?
האלב פאָרשלונגען באלד, צעשענקטע, אליין צעשענקט...

דערזעט, פארשטייט איר נישט, ווייסט גארנישט?
און יעדער אַנקניפ, יעדער שוין, א יעדער,
און יעדער אַנקער זיך מיט זייער איך, מיט אייגענעם, מיט זייער
לייב,

מיט זיך אליין —
אין באנצן שוין אַוועקגעשווענקט, אין גאנצן שוין...
א בוים מיט וורצלען זיינע נאָך אויף אייגענעם זאָפּט-אַרט

שטייענדיק, אין שטיינערנעם, אין שאַרפן,
נאָר זינע קורעם-צווייגן: (שטורעם, בלי און בלום, און פרוכט,
און בלעטער זינע)

פרעמדע שטורעם שוין צו אים, און שאַטנס נאָר,
שוין איבער אלע ווייסע פלויטן זיך אַראָפּגעוואָרפן,
שוין איבער אלע ווייסע פלויטן (אנטפרעדטע שוין) זיך
אַראָפּגעוואָרפן...

ווער זענט, וואָס זענט, ווו האַלט איר? ווער זענען זיי?
דערביי צי ליידיט איר נישט, און שרייט נישט, און איר בענקט?
איז גאַרנישט, עפעס נישט צו דעם האַרצן אייערן, גאָר שוין
מער נישט צוגעהענגט?

ווו האַלט, ווער זענט, ווער זענען זיי?
צי ליידיט ניט איר און נישט צו עפעס בענקט, צו עפעס וואָס
טיף אייערס?...

פילט איר נישט א ווינקל שיינקייט אייגענע און בענקעניש, און
ליבשאפט נישט?

אין אייער האַרצן, אין האַרצן אייערן טיף,
זיך פילט ניט שווער באַדרענגט?
און פעלט אייך נישט, און ליידיט איר נישט, און בענקט?
ווייסט גאַרנישט איר? לחלוטין גאַרנישט, שוין גאַרנישט מער?
איר פילט נישט, נישט איר בענקט!

צי נאָר א פילקע שוין געבליבן זענט איר,
נאָסע, אָנגעפרוירענע פילקע, אויסגעפרוירענע,
איין-פארקאוועט, צובאַהעפט און בייגעפרוירן,
אַפּפּאַלי... דאַרע, טרוקענע שילקע, קאלטע, אַלטע, (טויטע?)
אויסגעקערט, אַרויסגעוואָרפן,
אָנגעקלעבט זיך, צוגעפרוירן, צוצופרוירן גרייט,
אין מיט פון לעבנסקויט און ווירקלעכקייט, און ברויט,
צו יעדן, צו סיי וועלכן פלויס...

א טויטע פילקע

איינגעקלעבט און צוגעפרוירן.

צוגעטוליעט גיך זיך

אונטער פרעמדן פראסט און שניי,

צי אייגענער שניי און פרעמד דער איינהיל, טויטן-קלייד מיט זיי...

וואָס ווייסן, ווילן וויסן און וואָס וועלן זיי?

אַבי ער וויל,

סיי וועלכער שטרוי סיי וועלכער,

זיך קלעבן נאָר...

זיי לאָזן צו אים קלעבן זיך;

אַנכאַפּן זיך לאָזן — זיך אָנרירן.

זיך איינפירן מיט זיי...

סיי וועלכער, דער צופעליקסטער שטרוי...

— אזוי...

און אז דעם ריס, די קריעה, דעם שמיץ אין זייער סאַמע פנים,

אַפילו, זיי אויך פאַרגעסן האָבן שוין?

און אז?...

און אז וויפל, אז וויפל מאָל

די ערד שוין קריעה איבער זיי, מיט זיי, מיט זייער לייב געריסן...

געפרעפלט וואָס איר ווילט נאָר — די וועלט...

געפריידיקט און געשמיסן...

דאָס נאָך וויסן כּאָטשע וועלן זיי, וועט איר?

וואָס געווען, געזען, געשמיסן

לעבנס, חנען, וועלטן אייערע און לעבנס-נאַענטסטע אייך,

האַרציקע און טייערע

דאָס נאָך וויסן כּאָטשע וועלן זיי, וועט איר?...

...האַלט, האַלט אויס, פאַרהאַלט!

און נישט צעשפאַלט אַליין דיך, פאַלק מיינס,

האַלט זיך,

און געזונט ווער,

בלייב און זיי!

...ערד אונטער די פיס, איבערן קאפ א הימל — פריי...

שטארק דרך, מענטש דרך, שטרעק און בענטש דרך,

מענטש דרך!

וואקס, צעוואקס דרך, ארבעט, זינג און זיי —

הלואי!...

געטא XX יאר-הונדערט

— אין אויסשפיר. —
 (פראגענט פונעם קאמיטל:
 ט ג. - א ק נ א 1916)

דער רייטער, וועלכער האָט סילוויאָנען געבראַכט דעם באַפעל, האָט אים קודם געזוכט אין דער היים און נישט געפינענדיק אים דאָרט, איז ער צוועק צו דער פּאַמיליע פּעטראַשקו.

און באמת איז סילוויאָן טאַקע דאָרט געווען.
 מיט אירונג פּעטראַשקו האָט ער זיך באַקאַנט אין שפיטאַל, וווּ זי איז געווען קראַנקן-שוועסטער. אויסגעזען האָט זי עלטער ווי אירע זעקס און צוואַנ-ציק יאָר. (אפשר איבער איר ברייט פנים, פאַרהאַרטעוועט און פאַרברענט פון דער זון: אַ דאָרפס-פנים). זי איז געווען אַ שווייגנדיקע און פלעג איר פליכט דערפילן מיט אַ פינקטלעכקייט, וואָס האָט צוויסגערופן די נישט-צופרידנקייט פון די איבעריקע שוועסטער.

צום אונטערשיד פון די אַנדערע האָט איר אויך גענצלעך געפּעל'ט פרויען-האַפטע צערטלעכקייט, אַן אייגנשאַפט, וועלכע — פלעגן זיי זאָגן — איז ניין-טיקער דעם פאַרווונדעטן, מער נאָך, ווי נאַרקאָזע און פאַנסאַמענטן. און צווי ווי נאַרקאָזן האָבן געפּעל'ט, פלעג די קעגנוואַרט פון אַ שיינער און אויסמערקוואַמער שוועסטער צווינגען דעם פאַרווונדעטן זיך שעמען צו שרייען, ווען מע פלעג אים שניידן אין לעבעדיקן פלייש.

טאַקע צוליב איר ערנסטקייט — און אפשר אויך צוליב איר מאַנגל אין ווייבלעכקייט — האָט זיך סילוויאָן צו איר דערנענטערט. ווען ער איז גע-וויר געוואָרן, אַז זי שפּילט, שווערע מוזיק, ביים טשעלאָ, האָט ער זיך מודה געווען, אַז אויך ער מוזיצירט, אמת נאָך דורך געזאַנג. האָט זי אים איינגעלאָדן

אֱהִיִּים. דָּאָס איז געווען פֿאַר דריי וואָכן.

דער אַלטער פעטראַשקו האָט באַוויליקט אים אויפצונעמען אין זיין הויז, כאָטש ער פלעג האָבן זיינס אַ ווערטל: "כ'האָב מיט זיי גאַרנישט, נאָר זיי צווישן זיך, און מיר מיט די אונדזעריקע". און אזויב ער האָט באַוויליקט אים אויפצונעמען ביי זיך אין הויז, האָט אויך אירינאַ אין דעם איר הילף. זי האָט אזוי שייַן פון אים דערציילט, אַז דער אַלטער — ער מוז עס צוגעבן — האָט זיך טאַקע אַ ביסנקעלע באַאומרויקט: "האָט זיך אפשר דאָס קינד נישט פֿאַרליבט אין אים?"

נאָך דעם, וואָס ער האָט זיך אַליין באַקאַנט מיט אים, האָט ער זיך גע-
זאָגט, אַז ער וואָלט אַפילו נישט אומגליקלעך געווען, ווען סילוויאַן נעמט זי. אַט
דער דאָזיקער ייד איז אַן ערנסטער מענטש, נישט קיין פּלאַפּלער און נישט קיין
קריכער, אזוי ווי דער ברעסטער טייל פון זיי. און אזוי ווי מאָדען איז ער אַ
פֿאַרטיקער דאָקטאָר. קיין משפּחה, ווי ער זאָגט, האָט ער נישט, חוץ עפעס אַ
שוועסטער, אַן אַלמנה, ערגעץ וווּ, אַזש אין קאַנאַדאַ. אזוי אַרום, אַז זי, אירינאַ,
וועט נישט מחויב זיין צו באַזוכן זיין יידישע משפּחה. אויסער דעם וועט מען
דעם יונגן מאַן לייכט איבערצייגן ער זאָל זיך שמדן: ער האָט געלעבט מער
צווישן רומענער ווי צווישן יידן, האָט ליב אונדזער ערד און אונדזער פּאָלק,
אזוי ווי סע געהער צו זיין, אַן דעקלאַמאַציעס און אַן געשוואָלענע ווערטער,
נאָר איינפאַך און פשוט, ווי מע האָט ליב זיין אייגן בלוט און פלייש, נישט
אָפּגעבנדיק זיך אַפילו קיין חשבון דערפון.

צוויי זאָכן האָבן אים אָבער געאַרט: ערשטנס, וואָס סילוויאַן איז אַ
מיאוסער און צווייטנס, וואָס ער איז יינגער פון איר מיט אַ פיר יאָר. ער קען
אַלט זיין העכסטענס אַ יאָר צוויי און צוואַנציק.

דער אמת איז, אַז נישט אירינאַ און נישט סילוויאַנען איז אַפילו דורכ-
געגאַנגען דורכן געדאַנק זיך צו נעמען. זיי פלעגן זיך נאָר פרייען צו זען זיך,
זיין אין איינעם און מוויצירן: זי ביים טשעלאָ מיט זיין קלאַוויר-באַגלייטונג,
אַדער ער, זינגענדיק מיט זיין פולן, טיפן באַריטאָן, באַגלייט פון איר ביים
פּיאַן.

פֿאַר אַכטטאָגן מאָנטיק האָט אירינאַ אָנגעהויבן צוגרייטן אין איינעם מיט
ווידראַשקו, אַ דאָקטאָר-הויפּטמאַן אַזש פון מעהעדיניץ-באַצירק, מיטן בוכהאַלטער
פיהייליעסקו פון דער קאָאָפּעראַטיווע, מיט באַנדאָק, סעקרעטאַר פון דער זאָלץ-
גרובן-געפּענגעניש, דעם קוואַרטעט אָפּוס 127 פון בעטע-האַוון: דער סעקרעטאַר —
ערשטער פּירל, דער הויפּטמאַן — וויאַלאַ, דער בוכהאַלטער — צווייטער פּירל
און זי — וויאַלאַנטשעל. היינט, פאַרן איבערגיין צו דעם דאָזיקן קוואַרטעט,
האָט זי באַגלייט סילוויאַנען, וועלכער האָט געזונגען די קאָוואַטינאַ פון פּרינץ

ייגאר, און איצט האָט זיך צעפלאַקערט א דיסקוסיע בנוגע דעם קוואַרטעט.
 דער סעקרעטאַר זאָגט, אַז ער האָט געלייענט ערבעץ וווּ — דערמאָנט
 זיך נישט מער גענוי — אַז די לעצטע קוואַרטעטן בעסעהאָונס, געשריבענע
 צווישן 26—1823, דאָס הייסט, טאַקע אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן, זענען
 די רוחניותדיקסטע אינסטרומענטאַלע מוזיק-ווערק וועלכע עקזיסטירן, און אַז
 ס'האָט זיי געקענט שאַפן נאָר עמעצער, וועלכער האָט, ווי בעסעהאָוין, זיך אויס-
 געשיילט (אפשר אויך דורך זיין טויבקיט) פון אַלעמען וואָס איז ערדיש, אייגנט-
 לעך דאָס, וואָס סע וואָלט געדאַרפט זיין סוף כל סוף דער אידעאַל פון יעדן
 מענטשן: אָפּטן זיך פון ערדישקייט. אַט טאַקע דערפאַר, קען ער, גיצע באַנדאַק,
 בשום אופן נישט פאַרשטיין ווי אַזוי דער אַלטער טאַלסטוי האָט, נאָך פאַר זיין
 אַנטלויפן, צוריק מיט זעקס יאָר, פון יאַסנאַיאַ פּאַליאַנאַ צו יענער פּאַרלעזוטער
 האַלטאַ אַסטאַפּאָוואָ, נישט ליב געהאַט בעסעהאָווענען און געהאַלטן זיין מוזיק
 פאַר דעפּאָניש און ערדיש. הער נאָר, הער, בעסעהאָוין — דעמאָניש און ערדיש:
 סילוויאַן פרייט זיך צו הערן דעם סעקרעטאַר אַזוי רעדן, ווונדערט זיך
 אָבער ווי עמעצער, מיט אַזוינע געדאַנקען, און זיכער אויך מיט אַזאַ מין לעבנס-
 אידעאַל, קען זיין סעקרעטאַר פון זאָלץ-גרעבן-געפענגעניש, אַט אַ-דאָ אין סערגו-
 אָקנאַ, וווּ סע אַרבעטן אַזוי שווער טויונסער מענטשן אויף לעבנסלאַנג פּאַראַור-
 טיילטע. און כּפרט, קען ער נישט פאַרשטיין, ווי אזא מענטש האָט געקענט חתונה
 האָבן, האָט קינדער און טראָגט נאָך אַזאַ מין נאַמען באַנדאַק, גיצע באַנדאַק. און
 איבער אַלעמען איז ער נאָך אַזוי פעט ווי ער איז. די הענט זיינע, ווי צוויי
 שמאַלץ-קישעלעך, ציען פונדעסטוועגן פון די קלאַווישן ארויס אַזוינע שוועבנדיקע
 לייכטע אַקאָרדן, ווי ער האָט נאָך קיין מאָל ניט געהערט. זאָל אפשר די אמת-
 דיקע פּערזענלעכקייט, וואָס איז געוויינלעך אויסגעדריקט אין די הענט, וווינען
 גאָר אין קלאַנג? ווער קען דאָס וויסן?

פונקט, ווען ער האָט זיך דאָס געפרעגט איז דערשינען דער סאָלדאַט.
 ער האָט צוגעבונדן דאָס פּערד צום פּלויט, אָנגעקלאַפט אין דער טיר, און
 אַזוי ווי אין רעש פון דער דיסקוסיע האָט אים קיינער ניט געהערט, איז ער
 אריינגעקומען, צונויפגעקלאַפט מיליטעריש די אָפּצאַסן און געזאָגט:
 — איך זוך דעם הער לייטענאַנט סילוויאַן זשוסטיין.
 סילוויאַן האָט גענומען דעם קאַנווערס, רויק געפּנט און בלייך געוואָרן:

מעדיציניסט לייטענאנט, סילוויאן זשוסטין, מעלרעט אויך וניכף, באגלייט-
דיק דעם איבערברענגער פונעם באפעלי. נעמט מיט אויך דעם פלוטאניער טע-
טעריסט, שעכטער זלמן.

דאָס, וואָס ס'האָט אים אַם מיינסטן באַאומרויקט, איז וואָס מע רופט אויך
זלמנען. מילא, ער אליין האָט פאַרלאַנגט מע זאָל אים שיקן אויף אויסשפיר זום
שונא, אָבער זלמן, צוליב וואָס רופט מען זאַלמנען?

ליידער, זענען די זאַכן קלאַר געוואָרן, אזוי ווי זיי זענען נאָר אָנגעקומען,
בעסער געזאָגט, נאָך אויפן וועג.

אַרוסרופנדיק זאַלמנען פון דער פירמע -שטעפאַנעסקו, דראַפּאַניאַטיס עט
וויינשטיין - ווו ער האָט פונקט געהאַלטן אין דערליידיקן דעם באפעל פון
קאָלאָנעל, וועגן אָפּמאַך אויף א נייער ליבערונג פאר די טרופן - האָבן זיי זיך
פריער אָפּגעשטעלט אין דער היים, איבערגעלאָזט א צעטעלע פאר ברויכן, און
דערנאָך זענען זיי, אויף א פויערטישן וואָג, אַרויסגעפאָרן צו די פּאָליציעס.

אין דעם אופן - שטום און טונקל - ווי אזוי דער סאָלאַדאָט אויפן
פערד האָט זיי באַגלייט, האָבן זיי ביידע דערפילט, אז ס'איז נישט גוט, (זלמנען
איז אפילו דורכגעגאַנגען א שוידער, ער האָט געזאָגט, אז ס'איז צוליבן פּרעסט,
וואָס האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אין איינעם מיט דער נאַכט). אזוי ווי דער סאָלאַדאָט
האָט גערטן, א באַוואַקסענער, הינטער דעם וואָגן אויף וועלכן זיי זענען געזעסן
נישט-באַוואַקסענער, און אזוי ווי ער האָט זיך געוויגט אויפן נאַטל, האָט דאָס אויס-
געוויזן ווי ער באַגלייט צוויי זום טויט-פאַרמשפטע אין א גראַווורע פון דער
פּראַנצויזישער רעוואָלוציע.

זלמנען מוטשפט: וואָס קען דאָס זיין? דער קאָלאָנעל האָט באַדאַרפט
קומען אין שטאָט אריין ביז ניין א זיגער זיך באַגעגענען מיט די צוויי ספּאַרדישע
יידן. איז ער נישט געקומען. ער האָט אפּשר נישט געקענט: די קאָנאַנען האָבן
געהודעט די גאַנצע נאַכט, און היינט קאָיאָר האָט אים מסתם דאָרטן צוריקגע-
האַלטן א נייע כאַזעריי פון די דייטשן. גוט, אָבער פאַר וואָס רופט ער אים צו זיך,
און נישט ווי תמיד דורך א חבריש צעטעלע, נאָר מיט א מין אָפּיזיעלן באַפעלי.
זאָל אפּשר זיין דער גענעראַל אין אינספעקציע און זאָל האָבן אויפגעדעקט די גע-
שעפטן? אויב מע וועט אים, זלמנען, אויסזעצן, וועט ער נעטען דעם - איך
ווייס נישט? אין די אַרעסט אריין. קוים אָבער באַווייזט מען אים, אז ער האָט
איבערגעגעבן קלענערע קוואַנטומס, ווי סע שטייט אין די פּאַקטורעס, און די די-

פערענץ האָט מען אים אין געלט אויסגעצאָלט, מיט וואָס וועט ער קענען איבער-
 צייגן, אז דאָס געלט — דאָס גאנצע ביו צו דער לעצטער פרוטה — האָט ער
 דעם קאָלאָנעל געגעבן? מיט וואָס וועט ער קענען באַוויוון, אז נאָר זעלטן, גאָר
 זעלטן, האָט דער קאָלאָנעל זיך פאַרגינען אים צולאָזן א ברעקעלע: דיין פאַר-
 דינסט, סאַכער מיינער, איז, וואָס דו ליגסט נישט אין די טראַנשייען ביו צום
 פופיק אין וואַסער, בלייך מיט אַזוי פיל סון אונדערע געזאָרגעס און אייערע
 געדאָליעס. אַזוי פיל בלוטערן זאָלסטו האָבן ווי פיל גאָלד — אמתדיק גאָלד —
 איך האָב באַקומען פון אייעדיקע און אונדזעריקע, ניט איך זאָל זיי געבן דיין
 פאָסטן ביי דער אינטענדענץ, נאָר זיי כאַטש ארויסנעמען פון די ערשטע ליניעס.
 זלמן פּרעגט זיך וואָס זאָל ער טון: נעמען אַלצדינג אויף זיך? זאָגן דעם
 אמת?

אַנגעקומען א פינף הונדערט מעטער נאָענט צו די ערשטע טראַנשייען,
 האָט מען זיי געפירט צום קאָלאָנעל, אין א גרויסן באַרדיי, אויסגעלייגט מיט
 ברעטער, ליכטיק און וואַרעם. טע זענען דאָרט געווען נאָך עטלעכע אַפיצירן און
 אויפן טיש זענען געשטאַנען וויין מיט געבעקס.

צו ערשט האָט דער קאָלאָנעל זיך גענומען צו זלמען:

— פּלוטאַניער טעטעריסט, סעקטער זלמן, ביסט נישט מער ביי דער אינ-
 טענדענץ און דו גייסט אויפן פּראָנט אין דער ערשטער ליניע. אַלע האָט איר
 אייך אריינגעשטופט אין די קאַנצלאַריעס, אונטערן אויוון, בשעת אונדזעריקע
 פּאָלן, ווי די פּליגן, אויף די פּאָזיציעס — פּגרט אויך אַ קאפּעלע. וועסט איבער-
 געבן אַלע חשבונות דעם אַדמיניסטראַציע-לייטענאַנט פּאַנע וואַסיליע.

דערנאָך צו סילוואַנען:

— דיין בקשה איז דערפילט געוואָרן, לייטענאַנט סילוואַן זשוסטיין. מע
 שיקט דיך אין אויסשפיר. דו מוזט אונדז אָבער פריער זאָגן, פאר וואָס האָסטו
 דיך פארעקשנט, אז מע זאָל דיר ווייטער אַנפארטרויען שווערע אויפגאבעס אין
 דעם שונאס פּאָזיציעס?

— ווייל ס'איז מײן חוב אלס מיליטער-מאַן.

— ביסט דאָך פאַררעכנט אלס דאָקטאָר און ביסט אלס אַזעלכער נישט
 מחויב צו טון, וואָס דו טוסט. האָסט דאָך דיינע פליכטן, פאר וואָס זשע
 האַלטסטו דיך נישט ביי זיי?

— סע זענען פאראן ביי אייך לויב-באריכטן איבער מיין דאָקטאָר-טע-
סיקייט.

— אָבער דאָך, פאר וואָס ווילסטו אומבאדינגט ווידער א מאָל גיין אויף
אויסשפיר צום שונא, סע זענען דאָך פאראן אויך אנדערע מעגלעכקייטן צו
דעזערטירן?

סילוואַן האָט צונוסגעקלאַפט די אָפּאַסן, אָננעמענדיק א שטרענגע טייל-
טערישע האַלטונג. ער איז געוואָרן נאָך רייטער ווי געוויינלעך און געוואָגט:
— הער קאָלאָנעל, איר קענט מיר באשטרעפן, אויב איך בין אין עפעס
שוואַדיק, אָבער באַליידיקן מיר, טאָרט איר נישט.
דער קאָלאָנעל זעצט פאָר:

— ביטע, אויב נישט פון דעזערטירן איז דאָ די רייד, פון וואָס זשע דען,
העלדישקייט? אזוי, פּלוצעם, נאָך צוויי טויזנט יאָר באַוואוסטער פחדנישקייט?
— דער הער קאָלאָנעל האָט ביו איצט גענוג געלעגענהייט געהאט זיך
אליין צו איבערצייגן, אויב נישט פון מיין העלדישקייט, איז כּאָטש פון מיין
פליכט-געפיל.

— די ענטפערן זענען צי ספּאַנטאן, אָז זיי זאָלן נישט געווען זיין צוגע-
גרייט. כּאָטש אזוי, וועט עס דיר נישט געלינגען דעם שונא עפעס איבערצוגעבן.
מיר האָבן שוין געזאָרגט דערפאַר, דיר די מעגלעכקייט צו צונעמען.
סילוואַן פילט, אז, אָט טוט ער זיך א שליידער אויפן קאָלאָנעל, וועלכער
— דערזאָנענדיק עס — זאָגט מיט א געמאַכטער קאָלטבלוטקייט:

— רעגט אייך נישט אויף, לייטענאַנט, רעגט אייך נישט אויף. אָט די,
פון זייערע לעכער ארויסגעקראַכענע אויגן, די ציגליקע פאַרב פון אייער פנים
און די צונויפגעדריקטע פויסטן אייערע — איך זע זיי — זענען א באַליידיקונג
אַקעגן אייער פאָרגעזעצטן, און דאָס נאָך אין אַנוועזנהייט פון עדותי איך וואָלט
אייך שוין געקענט באַפרייען פון גיין אין אויסשפיר, דערשיסנדיק אייך אָט דאָ
אויפן אָרטי...

ער האָט רויק ארויסגענומען דעם רעוואָלוער און אים אַנידערגעלייגט
אויפן טיש, נאָענט צו זיך, צווישן די גלעזער וויין און געבעקס.
— איר וועט קאָנטראַקט נעמען מיטן הער קאַפיטאַן באַלדור און וועט
גיין אין אַפּאַרטרויטן שליוח. הער קאַפיטאַן באַלדור, גיט אים אינסטרוק-
ציעס.

פון א ווינקל איז אויפגעשטאנען א קאפיטאן אין די מיטעלע יארן, מיט
א בערדל, א קליינס, אן אש-גרויעס, וואַנצעס — גרויסע, דיקע, נאָכהענגענדיקע
און א קאָפּ, א צעשוויבערטן. ער האָט זיך א ביסל געוואַקלט און געוואָגט:
— קומט נאָך מיר.

ער האָט פאָרגארטלט דעם רימען, אויף וועלכן ס'האָט נאָכגעהאַנגען באַמ-
בלענדיק א באיאנט, ארויסגענומען דעם רעוואלווער און אים קאָנטראָלירט: יאָ
די קוילן זענען אלע דא.

סילוואַנען האָט א שוידער געטאָן: ער ווייסט פון אזוי פיל קורק-אַפּנע-
פארטיקטע עקזעקוציעס אויפן וועג אין א פשוטער, איינפאכער מיסיע. ער וואָלט
וועלן זאָגן עפעס זלמען, נאָר ער פארשטייט, אז ער טאָר מיט אים נישט רעדן.
מ'איז זיי דאָך, ווייזט אויס, אין עפעס הושד, און מע באטראכט זיי אודאי אלס
מיטשולדיקע. מע וואָלט געקענט מיינען, אז זיי ווילן זיך איינפארשטיין.

ער הייבט אליין אַן גלייבן אין זיין שולד.

מיט א מאָל קומט אים אַן צו שרייען אויף א קול: אָבער זאָגט, וואָס
איז געשען, סוף-כל-סוף בין איך דאָך נישט מחויב צו גיין אין מיסיעס אויפן
פראַנט, פונקט אזוי ווי איך בין נישט מחויב געווען צו קומען אהער אויף אייער
דוף, איך בין שפיטאָל-דאָקטאָר און האָב אנדערע פאָרגעזעצטע, פאָר וועלכע איך
בין פאראנטוואָרטלעך.

ער פארשטייט אבער באלד, אז ער איז נישט בארעכטיקט זיך צו רע-
וואַלטירן.

ארויסגייענדיק, האָט ער נישט נעוואָגט „א גוטע נאכט“, דאָס פנים האָט
אים געברענט, די קניעס געציטערט און אלצדינג געזען ווי דורך א שלייער.

דער קאָלעָנעל האָט אים צוריקגערופן:

— זעסט, דאָקטאָר-לעבן, אַט האָסטו שוין אַנגעהויבן פארשטיין די ווירק-
לעכקייט. זאָגסט נישט א גוטע נאכט פילנדיק, אז דו ביסט נישט ווירדיק אפילו
אונדז צו באגריסן. דאָס איז דאָס געוויסן דיינס, וועלכעס ווייסט דיינע סודות
און באפעלט דיר פינקטלעך וואָס ס'איז גוט צו טון און וואָס נישט. בראוואָ.
ארויס פונדאָנען!

סילוואַן רוקט זיך ארויס, מיטן פנים צו די אַנווענדיקע, סארפּלֶאָנטערט
אין די אייגענע טריט.

און איצט האָט דער קאַלאָנעל גענומען אין דער אַרבעט זלמןען:

— האָסט געזען דעם גוטן ברודער דיינעם, נו, געפעלן? און פרצוף
האָט איר אַלע. אויב סע דאָכט זיך דיר, אז דו שטייסט בעסער, האָסטו א
טעות.

וועסט גיין מיט אים צוזאַמען אויף אויספיר צום שונא, האָט איר. הייסט
עס, די געלעגנהייט דאָרט צו בלייבן, אָדער צוריק צוקומען העלדן, אָט דאָס.
וואָס — קענענדיק די ערלעכקייט און מוטיקייט פון אייער דאָסע — איז זעלבסט-
פאַרשטענדלעך אויסגעשלאָסן, נו, וואָס זאָגסטו דערצו?

זלמן ווייסט נישט וואָס צו ענטפערן, ער וואָלט געוואָלט א פאַר רגעס
אליין בלייבן מיטן קאַלאָנעל, צווישן פיר אויגן, פּרעגן וואָס ס'איז געשען,
עפעס דאָכט זיך אים, אז ער מאַכט פאַקוסן און שפּילט טעאטער. פאַרשטייט ער
אַבער, אז ס'קען אַפילו קיין רייד דערפון נישט זיין צו רעדן מיט אים אַזוי ווי
חמיד, בשעת ער פלעג אים איבערגעבן די חשבונות, און דער קאַלאָנעל פלעג
זיך אַפּשטעלן ביי יעדער פּרוטה: „אַס אַ-דאָ איז א דיפּערענץ...“ ביי די
פאַזאַליעס האָט מער געדאַרפט בלייבן... „דו האָסט דיך א פאַרע געטון,
הכשיטל...“ „מיסן שפעק וואָס האָסטו געטון? האָסט אים געשיקט מיין ווייב קיין
וואַסלוי? ...“ „גולנדל, ווילסט מיך מאַכן, איך זאָל דיר גלייבן, אז דו זאָגסט
אמת? ... אָט, זעסטו, דערפאַר געפעלסטו מיר, איך קען זיך נישט דערטאַפן ביי
דער גנבה: אַלע חשבונות גייען אַרויס ביי דיר כשר...“ „זאָלסט וויסן, כל-
בוניק, אז ווען איך וואָלט א טאַכטער געהאַט, וואָלט איך זיך אַפּגעשמדט און
זי דיר געגעבן פאַר א ווייב. אויף יעדן פאַל, ווי נאָר סע ענדיקט זיך די
מלחמה — שיק איך זיך אָפּ אין דיין מאַמען אַרין, אויב דו ווילסט נאָך וויי-
טער שטודירן יוס און פאַליטישע עקאָנאָמיע — קומסטו צו מיר קיין וואַסלוי,
איך טרעט אַרויס פונעם מיליטער און מיר עפענען א „געשעפטעלע“, אָן אונ-
טערנעמונג „אין סטיל גראַנדיאָז...“ בשותפות, ווי מע זאָגט ביי אייך „הצי שלי
— הצי שלך“, אָדער מיר פירן זיך איבער קיין יאַס און פאַר וואָס טאַקע נישט
קיין בוקאַרעשט? ווי איך זע, ביסטו א יונג א טייוול.“

ניין, גיין! ס'איז אויסגעשלאָסן, אז ער זאָל כאַטש אויף א רגע אַליין
בלייבן מיטן קאַלאָנעל געוויר צו ווערן וואָס ס'האָט אַזוינס פאַסירט.
פרוון מוז ער אָבער:

— איך גיי, צום באפעל, הער קאלאָנעל, אָבער פריער וואָלט איך אייך
געוואָלט געבן א פאָר באַזונדערע דערקלערונגען... איר פאַרשטייט... באַזונדערע,
בנוגע דעם אָפּמאַך אויף ברעטער.

— איך האָב קיין שום שייכות נישט מיט דייע חשבונות און מיט דייע
דערקלערונגען, גיסט אַלעס איבער דעם לייטענאַנט פאַנע, בעסער געזאָגט, גיסט
גאַרנישט איבער, אַלצדינג איז ליקווידירט.

זלמן וואָלט איה געוואָלט דערמאַנען פון דער סומע, וואָס ער האָט גע-
נומען אַלס אַדרויף — פּראַוויזאָן ביי מענדעלאָוויטש אױפן חשבון פון ליפערן
ברעטער, וועלכע מע דאַרף כלומרשט אויף אויסצולייגן אין די טראַנשייען. דער
קאַלֶנעל אָבער, דערשמעקנדיק עפעט, האַקט אים אָפּ:

— אויב דו ביסט אַפילו נישט אין אַרדענונג, מאַכט נישט אויס. מתים
האָבן קיין חשבונות נישט. האָבן נישט צו נעמען און האָבן נישט צו געבן. וועסט
עס אָפּצאָלן מיט העלדישקייט. און אויב דו וועסט אַריבערגיין צום שונא, וואָס
זשע ציילט נאָך גנבה לעבן פאַר אַט?

און צו א סאָלדאַט:

— באַלייט אים און ווייז אים דעם באַרדיי פונעם הער קאַפיטאַן באַלדור.

זלמן האָט געטאַפּט אין דער פינצטער, וועלכע האָט זיך נאָך א טיפערע
אַרעפּגעלייזט, ביז ער איז אָנגעקומען אין באַרדיי אַריין.

אינעווייניק האָט ער געטראָפּן טילוואַנען, דעם מונדיר אויסגעטון, זיצנדיק
אויפן בענקל ביי א גלאָז וויין. ס'איז געווען שטאַרק הייס און דער קאַפיטאַן,
אזוי ווי ער איז דאָרט געזעסן, אויך אָנעם מונדיר, מיט ברילן און א באַרד,
האָט אויסגעזען ווי אַן אוניווערסיטעט-בראַפּעטאַר, אָדער ווי א רוסישער קאָג-
ספיראַטאַר. ער האָט אים אויפגענומען פאַטערלעך:

— ערגערט אייך נישט, פּלוטאָניער... נאָר, זאָל איך מיך קודם פאַר-
שטעלן: רעזערווע-קאַפיטאַן, באַלדור וואַסיליע, בין איך. איר גייט אין מיטע
מיטן לייטענאַנט סילוויאַן, אָבער, טוט אויס דעם מונדיר, מענטש-איינער, ס'איז
דאָך הייס משוגע צו ווערן. כ'האָב אַקאַרשט דערקלערט דעם דאָקטאָר אין וואָס
סע האַנדלט זיך דאָ און כ'האָב אים געראַטן נישט נעמען זיך צום האַרצן. איך
זאָג עס אייך בטור סודות: ס'איז דאָ א באַפעל פונעם הויפט-טוואַרטיר, אַרויס-
צונעמען די יידן פון די סעצענטאַרע אַרבעטן. זיי מאַכן כלומרשט שפּאַנצוש".

וואס אומשטיינס געוואָגט זאָלט איר שפּאַנירן דאָרט, איר ל'משל, ביי די פּאַ-
 סאַליעס. אָבער, באַפעל איז באַפעל. געפינען זיך חכמים מיט א שפּיק, ווי
 אונדזער קאָלעאַנעל ל'משל, שפּרינגען זיי איבערן פּערד אַריבער; באַגניגן זיך
 נישט דעם באַפעל פשוט אויסצופירן — וואָס זאָג איך פשוט, דוקא מיט א
 האַרצקלעם, ווי סע וואָלט כדאי געווען — נאָר פאַרקערט, ווי כ'האָב שוין גע-
 זאָגט, זיי שפּרינגען איבערן פּערד, זיי טוען, אומשטיינס געוואָגט, זייער פּליכט,
 אָבער, ערגערט אייך נישט, איר וועט זען, קינדער, מע וועט עס אַפּרופּן. סע
 קען גאָר אַנדערש ניט זיין. ווייל אונדזער רומענער איז שוין איינמאָל א
 מענטש, און האַרץ האָט ער! א האַרץ! ער הרגט דיך אַוועק, האָט געבעך
 חרטה און פאַכט עס צוריק צורעכט.

נאָך א וויילע, דערמאָנט ער זיך עפעס און זאָגט:

— יא, און בנוגע דעם אויסשפיר ביים שונא. איר, לייטענאָנט, האָט גע-
 מאַכט א ביטע, מע זאָל אייך ווידער שיקן אין אויסשפיר — איר שמת דאָך
 מיט אייער מאַניע. דאָס מאָל האָט מען אייך אָבער נישט באַשטעטיקט. איר זענט
 דאָך דאָקטאָראַנט און זענט די גאַנצע צייט פאַרנומען אין שפּיסאַל, ווייל מיר
 באַווייזן ניט פאַרטיק צו ווערן מיט אַזוי פיל פאַרוונדעטע און קראַנקע ווייל
 מיר האָבן. איז אָבער געקומען דער באַפעל, וועלכן כ'האָב אָקאָרשט דערמאָנט,
 אז מע זאָל די יידן שיקן אין דער ערשטער ליניע פונעם פּראָנט. און דער קאָ-
 לעאַנעל האָט די געלעגנהייט אויסגעניצט נאָך א פּאַר, פאַרדאָן, איודראַעליטן אין
 פייער אַריין צו שיקן. איך, אָבער, וויל אייך וואַרענען, גאַנץ דיסקרעט, אז צווישן
 די סאָלדאַטן, וועלכע איר נעמט מיט אין אייער מיסיע, געפינען זיך צוויי, וועל-
 כע כ'האָב באַפוילן, אייך אויפן אויג צו האַלטן: אויב סע וועט זיך זיי נאָר
 אויסווייזן, אז איר האָט, פאַרשטייט איר מיך, כ'ווייס נישט וואָס, כ'ווייס נישט
 ווי אַזוי, בדעה, איר פאַרשטייט, צום שונא אַריבערצוגיין, אָדער פאַרשטייט איר
 מיך, א ביסעלע צו פאַרראַטן, איז... פּאַק! און פאַרטיק!

דערלויבט אויסטון דאָס העמד, ס'איז א היץ, א שרעק... און ביי מיר אין
 דער היים, אין טורנוס-עווערין דאָרט איז מסתמא א פּראָסט!... און ביין ווייב
 האָב איך איבערגעלאָזט אַן אַ פיצל האַלץ, אָן אַ פרוטה ביי דער נשמה, מיט
 חובות און קליינע קינדער, פאַרברענט זאָל עס ווערן דאָס לעבן און אַן עק...
 ער האָט נאָך אויסגעטרונקען א גלאָז וויין, אויסגעטון דאָס העמד און
 איצט שטייט פאַר זיי אַן אַלטיטשקער מיט ווייסע האַר אויף א גוף א גראַב

טשיקן און הארציק-פאטערלעכן.

כאָטט אַזוי לעבן סילוויאַן און זלמן ווידער דורך די שרעקן פון די ווונ-
דער-מעשיות אין די קינדער-יאָרן, אין וועלכע פּיפּערנאָטערס פאַרנאַרן צו זיך
אין די היילן...

— טוט אויס, טוט אויס, קינדער, די העמדער, ס'איז הייס, א פּחד!
און פאַרשיכורט פון וויין און דאגות, און שלאַבריק פון היץ, גייט ער
צו צו סילוויאַנען און וויל אים אויסטון דאָס העמד. סילוויאַן לאָזט זיך נישט:
ס'איז מיר נישט הייס, לאָזט, לאָזט...

ער ווייסט נישט פאַר וואָס, קוקט אָבער די גאַנצע צייט באַלד צו דער
טיר. באַלד צום אונטערגרונט פונעם באַרדיי, וואַרטנדיק, דאַכט זיך, ס'וואָלן זיך
פון ערגעץ וווּ, פּלוצעם, א באַווייז טאָן מלאכי-חבלהניקעס מיט העק אין די
הענט און אים צעפּיצלען. און פאַר וואָס דערמאָנט ער זיך יענן קאַפּיטל גע-
שיכטע פון דער דריטער פּאָלקסשול-קלאַס, אין וועלכן ס'איז באַשריבן ווי באַס-
טאָס סאָלדאַטן דערשיינען פּלוצעם, דאַכט זיך, אין געצעלט און הרגענען אַוועק
דעם וואַיעוואָד מיכאַי וויטאַזול...

און טאַקע, באמת, אָט זענען דערשינען זעקס באַוואָפּנטע סאָלדאַטן:

— צו אייער באַפעל, הער קאַפיטאַן!

— אָט, זיי זענען עס!

סילוויאַן שפּרינגט אויף א דערשראָקענער פונעם בענקל.

אַ סערושענט שלאָגט צונויף די אָפּצאַטן און ראַפּאַרירט:

— צו אייער באַפעל, הער לייטענאַנט! זייט צוויי טעג זענען טריפּן-

באַוועגונגען ביים שונא אין די ליניעס. מיר האָבן דעם באַפעל: גיין אין אויס-

שפיר אונטער אייער קאָמאַנדאָ און ברענגען געפאַנגענע. באַפעלט!

ער איז געבליבן מיט דער האַנט ביים דאַשיק פונעם היטל.

סילוויאַן האָט זיך אויף גיך אָנגעטון דעם מונדיר מיטן קאַפל און זיך

פאַרגאַרטלט. דער סערושענט האָט אים דערלאַנגט א רעוואָלווער, א גראַנאַט

און א קינדזשאַל. סילוויאַן פרעגט דערווייל נאָך מיט אומזיכערקייט:

— ווער קען דעם וועג? ענטפּערט א יונגאַטש:

— איך, צום באַפעל הער לייטענאַנט!

סילוויאַן וואַלט וועלן פרעגן, דורך וויפל רייען פון אונדזערע טראַנשייען

דאַרף מען דורכגיין כדי אָנצוקומען ביז צום שטח, וועלכער טיילט אונדז אָפּ

פונעם שונאס ליניע. נאָר ער גיט זיך אויפן אָרט אָפּ חשבון, אז דער פשוטער
נייגער, א גייטיקער, קען אויסווייזן אַן אַבזיכט אויף שפּאַנאַזש, טאַקע דעם קאַ-
פּיטאַן אַליין און אַפּילו דעם אַזוי שטאַרק־העמלעכן סערושענט. איז אפשר נישט
ער, דער סערושענט, דער יעניקער וואָס דאַרף אים אומברענגען? אויף יעדן
פּאַל, פּילט ער אים, נישט קוק־דיק אויף זיין איבערגעטריבענער אונטערטעני-
קייט, ווי א פּאַרגעזעצטן, און טאַקע דערפאַר פּרעגט ער מיט א טאַן פון אַן
אונטערטעניקן:

— זענען אונדזערע טראַנשייען אינפאַרמירט וועגן אונדזער דורכאַנג?

— זיי האָבן דעם באַפעל אונדז פריי דורכצולאַזן. איך האָב די פּאַראַל-
כ'גיב זי אייך איבער. די אַרויסגענג האָבן אויך דעם באַפעל וועגן פּאַל פון
אונדזער עווענטועלן צוריקקומען.

סילוויאַנען גייט דורך א שוידער ביים וואָרט "עווענטועל" צוריקקומען.

ווער זענען אייגנטלעך די קאַמאַראַדן, וועלכע ער פירט אָן? וואָס פאַר
א ראַף האָט יעדער איינער פון זיי בנוגע אים און בנוגע זלמןען? ער וואָלט
וועלן עפעס רעדן מיט זלמןען, זיך מיט אים ראַטן, נאָר ער האָט דאָס געפּיל,
אז זיי ביידע זענען אַרעסטירטע פון אַ-די מענטשן, וועלכע ער פירט אָן. טאַרן
זיי טאַקע צוליב דעם זיך נישט אַנקערן איינער מיטן צווייטן. זלמן פון זיין זייט
שטייט א צערודערטער: פון אָנהייב אָן איז אים נישט געפּעלן די ליבנסוויר-
דיקייט און די אינטימקייט פונעם קאַפּיטאַן. וואָס פּלוצעם? ער, זלמן, איז אַבער
אַנטשלאָסן זיין הויט טייער צו פאַרקויפּן. דער, וואָס באַאומרויקט אים אַם
מיינסטן איז דער סערושענט... ער האָט א באַזונדערן אופן פון שטיין און רעדן,
א מין שאַרפע און לויפּרנדיקע כיטרעקייט, איינגעהילט אין איבערגעטריבענער
העפלעכקייט. שאַט נישט: וועל איך אָן אויג נישט פאַרמאַכן! נאָר איין זאַך
איז שלעכט: זייט ער האָט פאַרלאָזט דעם קאַלאָנעלס באַרדיי, רעגנט. א רעגן
— א שיטערער מיט גרויסע טראַפּנס, ס'הערט זיך זיין פויקן אויפן דאַך. פון
איין זייט איז גוט, מ'איז געשיצט אי פון זיין רויש, אי פון דער פינצטערניש
אזוי, אז דער שונא דערפּילט דיך שווערער. פון דער אַנדערער זייט, אַבער,
קענען דיך אַט די וועג־באגלייטערס לייכטער אומברענגען.

סילוויאַן פאַרשטייט: ער טאַר נישט לאָזן, זיינע מענטשן דערשמעקן, אז
ער ווייסט פון זייער אויפּטראַג אים עווענטועל אומצוברענגען. "עווענטועל?"
"עווענטועל" האָט זיך דאָך באַצויגן אויף "עווענטועל" צוריקקומען. זייער אומ-

ברענגען איז נישט קיין עווענטועלס, נאָר א זיכערס. צי אפשר נישט?
 אזוי זאָרער אנדערש, ווייטער קען עס מער נישט גיין מיטן געפיל, אז ער
 איז א פארמשפטער און נישט קאָמאָנאָנט פון דער גרופע. חוץ דעם, מוז מען
 דאָך סוף כל סוף גיין צום שונא. סע שטערט אים אָבער אַט וואָס: ער ווייסט
 נישט ווי אזוי די מענטשן צו אינקאָדירן, כדי צו פאָרזיכערן דעם דערפאָלג פון
 זיין מיסיע. איידער ער דערוויסט זיך, ווער פון זיי ס'איז באַאויפּטראַגט אים
 און זלמען אויפן אויג צו האַלטן און זיכערער אומצוברענגען. און צו אלדי-
 רוחות, טאָר ער זיי גאָר אפילו נישט לָאָזן פילן, אז אין זיינע השבונות גייט
 עפעס אנדערש אריין ווי די מיסיע און איר דערפאָלג. אפילו פארן קאָפיטאָן
 דארף ער ווייזן, אז ער האָט נישט ערנסט גענומען זיין מיטטיילונג. מיטן קאָ-
 פיטאָן אָבער איז די זאָך א עשוטע: דער מענטש, א צעווייקטער פון דער היץ
 און פונעם טרינקען, ליגט אויפן דיוואַן א צעשטרעקטער, האַלבנאַקעט, אָנעם
 העמד, נאָר מיט די שטיוול. ער האַלט די אויגן צוגעמאַכט און לָאָזט הערן
 גראָכע טענער, א מין צונויפמיש פון זיפּצן, כראָפּען און שנאָרכן.
 סילוויאַן האָט זיך קורץ אַנטשלאָסן: ער ווייסט נישט און פאַרשטייט
 נישט גאָרנישט.

זאָגט ער:

— הייסט עס, זענען מיר אַכט מענטשן!

און צום יונג:

— ווי אזוי הייסט איר?

דער יונגאַטש קלאַפט צונויף די קנאַפל און ענטפערט:

— צו אייער באַפעל, הער לייטענאַנט! איך בין דער סאָלדאַט אָבאַנטשאַ

ניקיפאָר חוץ 29טן רעגעימענט אינפאַנטעריע, 2טן באַטאַליאָן, 3טע קאָמפאַניע.

— קענט איר דעם וועג?

— צו אייער באַפעל! כ'קען אים, איך בין פון די מקומות, פון קאָ-

טאַנעשט.

— אַט, האָט איר א שרייבפענדל מיט פאַפיר. לאַמיר זאָגן, אז אונדזערע

ליניעס ענדיקן זיך אַט דאָ, ווייזט אונדז זעם וועג ווייטער. קומט צו אלע, אַהער,

צום טיש.

אָבער דער סערושענט מיט די סאָלדאַטן בלייבן אומבאַוועגט, וואַרטנדיק.

ווייזט אויס, אויף עפעס.

סילוויאן הענט פארשטאנען: זיי ווילן לאָזן זלמנען, ער זאל זיך קודם
דערנענטערן, ער איז דאָך פלוטצניער טעטעריסטי. עט דאָס גיט אים אליין אויך
צו מוט און ער זאָגט:

איך בין דער לייטענאנט סילוויאן זשוסטין, ער איז פלוטצניער טי. רי. סעק-
טער זלמן (סי.איו גוט, וואָס ער האָט געזאָגט סעקטער, ווי סע זאָגן די רומענער
און נישט שעכטער, יידיש).

סע מעלדן זיך די אנדערע:

- סערוזשענט דומיטרי וואַסיליע.
- סאָלדאט קאראַקאָסטיאַ געאַרגעי.
- סאָלדאט אַבאַנטשאַ ניקיפאָר.
- סאָלדאט דומיטרעסקו יאַן.
- סאָלדאט זשינגאַ יאַן.
- סאָלדאט פאַנאַיטע ניקאָליי.

אַבאַנטשאַ דערקלערט, אַנווייזנדיק אויפן פּלאַן: „פון אַט די ליניעס און-
דערע ציט זיך קודם א פּעלד פון א צוויי הונדערט מעטער, נאָך וועלכן סע
קומט א בערגלי. דאָס אַרויפקלעטערן איז נישט גרינג, נאָר אויב דו ווילסט עס
אויסמיידן, דאַרפסטו נעמען רעכטס, ווו דו קומפט אָן אין א מין זומף, אין וועלכן,
בפרט איצט האַרבסט, קריכטו אַריין ביז סוף איבער די קניעס. לינקס פאַר-
לענגערט זיך דער וואַלד.“

— איך, הער לייטענאנט, האָב דערקלערט. איצט, איר באַפעלט!

סילוויאן בלייבט פאַרטראַכטי. וואָס ער האָט צו טון איז פאַר אים קלאָר,
נאָר סע מוטשעט אים דער געדאַנק, ווי אזוי די מענטשן איינצוטיילן אויף אזא
אופן, אז זיי וואָס זענען באַאויפטראַגט אים און זלמנען אויסן אויג צו האַלטן
כדי זיי אומצוברענגען, זאָלן זייער פליכט קענען דערפילן נישט פילנדיק, אז ער
אליין האָט עס זיי דערמשגלעכט. ווייסט ער אַבער נישט, וועלכע זיי זענען. א
רגע פליט אים דורך דורכן געראַנק צו פרעגן, פשוט: „ווער פון איך דאַרף מיך
אויפן אויג האַלטן כדי אומצוברענגען? איך דאַרף וויסן ווו אים אַוועקצושטעלן.“

סי.איו אַבער אַבסורדי.

זאָגט ער:

— קוקט זשעט, מיינע ליבע, ווי אזוי איך שטעל עס מיר פאַר: ווי מיר
גייען ארויס פון אונזערע ליניעס, זאָלן צוויי פון אייך נעמען רעכטס, צום זומף

צו, פאַרהיטן מצ זאָל אונדז נישט פון יענער זייט איבערפאלן; פיר וועלן גיין צום בערגל צו, צוויי פון זיי, קאַרגע דרייסיק טריט, הינטער די ערשטע צוויי, און צוויי וועלן גיין אין אויסשפיר צום שונא. נו, וואָס מיינט איר? האָט עמע-צער פון אייך עפעס צו זאָגן?

אַלע שווייגן, אָפּוואַרטנדיק רעספעקטפול דעם באַפעל אויף צו גיין. זלמן וואָלט וועלן בעטן ער זאָל זיין אין דער צווייטער ריי, פון די וואָס פאַרן בערגל, אלס אַ גאַרזאָנטיע, אז ער וועט נישט קענען אריבערגיין צום שונא. ער טראַכט אויך סילוויאָנען ראָטן פּאַרויכטיק צו זיין, איבערהויפּט מיט קאַראַ-קאָסטיאָן. זאָגט אָבער גאַרנישט, פאַרשטייענדיק, אז ער טאָר נישט ארויסווייזן קיין ספעציעלע ווונטשן, און פּרסט טאָר ער נישט רעדן דער ערשטער. קודם דאַרף רעדן אַ רומענער.

מיט אַ מאָל פּילט ער, אז אָט הייבט ער אָן מרוקען: וואָס הייסט דאָס קודם דאַרף רעדן אַ רומענער? פאַר וואָס? און וואָס הייסט "רומענער", ייד-? זענען דען נישט אלע רומענער? און אויף יעדן פּאַל איז סילוויאָן נישט פונקט אזא רומענער ווי ניקיפּאָר, קאַראַקאָסטיאָ און סיי וועלכער פון זיי? קיין מאָל האָט זיך סילוויאָן נישט געמילט, ווי ער לַמשל, אַ ייד, אָדער ווי ברוך, לַמשל, פאַר אלעמען אַ ייד.

און אפילו, ווען ער וואָלט זיך געפילט ייד, אלס מיליטער-מאן, אָבער, איז ער נאָר רומענער. און כּאָטש אזוי טו נאָר אַ קוק, ווי אַ פשוטער השד"י ווארט, ס'איז אפילו נישט קיין השד"י. נאָר... וואָס דען? ער ווייסט אַליין נישט וואָס. אפשר אַ משוגעת פונעם קאָלאָנעל, אָדער פשוט אַ פּליאָטקע, און זע נאָר, ווי דאָס קען זיך אזוי מין איבערקערן און פּאָליסיפּיצירן ביז מ'יך מאַכן "פאַרשטיין", אז איך אונטערהאַפּיצער טאָר נישט רעדן פאַר אַבאַנטשאַן, ניקיפּאָרן, צי אַן אנדערן פשוטן סאָלדאַט, ווייל... היי, דער ברוך לַאנדאָו, דער דיכטער, איז גערעכט געווען, ווען ער פלעג זאָגן: "דו זלמן, דו, אומניסט ביסטו סאָציאַל-ליסט און פּאַנטסט ביי אונדז פאַרהיידערונג מיט זיי. דו זעסט נישט, אז ס'איז נישט גענוג זאָלסט וועלן זיין רומענער, אָדער זאָלסט עס טאַקע זיין, אזוי ווי מ'יך זענען עט, פילנדיק די גאַנצע געשיכטע און די געאָגראַפיע פון דעם לַאנד פליסן אין אונדזער בלוט. ווי אין קאָמוניקאַציע-געפעסן: מיט זייער בלוט אין אונדזערן און אונדזערן אין זייערן. אומניסט. ס'איז נישט גענוג זאָלסט וועלן זיין רומענער, אז די מענטשן לָזון דיך נישט. נישט מיר שאפן דעם סעפּאַראַטיזם,

ניט מיר מאַכן דעם אונטערשיד, נאָר... ניין, אפילו זיי אויך נישט... נאָר אַ
 קאָמפּלעקס פון אומשטענדן פאר וועלכע מיר אין זיי פאלן קרבנות. און דאָס
 וואָס צענדליקער דורות געלינגט יאָ אָפּצומעקן די אונטערשידן, צעשטערט אין
 שליקערץ פונעם לעצטן בירגער, מעג ער זיין אפילו "דער בגילופינדיקער בירגער"
 קאַראַדושיאַלעס העלד. און אַט אזוי מוז די מעשטער-מאַנאַליע-האַרעוואַניע-אַנ-
 הייבן פון דאָס ניין ביי מעשטער מאַנאַליע איז דער אומגליק געווען, וואָס נאָך
 דעם סאָג קומט די נאַכט און צעוואַרפט דאָס בייסאָגיקע בויען. מעשטער מאַנאַליע
 האָט אָבער גליק געהאט, אין דער לעגענדע לכּף הפחות: מ'האָט אָנגענומען זיין
 מקריב זיין דאָס נאָענטסטע און ליבסטע זינט, דאָס אריינמויערן אין בנין זיין
 אייגענע פרוי. און מיר, מיר פאַרבויען אין די מויערן זיך אליין, דאָס לעבן פון
 צענדליקער דורות, מיר בויען אין אונדזער ליבשאַפט און סע העלפט נישט. זאָל
 אפשר קומען די דערלייזונג פון דעם, וואָס איר רופט אָן דאָס ענדערן פון די
 אַלגעמיינע עקאָנאָמישע באדינגונגען, כדי סע זאָל אזוי ארום פאַרשווינדן דער
 גייסטיקער געטאָ, אין וועלכן מיר געפינען זיך. ווייל — זאָלסט עס וויסן, זלמן
 דער געטאָ פון אונדזער יאָרהונדערט איז נישט מער א געאָגראַפישע, ספּאַ-
 ציעלע ווירקלעכקייט, נאָר א גייסטיקע, אין וועלכער מיר זענען פארשאַרט אלע
 אפילו די יידן וועלכע זענען נישט און ווילן מער נישט זיין אין יידישקייט. דער
 ערשטער שליקערץ פון דעם דערמאָנטן שיכורן אָדער נישטערן בירגער טוט אונדז
 — איינעם איבערן אנדערן, אָן שום חילוק — א שליידער אריין אין אַט דעם
 גייסטיקן געטאָ.

וואַרט, הייסט עס, זלמן, או פריער זאָל עמעצער אנדערש רעדן.
 אַלע שווייגן.

פון דרויסן הערט זיך דער רעגן, וועלכער גיסט איצט.

זלמן טוט א פלי דורכן געדאַנק: איך דעווערטיר. איך גיי אריבער צו
 די דייטשן. נאָר אזוי ראַטעווע איך מיך. חוץ דעם איז דער סאָציאַליזם פון
 דייטשלאַנד געקומען. נישט נאָר די גרויסע טעאָרעטיקער זענען געווען דייטשן,
 נאָר אויך די פארווירקלעכער זענען געווען און זענען דייטשן. אויב איך האָב גע-
 האַט און האָב באוונדערונג און ליבשאַפט פארן גרייטקייט מקריב צו זיין זיך
 פון די רוסישע רעוואָלוציאָנערן, מוז איך אָבער צוגעבן, אז די רעוואָלוציע וועט
 נישט דאָרטן אויסברעכן, און נישט פון דאָרטן וועט זי די וועלט ארוםכאָפן, נאָר
 פון דייטשלאַנד.

א פּאָלק וואָס האָט דער וועלט אוי פיל גענויסן געגעבן אויף אלע גע-
 ביטן, מוז און וועט דער וועלט געבן אויך די סאָציאַליסטישע רעוואָלוציע.
 אויב דאָס אייגענע דייטשלאַנד האָט געקענט די מלחמה פּראָוואָצירן פּונקט
 ווי זי האָט פּראָוואָצירט די פון טיוונט אכט הונדערט זיבעציק און האָט געקענט
 איצט איבערפאלן בעלגיע און האָט דאָרט געקענט אוי פיל אכזריות ארויסווייזן,
 איז אין דעם שולדיק נאָר דער פרייסער מיליטאריזם. דאָס פּאָלק אליין אָבער,
 איז אומשולדיק, און ס'וועט נישט דערלאָזן קיין נייע אכזריותן. סע וועט אויפ-
 שטיין, ווי איין מענטש, מיט די געלערנטע און קינסטלער בראשי. ס'האָט קיין
 שום באדייטונג נישט, וואָס איצט האָבן די געלערנטע און קינסטלער ארויסגע-
 לאָזט אן אויפרוף, וועלכער בארעכטיקט און אונטערשיצט דייטשלאַנדס מלחמה.
 ס'איז געווען א פשוטע ליקוי-חמה, אָדער אפשר האָט מען זיי גאָר פארפירט מע
 האָט זיי באנוצט — אזוי ווי מע ניצט אויס דעם גאנצן גייסטיקן פּרעסטיזש דייטש-
 לאַנדס מיט געסען, בעטהאָלדענען, קאַנטן און די איבעריקע — ווי פּאָנען מיט
 אומשולדיקע מלאכימלעך, אונטער וועלכע סע שטייען באהאלטן, לויטערנדיקע
 גולנים, גרייטע אָנצופאלן. מיט די מעסערס צווישן די ציין... אָבער זיי, די דייטשע
 קינסטלער און געלערנטע זענען אומשולדיק און אויף אלע אופנים וועלן זיי אין
 דער צוקונפט נישט דערלויבן זיך לאָזן אויסגיבן פאר אזא מין ראָלי. יאָ, איך
 גיי אריבער צו די דייטשן. בפרט אלס ייד, ווי גוט וועל איך מיך דאָרט פילן.
 יאָ, איך גיי אריבער. מיינ צוקונפט און די צוקונפט פון אלע יידן איז נאר אין
 דייטשלאַנד.

זיינע געדאנקען זענען איבערגעריסן געוואָרן פון סילוויאָנען, וועלכער
 רעדט שוין זייט ווער ווייסט ווען.

— קוקט ווי אזוי מיר טילן איין די מענטשן: זשינגא און איר, פּאַנצאָיטע,
 הייס דעם וועג צום זומף.

איר דריי, מיטן סערושענט בראש, באוואכט דעם וועג צום בערגל, און
 איר אָבאַנטשא, קומט מיט מיר דורכן וועלדל אין אויסשפירי.

ער האָט זיך אָבער תיכף אָפגעגעבן חשבון, אז צוויי מענטשן זענען צו
 ווייניק, בפרט אז אין דער געגנט קעמפן נישט אונגאַרן און נישט עסטערייכער,
 נאָר בירן אָדער אנדערע מינים דייטשן. ס'איז אמת, ער האָט צוטרוי צו זיין
 אייגענער געוואגטקייט און פלינקייט, כאָטש אזוי וועט ער נאָך מיטנעמען א
 מענטשן מיט זיך, דער בעסטער וואָלט געווען דער סערושענט: ער איז א גברן

און ווייזט אויס קלוג און ענערגיש. און דער עיקר: ער איז מסתמא איינער פון די, וועלכע זענען באאויפטראגט מיך צו באוואַכן.

אַבער, איידער ער האָט נאָך דאָס געקענט פאַרלייגן, און איידער ער האָט נאָך צייט געהאַט רעוואָלטירט צו זיין, וואָס אין אועלכע ענינים קענען אריינקומען אַנדערע חשבונות ווי נאָר דערפֿאַלגרייך אויספירן דאָס שליחות, האָט אים דער סערושענט געוואָגט:

— אויב איר דערלויבט, הער לייטענאַנט, וועל איך אייך באַגלייטן. קודם כל גלייב איך, אז צוויי מענטשן זענען צו ווייניק, צווייטנס בעט איך אייך, איר זאָלט מיר אָנטאָן דעם כבוד, לאָזן מיך אָנטייל נעמען אין אַזאַ שווערער מיסיע.

סילוויאַן האָט אים געוואָלט דורכדרינגען מיט זיין בליק ביז אין די טיפסטע טיפּענישן אריין, כדי צו זען, וואָס טוט זיך דאָרט: גרייט ער נישט אָן זיין אומקום?

ער איז אַבער צופרידן, וואָס ער קען אים תיכף ענטפערן אָס וואָס: כ'האָב טאַקע אַליין דאָס אייגענע געטראַכט וואָס איר, סערושענט, סע פירט זיך אַבער אזוי: מע וואַרט, אז דער וואָס וויל טיילנעמען אין אַזאַ געוואָגטן שריט, זאָל זיך אַליין אָנביטן, דאָס, וואָס איך בין געווען זיכער, אז איר וועט סיי ווי סיי טון... (אידיאָט! האָסט גערעדט צו פיל! און ווער שמועסט אים נאָך זאָגן, און דו האָסט אַליין געטראַכט אים רופן. ס'קען אויסווייזן ווי אַ פאַרענטפערונג מיטן צוועק צו פאַטקירן אַ ווונטש פון נישט וועלן מיטנעמען אים, כדי אזוי ארום זיך לייכטער אריינצושלייכן, דעזערטירן צום שונא).

— בלייבט עס, הייסט עס, אזוי: איר דריי, צום בערגל צו, און איר צוויי היט דעם וועג צום זומף, ווער ס'איז אין אַ סכנה, אָדער גייטיקט זיך אין הילף, טוט אַ פייף, האָט איר אַ פייפל, אָבאַנטשצ?

— איך האָב, צום באַפעל!

— איר, סערושענט, האָט?

— כ'האָב.

סילוויאַן האָט זיך פאַרטראַכט: פאַר וואָס האָט דער סערושענט נישט גע-ענטפערט מיט "צו באַפעל"? ער פעלט מיר נישט אויס דער "צום באַפעל" זיינער, גאָר איך באַמערק, אז ער האָט אים נישט געוואָגט אַלס צייכן פון זיין באַווסטזיין אַלס מיין נאַכשפירער און פאַרפאַלגער.

איז דאָס אפשר נישט ביי מיר קרענקלעכע עפּסינדלעכקייט? און און יאָ.
איז וואָס? בין איך שולדיק? זענען מיר שולדיק?
— און נאָך עפעס: האָט יעדער סון אייך האַנט-גראַנאַטן, רעוואָלװער
און מעסער?

— מיר האָבן, צום באַפעל!

— באַניצט אייך נישט מיט פייער-געווער ווי נאָר אין אַ גרויסער סכּנה.
אָדער ווען מע קען נישט פאַרמיידן דאָס נישט צו געברויכן. און דעם שונא אַליין
דאַרף מען נישט דערלעבן צו דער פינדסטער מעגלעכקייט פון סיגנאַליזירן זיי-
ניקע סון אונדזער אָנווענהייט. און מיר באַניצן דאָס פיפל, אָדער אַ פייער-
סימן, נאָר ביי אַבסאָלװטער נויטווענדיקייט. די וואָס שטייען פאַרן בערגל, וועלן
א פּייף סון דריי מאַל, אָדער וועלן קורץ אַנצינדן-אויסלעשן דריי פייערלעך; די
וואָס אויפן וועג צום זומף — פיר; און מיר, פונעם וועלדל — צוויי, אין פּאָל
ווען איינער פון אונדז נייטיקט זיך אין הילף. אויף יעדן פּאָל באַגעגענען מיר
זיך ביי דער צווייטער ליניע אונטערן בערגל דורך אַ סימן: אַ לענגערער ליכט-
סיגנאַל.

און נאָך אַ קורצער וויילע:

— האָט נאָך עמעזער עפעס פאַרצושלאָגן?

אַלע שווייגן. זלמן וואָלט עפעס געוואָלט זאָגן, ער ווייסט אַליין נישט
וואָס, נאָר ער האָט מורא צו רעדן.
סילוויאַן זאָגט:

— מיר גייען. און אויב סע פּאָלט נאָך עמעצן פון אונדז איין אַ געדאַנק,

טיילט ער אים מיט, איידער מיר פאַרלעבן אונדזערע ליניעס און צעגייען זיך.
ער בלייבט אַ רגע שטיין: מע וואָלט געדאַרפט דעם קאַפיטאַן מודיע זיין,
אז מע גייט אַוועק. שלאָפט ער אָבער: אַ נאַקעטער, האַריק, מיטן פנים אַרויף,
די באַרד אַ צעשוויבערטע, אַן איינגעטונקענער אין שווייס און גלאַנצנדיק אין
באַנצן ביים שיין פונעם נאַפּס-לאַמפּ, וואָס אויפן טיש.

סילוויאַן קלערט אים אויפצוועקן, מודיע צו זיין זייער אַוועקגיין און דער
עיקר אים רעטן אויסצולעשן דעם לאַמפּ, ער זאָל אים נישט איבערקערן מיט אַ
באַוועגונג אין שלאָף.

נאָר פונקט אין דער זעלביקער רגע צעעפנט דער קאַפיטאַן אַליין אַ פּאָר
פאַרחודשטע אויגן, טוט אַ לאַנגן גענעץ און קערט זיך אום מיטן פנים צו דער

מיט אַ מאָל טוט ער זיך אַ הייב אויף, שטרעקט זיך אויס און פרעגט:

— איר גייט אַוועק?

— טאַקע איצט, צו באַפעל!

— גאָט העלף.

ער לעשט אויס דעם לאַמפּ און לייגט זיך צוריק.

די מענטשן האָבן זיך איבערגעצלמט, גאַנצונאָנדיק: גאָט העלף. און זענען אַרויסגעגאַנגען, טאַפּנדיק אין דער פינצטער.

דער שלאַקסרעגן פון פריער האָט זיך אָפּגעשטעלט, און איצט רעגנט מיט גרויסע, שיערע, פוילע טראָפּנס: אַ האַרבסט-רעגן, וואָס קריכט דיר אריין אין מאַרדך פון די ביינער.

זיי גייען, ליאַפּטשענדיק אין דער בלאַטע און דערגרייכן די לעצטע ליניע פון אונדזערע טראַנשייען. זיי שניידן דורך דעם קורצן וועג ביז צו דער ערשטער ליניע. איצט שלייכן זיי זיך ארויס און בלייבן ליגן אויפן בוך, אין פעלד וואָס אַקעגנאיבער דעם שוואַ.

אין אונטערגרונט פילסטו, מער ווי דו זעסט, דאָס בערגל, און לינקס דאָס וועלדל.

אַט אזוי, אויפן בוך, גיט סילוויאַן די לעצטע באַפעלין. ביז איצט, אין אלע ענליכע מיסעס, פלעג ער גיבן אָנווייונגען אויך פאר דעם פּאַל פון גע-
נומען ווערן אין געפאַנגענשאַפּט. איצט, אָבער, האָט ער מורא צו דערמאָנען אַפילו אוא מין מעגלעכקייט, ער האָט דאָס געפיל: אלע פאַרשייען, און דאָס איז אַ ענין, וואָס קען נאָר נוגע זיין אים און זלמען. כּאָטש אזוי, מוז מען רעדן פון דעם אויך. די פינצטערניש באַשיצט זיין מורא צו רעדן.

— אייב — און דאָס טאָר בשום אופן נישט געשען — סע פּאַלט עמעצער געפאַנגען... פון די מענטשן (ס'איז גוט, וואָס כ'האַב אויסגעמיטן צו זאָגן „אונדז" און געזאָגט „די מענטשן"), לאָזט ער זיך הרגענען און ווייסט גאָר-
נישט פון דעם, וואָס סע טוט זיך ביי אונדז. איך באַטראַכט אלס לאַנדס-פאַררעטער סיי וועמען, וואָס פּאַלט אריין אין געפאַנגענשאַפּט. מיט גאָט, פּאַרויס!

ער האָט אלעס אַרויסגעזאָגט אין געשעפּטע, מיט אַ פייערלעכן טאָן. דאָס שעפּטשען, דאָס חשכות, דער רעגן און דאָס ליגן זייערס אויף דער ערד אין דער בלאַטע האָט נאָך מער פאַרטיפּט די ערנסטקייט.

ס'איז אים דורך א געדאַנק: זאָגן זלמען - בלייב געוונט! ער איז אָבער געגעבן א שטיי אויף, זיך איבערגעצלמט און געגאַנגען.

אזוי ווי תמיד, אין שווערע רגעס, האָט אויך איצט זאָט צלמען זיך געגעבן אים רו און צוטרוי. ער באַקומט דאָס געפיל, אז ער איז נישט מער אַליין, נאָר באַשיצט פון גאָט. אָט באַגלייט ער אים, פּלאַטערנדיק אין די שווערע וואַלקנס, אין דעם גוטן, פּאַטערליעכן רעגן — אזוי ווי א באַשיצנדיקער אייג-היל — אין דער ריזיקער געשטאַלט פון אַבאַנטשאַן, וועלכער שפּאַנט אָן איינגעבויגענער און אינעם שאַטן פונעם סערושענט.

האָט זיך זלמן אויך געצלמט? ער האָט אים דאָך געראַטן צו צלמען זיך, סיי וויפּל מאַל ער גייט טון אָן ערנסטע זאָך.

ברוכן האָט ער אַמאָל געבעטן, ער זאָל פּוּעלן ביי די רבנים, אז זיי זאָלן צונויפּרופן א מין אסיפה זייערע, אָדער א פּאַרזאַמלונג פון די קהילות — ער ווייסט נישט גענוי וואָס, ווייל ער האָט ווייניק וואָס צו טון מיט יידן — א קאַנגרעס, אין וועלכן מע זאָל אָננעמען א באַשלוס: די יידן זאָלן האָבן רעכט זיך צו צלמען, מיר מוזן זיך נישט אומבאַדינגט שמדן, מע קען אונדז אָבער נישט לאַזן אזוי זיך, אָן אָן אַנקער אין שטורעם.

אַבאַנטשאַן איז שטיין געבליבן. סילוויאַן און דער סערושענט האָבן זיך אויך אָפּגעשטעלט: סע הערט זיך עפעס?

זיי שעפטשען איינער צום צווייטן: דאַכט זיך, סע הערט זיך עפעס, דאַכט זיך.

זיי הערן זיך איין: טאַקע, ס'איז נישט נאָר דער גערויש פונעם וועלדל, נאָר, סע ווייזט אויס, טריט פון מענטשן, אויב אזוי, הערן אויך יענע אונדזער דאָ זיין. סילוויאַן טוט א קורצן, שעפטשענדיקן, קוים-באַמערקבאַרן באַפּעל: „צו דער ערד!“

זיי לעגן זיך אַנידער אַלע דריי, לוישן און לויערן: „גאַרנישט“, נאָר דער רעגן, וואָס רוישט און פּליוסקעט, אָבער, דאַכט זיך אויך א מין ליאַפען פון געדעמפטע טריט און שאַרשן פון בלעטער, צוגעפּרעסטע פון רוקן זיך אויפן בויך, אזוי ווי זיי רוקן זיך איצט.

קיינער באַוועגט זיך נישט, קיינער אַטעמט נישט, מיט דער לינקער האַנט געשטיצט אויף דער ערד, מיט דער רעכטער האַלטנדיק מעסט די מעטערס: סע קער עמעצער זייער נאָענט זיין פונדאַנען, אזוי נאָענט, אז דו פּילסט דאָס

אָטעמען זיינס.

אויף אַמאָל — א שפּרונג פון א מענטשן און א לויף. נאָך דעם — גאָר-
נישט. זיי האַלטן דעם אָטעם נאָך שטאַרקער איין און האַרן: סע ווייזט אויס
א ריי טראַנשייען, וואָס הייבן זיך טאַקע דאָ אָן. דאָס וואָס ס'האַט זיך געהערט,
זענען געווען מסתמא מענטשן — דעם שונאס — וואָס זענען אַרויס אין אויס-
שפּיר. זיי האַבן דערמילט, אז אין דער נאָענט זענען מיר דאָ און זענען צוריק
אריין אין די טראַנשייען, כדי אונדז פון דאָרטן — בעסער געשיצטע — אויפ-
נעמען מיט פייער. אין דרויסן איז גישטאָ קיינער, נאָר אונטער דער ערד.

און אמר איז נאָר קיינער נישט געווען.

מיטן מויל צוגעפרעסט צום סערושענטס אויער שעפטשעט פּר אים אריין

אַט דעם מיין, זיינעם.

דער סערושענט גלייבט דאָס אייגענע.

אַבאָנטשאַ מיינט, אז דאָס זענען געווען צוויי מענטשן, וואָס האַבן, אזוי
ווי די שטשורעס א שפּרונג געטון צוריק אין דער ערד אריין. די באַוועגונג,
וואָס האָט זיך געהערט, האָט אזוי אויסגעוויזן: שטשורעס-שפּרונג.

סילוויאָן וואָרט נאָך א רגע און באַשליסט: ער וועט א באַלייכט טון דעם
וועג, וואָס פאַר זיך, א קורצע רגע נאָר, אַלצדינג אָבער באַלייכטן פון גאַנץ
אויבן, מיט דער האַנט, א הויך-אויפגעהויבענער, געהאַלטן א ביטעלע רעכטס,
כדי צו דערוטירן דעם שונאס פייער. אַבאָנטשאַ און דער סערושענט זאָלן שטיין
אין א זייט, מער לינקס. אַט אַזוי!

ער באַלייכט: גאָרנישט. וועלדל און שטילקייט. און דאָך פילט ער, אז
דאָ, א שריט, לוייערן פון באַהעלטעניש אויבן.

וואָרט ער נאָך: שטיל. נאָר די טראַפנס פונעם רעגן.

איצט האָט זיך צעלאָזט אויך א ווינט — א ווינט, א קאַלטער און שטערט
נאָך מער צו הערן. די צייט פאַרגייט און טאָרסט קיין צייט ניט פאַרלירן.
— פאַרויס!

זיי רוקן זיך אויפן בויד, בלייבן שטיין: גאָרנישט. קיין שאַרף, קיין
צייכן. סע זאָל אפשר קיינער נישט זיין? צי ס'איז אפשר א קאַפּקאַנע? זיי
בלייבן ווידער א מאָל שטיין. הערן זיך צו. וואָרטן. גייצן ווייטער. זענען איצט
אין סאַמע מיטן וועלדל. פאַרפלאַנטערן זיך אָן ביימער-שטאַמען און מילן דאָס
אָטעמען פונעם וואַלד.

דער סערושענט שפּעטשעט: ס'ע וואָלט גוט געווען אומצוקערן זיך און פרווון דורכן בערגלי. דאָרטן איז זיכער עפעס צו טון. אָט דאָ איז א סכנה אַרייַן-צופאַלן אין די ליניעס פונעם שונא.

סילוויאַן ענטפערט: מיר זענען אויפן גוטן וועג, גייען מיר נאָך ווייטער אַ ביסל.

דער סערושענט פּאַכט אים אויפּמערקזאַם: דאָ זענען מיר כמו ווי ביים שונא. און אויב נאָך נישט, איז אין א רגע זענען מיר געפּאַנגען. — אויסגעשלאָסן.

דער סערושענט האָט פּאַרשטאַנען: דאָ האָלט מען ביים פּאַלן געפּאַנגען. ער איז ברייט אים צו זאָגן: „איר פירט מיך אין געפּאַנגענשאַפט. איך שים זיך זאָגט אָבער: „היר פּאַלן אַריין צום שונא, לאָמיר זיך אומקערן.“

סילוויאַן טוט א נעם אַרויס דעם לאַמטערן, באַלייכט קורץ און דערטאַפּט אין שיין פונעם ליכט צוויי מיליטער-לייט: אַן אַיזער, א לאַנגן, און אַ סאָל-דאַט, א קינד כמעט, אין דער מינוט אין וועלכער זיי האָבן א שפּרונג געטון פון הינטער א בוים אין שאַנק אַריין.

מיט איין שפּרונג איז ער זיי נאָך. דער סערושענט שרייט:

— קומט צוריק, ה'ער לייטענאַנט, איך שים!

נאָר אין דער אייגענער רגע הערט ער סילוויאַנען:

— מאַך מיט זיי א סוף, אָדער האָלט אין שאַך, אויב ס'איז דאָרטן דאָ עמעצער.

ער וויל נאָך עפעס זאָגן, קומט אָבער נישט דערצו, לייגט אַוועק מיט א רעוואָלוער-שאַס גלייך אין קאָפּ אַריין איינעם פון די צוויי, דאָס סאָלדאַט, וועלכער איז אַראָפּגעזונקען צו זיינע סיס, יאָמערנדיק: „מיין פּאַטער הערמאַן סודערמאַן...“

אין א רגע ארום האָט סילוויאַן אַרומגעכאַפּט דעם צווייטן, דעם ריו, אים צונויפּגעדרייט די הענט, אַרייַנצושנדיק אים אין אויער אַריין:

— הענדע האַך!

ער וואַרט שטיל. נאָר דאָס כאַרכלען פונעם קינד, וואָס ביי זיינע פיס, און דער הייסער אָטעם פונעם מענטשן, וועלכן ער האָלט צוגעפּרעסט, פּעסטי זאָל זיך נאָך עמעצער געפינען אין אָט דעם גרוב? עמעצער וואָס לויטערט? זי אפשר זענען דאָ אין דער נאָענטע פּענסטן, וועלכע קענען קומען צו הילף דעם

מיטן קאָפּ פּרעסט ער אים צו זיין פּרצוף צו דער וואַנטי. אזוי: זאָלסט
 נישט קענען שרייען נאָך הילף. דאָ דאַרף מען אַרבעטן גיך און דיך אַרויססאַס-
 קען פּונדאַנען. פאַר אַ נויט איז גענוג איין געפאַנגענער, און אויב דאָס יינגעלע
 נעמט נישט איין אַ מיתה משונה, טראַנספּאָרטירן מיר אים אויך פּונדאַנען. ווי
 אזוי זענען שלעפט מען דיך אַרויס? און איך ווייס אפילו נישט, וואָס פאַר אַ
 געווער דו האָסט ביי דיר.

שעפטשעט ער אים אַריין מיט אַן אימפּעראַטיוון טאָן:

— וואַפען נידער!

אויף אַ מאָל טראַכט ער, פּונדאַנען קען ער די ווערטער „וואַפען נידער!“
 אַך, יאָ! ס'איז אַ בוך פון בערטאַ פּאָן סוטנער, דערשינען מיט אַ פּאָר יאָר צו-
 ריק, געמאַכט אַ גרויסן רושם און דערוועקט האַפּענונגען, אז סע וועט קיין מאָל
 נער קיין קריג נישט זיין, קיין מאָל נישט קריג.

זענער נישט פון דעם איז איצט די רייד, נאָר ווי אזוי גייט מען אַרויס
 פּונדאַנען מיטן דייטש און ווי אזוי שלעפט מען אַרויס סודערמאַנס זון, אויב ער
 איז נאָך נישט געשטאַרבן.

רוסט ער מיט אַ צישנדיקן געשעפטשע דעם סערושענט און אַבאַנטשאַן.

— אָט, אהער, צו מיין קול!

בייגט זיך דער סערושענט פּאַרויכטיק אָן אויפן ראַנד פונעם שאַגן און
 מיטן רעוואָליווער, אַן אויסגעשטרעקטן, האַלט ער דעם דייטש, אַן אומבאוועגלעכן.
 אַבאַנטשאַ שפּרינגט אַריין און אין איינעם מיט סילוויאַנען שלעפּן זיי אַרויף דעם
 דערשטעסענעם דייטש. איצט באַפעלן זיי דעם אנדערן אליין אַרויפצוקריכן.
 קריכט ער.

פנים אל פנים מיט אים, פּרעגט אים סילוויאַן קורץ, צי ס'איז נאָך עמעצ-

ער דאָ אַרום. אַנשטאַט צו ענטפערן, זאָגט דער דייטש:

— איר זענט מסתמא א ייד, ווייל, נאָר יידן רעדן ביי אייך גוש דייטשי-

איך בין אויך א ייד.

סילוויאַן חורט איבער די פּראַגע מיט אַ קאַטעגאָרישן טאָן:

— איז נאָך עמעצער דאָ דאָ? ענטפער!

דער דייטש זעצט פּאָר רויק:

— פעליקס דיוסעלדאָרפער איז מיין נאָמען. איך בין שטודענט אין פי-

ל'אָסאַטיע און פּילאָלאָגישער וויסנשאַפֿט. ס'איז זינלאָז איר זאָלט מקריב זיין אייער
יונג, יידיש לעבן פאר דער באנדע ציגיינערישע, וואלאַכישע אַנטיסעמיטן. קומט
צו אונדז, דאָרט לעבן די יידן ווונדערבאר. אויסער דעם זענט איר דאָך סיי ווי
סיי א פארלוירענער, ווייל אייער ארמיי איז אן אַרומגערינגלטע, און מיר, האָבן
דאָך אויף יעדן פאל דעם קריג געוואונען.

דעם סערוזשענט געפעלט נישט דאָס לאנגע טענען אויף דייטשי. ער פאר-
שטייט ניט קיין וואָרט, פילט אָבער, אז דאָ אראַנזשירט מען דאָס בלייבן פונעם
לייטענאַנט און דאָס פארכאפן אין געפאנגענשאפט אים און אָבאַנטשאַן. ער האלט
דערביי אריינצושיסן א קויל אין לייטענאַנט און איינע אין דייטשי נאָר, אין
דער אייגענער רגע האָט דער דייטש אַרויסגענומען, דער רוז ווייסט פונוואַנען,
א מעסער, און מיט גיכקייט פון א בליץ עס געגעבן א שטעך אריין אין סיל-
וויאַנט גאַרגל, ווילד דרייענדיק און מרוקענדיק:

זאָ-הונד, גאַליציאַנישער פּאָלן-יוד!

נאָך פארן אנדערפאלן האָט סילוויאן באוויזן אריינצוהאקן דעם דייטש א
קויל אין רעכטן אַרעם אריין און זיך אָנבייגן באזוכן סודערמאַנס זון אין אלע
קעשענעס (דאָס מינדסטע פאפירעלע קען געבן באדייטנדיקע אַנווייזונגען).
איצט בינדט ער זיך פעסט ארום מיט א טיכל דעם האלדז, פעסט, פעסט.
דאָס בלוט אָבער פליסט אליין.

ער וויל זאָגן, מע זאָל אים גיך טראָגן אין שפיטאַל אריין. סע פעלט אים
שוין, אָבער, גאַרנישט מער: א ווארעמקייט, א גוטטוענדיקע, א מילדע נעמט
אים ארום, הילט אים איין אוי, אז אפילו דער ווייטיק פונעם האלדז טוט מער
נישט וויי...

סודערמאַנס זון איז געבליבן דאָרט ליגן, אין דרויסן, ביים גרוב.
דער סערוזשענט עסקאָרטירט דעם אַפּיצער דיוסעלדאָרפער, וועלכער גייט
אליין, ווי לאנג ער קען נאָך. אָבאַנטשאַ טראָגט סילוויאַנען אויף די פלייצעס.
זיי גייען דעם וועג צום בערגל צו. דאָרט געפינען זיי אָבער נישט מער ווי צוויי.
זלמן פעלט.

קאַראַקאָסטיאַ דערציילט, אז פיר דייטשן — דערשיגענע, דער רוז ווייסט
פונוואַנען — האָבן זיי באפאלן, און ס'האָט זיך אָנגעהויבן א באַרען זיך, אוי
ווי צווישן בערן, שטום און פארביסן. דער הער פּלוטאַניער סעקטער איז זיי גע-
קומען צו הילף, נאָר, ביז ווער, וואָס, ווען, זענען נישט מער געווען נישט די

דייסטן און נישט דער הער פֿלוסאָניער. ער גלייבט, אז זיי האָבן אים גענומען
אין געפאנגענשאפט. ס'ע קען אָבער אויך זיין, אז ער איז געפאלן אין קאמף.
זיי אליין האָבן זיך קוים געראטעוועט מיטן לעבן, ווי דורך אַ נס.

איצט, ליגט סילוויאָן אין אַ צימער, ס'ע ווייזט אויס אַ שפּיטקל-צימער.
קוק, דאָס איז אירינאַ פעטראַשקוי און דאָס איז זיין אַרדאָנאָני-א-נו, ווארט,
ווי אזוי הייסט ער זיין א-נו ווארט... מיטו! יא, מיטו! פאר וואָס האָט ער אויגע
דערשראָקענע אויגן און ווי פארוויינסע. לָאָן! מיטוליע, לָאָן, ערגער דיך נישט,
ס'איז גארנישט. נעם אָבער אַראָפּ די אויגן דיינע פון פיר, זיי טוען פיר וויי'
זיי זענען ווי פון אַ טשיאַבאַנסקע הונט, אַ געטרייען, אַ טרויעריקן.

ער מאכט אים אַ צייכן זיך צו דערנענטערן. נעמט זיין האנט און גלעט
זיי אָבער, מיטו — איז ער משוגע? — קושט זי אים און שיטט אויס אין אַ
געוויין. ס'ע, מיטוליע, שעט דיך, גלייך וואָלט געווען אַ ווייב און נישט דער
יונגמאטש, וועלכער פלעג פאר מיינע אויגן דורכגענידן דעם האלדז פון אַן אָקס.
ער האָט אים דערווייטערט פון זיך. ער וואָלט געוואָלט מאכן אַ צייכן אי-
רינאָן, זי זאָל זיך דערנענטערן. אָבער, ס'איז בעסער וואָס זי בלייבט דאָרט, ווי
זי שטייט, ביים פענצטער: אַ שיינע, אין גאַנצן אין ווייסן. ווי פארענדערט זי
האָט זיך. זאָל עס זיין אַ סך זייט יענער נאכט, ווען ער איז געגאַנגען אין אויס-
שפיר צום שונא? אזוי ווי זיין לעצטע דערינערונג איז פון יענער רעגנדיקער
נאכט, און אזוי ווי איצטער זעט מען דורכן פענצטער שניי אויף די דעכער,
הייסט עס: ס'איז אַ סך.

פאר וואס שווייגן די מענטשן ארום אים, און אז זיי ווילן עפעס זאָגן,
טוען זיי עס ווי צו טויב-שטומע. ער הערט אַלצדינג און פארשטייט אַלץ, נאָר
רעדן קען ער נישט. וועט ער קיין מאָל נישט קענען רעדן? און נישט מער קע-
נען זינגען? קיין מאָל נישט מער קענען זינגען?

דורך אַ צייכן הייסט ער זיך געבן אַ שרייבענדיג און פאפיר. מע ברענגט
אים אָבער אַ קינדער-טאָוועלע מיט אַ גריפלי. זאָל ער שרייבן. דאָס האָבן זיי.
ס'ע קומען אים די טרערן אין די אויגן: הייסט עס, אהער האָט ער דערגרייכט,
צוריק צום קינדער-טאָוועל און גריפלי. הייסט עס, דאָס לעבן — פון אָנהייב.
ער שרייבט אירינאָן: מע קען צו מיר רעדן, איך הער און פארשטיי
אַלץ. ווי פארענדערט דו האָסט דיך. דו ביסט ענלעך צו אַן אמתדיקער קראַנקן-

שוועסטער. ניין, זיי האָבן נישט רעכט געהאט די אנדערע שוועסטער: דו ווייססט
נישט אויס הארט, פארקערט".

אירינאָ לייענט. וויל ענטפערן, נאָר אזוי ווי א שעמעוודיקע שילערן פאר-
לירט זי זיך און ווערט רויט. זי שעפטשעט: איך פריי מיך, וואָס ביסט צוריק
דאָ. ווי אזוי פילסטו זיך? גוט?

סילוויאַן פאַרמאַכט די אויגן און דריקט צו די וויעס. דאָס הייסט: יאָ.
אַבער פאַר וואָס רעדט אירינאָ צו אים, אזוי ווי צו טויב-שטומע, קוקנדיק אים
גלייך אין די אויגן, באַוועגנדיק שטאַרק מיט די ליפן, זיי צודריקנדיק און אונ-
טערשטרייכנדיק יעדעס אות.

די דאָקטוירים, אין וויזיט, בלייבן איצט שטיין ביי זיין בעט. דער שעה-
דאָקטאָר, מאַיאָר בערווילעסקאָ, אַן אַלטיטשקער, גראַכטשיקער כירורג, זאָגט:
— ביסטו, הייסט עס, א געראַטעוועטער! באַוואָ?

סילוויאַן וואָלט אים געוואָלט פּרעגן: „אַבער די שטים וועל איך צוריק-
באַקומען? איך וועל נאָך קענען רעדן? און זינגען?

גלייך ער וואָלט דערראַטן זיין געדאַנק, זאָגט דער שעה-דאָקטאָר:
— דו ווערסט געזונט, דו ווערסט געזונט און וועסט אונדז נאָך זינגען...
מיט א וונק צו אירינאָן: „אויף יענער וועלט".

און צו סילוויאַנען:

— דערווייל אַבער דאַנק דעם דייטשן קאַמאַראַד פון דעם בעטל, פון
אַקעגן, וואָס ער האָט ביי דיר נאָר דאָס קול צוגענומען, און ניט דאָס לעבן.
די דאָקטוירים זענען אַרויסגעגאַנגען, און דאָ איז ער געבליבן נאָר מיט
אירינאָן און מיט מיטון. מיטו זיצנדיק אויפן ראַנפֿץ אין א עק פונעם צימער,
און אירינאָן אויף זיין בעט: אַט אזוי זענען די פּייזאַזשן אין באַכס פּוויק —
ווייסע, פליט אים דורך אין געדאַנק, אַבער אַן שניי, אַן דעכער און אַן פּרויען,
אַפילו אי-מאַטעריעלע, אזוי ווי שוועסטער אירינאָ. אין וועלכער מוזיק זענען
אַבער דאָ אזוינע פּייזאַזשן און אזוינע סאַמאַריטענער פּרויען?

אירינאָ זאָגט מיט א געדעמפּטן טאָן, סקאַנדירט:

— האַסט א ס' בלוט פאַרלוירן, וועסט אַבער אין גיכן געזונט ווערן און
פיר וועלן ווייטער זינגען, ווילסט?

סילוויאַן הילט זי איין אין א פייכטן, פּרעגנדיקן בליק: „איך וועל קענען?"
איצט שרייבט ער אויפן טאָול: „ווי זענען מיינע קאַמאַראַדן, האָבן זיי

זיך צילע גערעטעוועט?

אירינא ענטפערט:

— איין סאלדאט איז דערשטן געווארן און איינער, א פלוטאניער, איז
אָנגעגעבן אלס פארשוונדן.

מיט א דערשראָקענעם בליק פרעגט סילוויאָן: „פלוטאניער פארשוונדן?
ער וואָלט געוואָלט פרעגן קלאָר: „זלמן?“ האָט אָבער מורא אפילו פאר
איר. זי האָט דאָך אויך נישט געזאָגט „זלמן“, נאָר א „פלוטאניער“. טראַכט זי
אפשר אויך, אז ער האָט זיך איבערגעגעבן? און אפשר האָט ער זיך טאַקע
איבערגעגעבן? צי אפשר האָט מען אים דערהרגעט, און איצט וואַקסט אויף אים
שניי, א באַרג, דאָרט ווו ער ליגט א פארלעָזטער.

א לייכטער רעש און באַוועגונג: פון דער טיר, אונטן, זענען אריינגע-
קומען און גייען אַהער א גרופע אָפּיצערן, בראש טיטן קאַלעָנעל. צווישן זיי א
ציווילער מיט א מאַפע אין דער האַנט.

דער קאַלעָנעל שטעלט זיך אָפּ ביי סילוויאָנס בעט און זאָגט קורץ:
— הייסט עס, דו האָסט נישט קיין גליק געהאַט צו בלייבן ביים שונא,
מען האָט דיך צוריקגעבראַכט. דעם פלוטאניער סעקטער, יא, אים איז עס גע-
לונגען צו דעזערטירן.

און קוקנדיק אים שאַרף, שטרענג אין די אויגן:

— דיין פאַרהער נאָך די נאַכט, זשיד!

סילוויאָן האָט צעעפנט א פאָר גרויסע דערשראָקענע אויגן. ער פאַרשטייט
נישט גאַרנישט.

דער אויבן-געדרוקטער פראַגמענט איז אַן אויסצוג פונעם צווייטן באַנד
„געטאָ XX יאָרהונדערט“, פונעם באַקאַנטן, יידישן, רומעניש-שרייבנדיקן
שריפטשטעלער אורי בענדאָר.

דער ערשטער באַנד איז דערשינען אויף רומעניש, אין ערשטער און
צווייטער אויפלאַגע, אין יאָר טוינט ניין הונדערט פיר און דרייסיק.
דער צווייטער באַנד, אויך אויף רומעניש, געפינט זיך אין דרוק, צו-
זאַמען מיט דער דריטער אויפלאַגע פונעם ערשטן באַנד.
דעם דאָ-אַפּגעדרוקטן פראַגמענט האָט אורי בענדאָר ספּעציעל וועגן
אונדזערע זאַמליכער אָנגעשריבן אויף יידיש.

וואָרט איז שווער און באַלאַדן...

וואָרט איז שווער און באַלאַדן
מיט שכל, כוונה און געציר,
נאָר מיין ליד וויל פשוט, באַשעפער,
ווי אַ בוים צעצוויטען פאַר דיר...

ס'צייטיקט אין ליד מיינעם — ליבשאַפט,
ווי דער טעם אין אַ זאַפטיקער פרוכט,
די זיסקייטן, וואָס ריזלען אין טיפן
שמעקן מיט ערב-געבורט.

נאָר ס'שרעקט מיין האַרץ זיך פאַר ווערטער,
ווי בליעכץ פאַר זיבערנעם פראָסט.
ס'וואַלט וועלן מיין ליד אין דער שטילקייט
זיך צעבלעטערן פאַר דיר ווי אַ קנאַספּ.

ווי אַ קנאַספּ אין גאַלד פון באַגינען...
האַרץ ווי סע צייטיקט אין מיר,
און ווי דער ריח פון טוייקע בלומען
גיט אויף מיין ליבשאַפט צו דיר...

איך שויט פון תפארת.

איך שויט פון תפארת
וויגט דיין ליבשאפט דעם וואלד,
און ס'ריולט דיין וויגליד —
יאָרטוונטער אַלט.

איך ליג צווישן צמחים
און האָרץ, ווי סע קוועלט
דיין חסד, באשעפער,
דורך אַלץ אין דער וועלט.

פון בראשית, מיר דוכט,
איך ליג דאָ אזוי,
פאַרוואַקסן מיט צמחים,
מיט ווינט און מיט טוי.

איין בוים איז מיין האַנט,
אַ צווייטער — די פיס,
כ'בין ערד און בין טייד,
כ'בלי און איך פליס.

ס'איז אַלץ אזוי פשוט,
מתיקותדיק קלאַר.
איך קען שוין די וועלט
הונדערט טויוונטער יאָר.

די ביינער אין קברים —
ס'איז מיין אייגן געביין,
די האָר אויף מיין גוף —
דער מאַך פונעם שטיין.

דאָס גראָז איז מיין הויט,
און דער ווינט — מיין געבריל.
און אַלץ, וואָס געשעט דאָ,
איז במילא ווי כ'וויל.

און דיין חסד, ווי אַ גערטנער,
קומט יעדענע שעה,
צו זען און צו וואַכן,
צי כ'בלי און בין דאָ.

און קאַרמעט מיט ליכט מיך,
און מאַכט צייטיק אין מיר
מיין הייליקע שירה,
וואָס טוט צוויטען פאַר דיר...

וואָס באַגער איך דען מער?
נאָך איין תפילה פאַרנעם:
אַ צו שחרית וועט גיין
קאיאַר דער בעל-שם,

צעהעלט און פאַרחידושט
די יצירה באַזען,
זאָל ער בלייבן אין גאַרטן
איבער מיר אויכעט שטיין

און שעפטשען מיט ליבשאַפט
און פול מיט גענאָד:
ער האָט געפונען זיין שבת
אין מלכות אחד...

אין געטאָ צו מנחה:

דער ייד אין געטאָ צו מנחה,
בין איך ניט דער ייד דאָ, וואָס שפּאַנט?
ס'איז איך... און אפשר מיין זיידע,
אַמאָל נאָך, אין שפּאַנישן לאַנד?

די שקיעה ברענט אלץ, וואָ אַ שייטער,
און פול איז מיט תּליות די ערד...
איך שפּאַן איצט אַדורכן געטאָ
מיט טויזנטער זילבערנע בערד.

זיידעס, און זיידעס, און זיידעס,
און סע מישן זיך דורות און שטעט,
און גלייך ווי ביי הונדערטער דורות
איז מיין האַלדז צום חלף געגרייט.

און איך, ווער בין איך אַצינדער?
ניט מיין זיידע אין שפּאַנישן לאַנד?
דער תּלמיד-חכם משה באַרנאָלעס
איבער גאַסן טאַלעדער ער שפּאַנט.

ער שפּאַנט דער זיידעניו מיינער,
אין אַ פּלפּול אַ האַרבן פאַרמוחט:
"וואָס זשע מיינט ער דער מדרש תּנחומה?"...
און ער ציט פון דער ליולקע דעם רויך.

"טיף די הלכה, ווי אַ ים איז זי טיף,
און פאַרפּלאַנטערט דייע דרכים, באַשעפּער."
ער פּופקעט די ליולקע און פּלוצעם ער זעט
דורך געטאָ יאָגט עס אַ רייטער.

א רייטער באוואָפנט אויף שוימיקן פּערד,
און זיין קוק איז ווילד און ער גליט.
און זיין קול איבער געטאָ סע דונערט:
שטעל אָפּ זיך פאַרשאַלטענער ייד!

בלייב איך שטיין אין דער שקיעה און כ'ציטער
און סע דונערט ביים רייטער דאָס קול:
"ווי הייסטו? קרייך-דאָנערוועטער!"
און איך ענטפער: משה באַראַגאַל!

משה באַראַגאַלעס פון שפּאַניע...
לאַכט ער, ער לאַכט דער דייטש:
סע גלוטט דיר שפּאַסן, יוראַ?
און ער הייבט דערצערנט די בייטש.

בייג איך אין דרייען מיין רוקן,
ווי פון דורות געוויינט ס'איז מיין שטאַם,
און די שקיעה איבער שטילינקן געטאָ
איז אַ שייטער אין פּלאַמיקן ים.

שייטערס און שייטערס, און שייטערס...
איז וואָסער חילוק דאָס אָרט און דער ווען?
ס'גייען דורות אַלץ ווייטער און ווייטער
דורך יאָרטוונטער אויף קידוש-השם...

דורות און דורות, און דורות,
יום-הקדושדיק יעדנס געזיכט...
...אין הימל צינדן אָן זיך פּנורות,
און די מאַמע רהל גייט בענטשן די ליכט.

כל-נדרי.

אז די גאָלדענע פליגל פון שקיעה
נייגן זיך שטיל צו דער נאַכט
מיט קדושה פון ערב כל-נדרי —
וואָס שטייט נאָך דער רב און ער וואַרט?

אין קיטל אין ווייסן ביים עמוד,
א בוים פאַרשאַטן מיט שניי,
וואָס זשע ציטערן ביים רבין די וויעס
און זיין קול וואָס ציטערט אזוי?

—קהל, הייליקער קהל!
און ער פאַרגייט זיך שטיל אין געוויין:
—היינט וועלן מיר די ספרים ניט נעמען,
און דער אָרון פאַרמאַכט וועט היינט שטיין.

און צו כל-נדרי היינט, צו כל-נדרי...
זיין קול איז פאַרטערט און פאַרצערט:
—וועט די עדה הקדושה אַרויסגיין
צום אַלטן יידישן מאַרק?

ער רעדט, און די עדה הקדושה
גייט שטיל נאָך איר רב מיט געוויין.
אין מאַרק אויף תליות די יידן
זיך וויגן אין לבנהשער שייך.

און שטיל גייט דער רב צו די תליות,
נעמט זיין זון אַראָפּעט פון שטריק,
אזוי פלעג ער אַמאָל אויך אים נעמען
קינדווייז אַרויס פון דער וויג.

ער נעמט אים אין ביידענע אַרעמט
און בלייבט שטיין אין מיטן דעם מאַרק:
זע, טאַטעלע, אזוי זאָגט עס כל-נדרים
דער רב דיינער יום-כפור פאַר גאַכט:

בורא, בורא פון וועלטן,
הער, ס'רופט צו דיר א פיצעלע ייד,
ר'איז ניט משיג, טאַטעלע בורא,
ער קען נישט דאָס פיצעלע ייד

משיג זיין דיינע דרכים, באַשעפער...
דיין רחמים וווּ איז ער, דיין דין?
צי דרייען זיך סתם דיינע וועלטן
אין אייביקן חשכות אַרום?

ער שרייט דער רב אין דער פינצטער
מיטן געהאַנגענעם זון אין די הענט...
...דייטשן מיט צעפאַכעטע שווערדן
רייטן פון יענער זייט פעלד.

נאָר סע רירט זיך דער רב פונעם אָרט ניט
מיטן מת, מיטן מת אין די הענט,
ער שטייט מיט די אויגן פאַרריסן
צו הימלען אַרויפגעט געווענדט.

לאַכן די דייטשן: -זאָו ראַבי!
דו שטייט מיט דיין גאַט אין אַ שמועס?
און סע טרעטן דעם רב אין דער בלאַטע
די געקאָועטע פּערדישע פּיס.

ער ליגט מיטן זון אין די אָרעמט,
נאָר זיין קוק איז נאָך צפֿון און גליט:
"איך קען דיך ניט משיג זיין, טאַטע,
איך קען ניט, איך פּיצעלע ייר."

מיך אַרט נישט מיין גוף און מיין לעבן,
די פיר איילן פֿלייש וואָס איך בין,
מיך אַרט וואָס איך זע ניט דיין רחמים,
דיין רחמים, באַשעסער, דיין דין!"

ער וויינט. סע ווערט טינקלער און טינקלער.
ווי אַ טייך פֿליסט די נאַכט איבער אים.
אַ שטערן רייסט אָפּ זיך פון הימל.
ער פֿאַלטי. ווהיין פֿאַלט ער, ווהיין?

טראַנסניסטריע, 1942.

דער מקובל פון סטרי.

געחיליקט מיין ברודער דעם
מילניצער רבין, משה אהרן, אומגע-
קומען על קידוש־חשם ערגעץ אין
פּוילן.

אַז סע אַטעמט אין טאַל מיט בלוט און מיט טויט,
ווי אַזוי קענען בערג ווערן בלויער?
ווי אַזוי קענען נסתרים מיט זילבערנע בערד
אין וועלדער לערנען איצט זוהר?
און צווישן די בערג דער מקובל פון סטרי
לוישן דעם פֿאַסטעכלס פֿלויער?

דער מקובל פון סטרי... און איבער דערפֿער און שטעט
יאָגן רייטער — א שטורעם א ווילדער,

די שווערדן די בלאַנקע, רויטע פון בלוט,
אויף פיקעס קעפלעך פון קינדער.
אז סטרי שטאַרבט אויף קידוש-השם,
וואָס טוט איר רב אין וועלדער אַצינדער?

דער מקובל פון סטרי צווישן וועלדער און בערג,
דער יראת-שמים דער מומחה?
ווי יעדן פאַרנאַכט אין די שעהען פון גאָלד
איז ער אין וואַלד אַרויס דאַווענען מנחה.
די פייגל זינגען אין ליכטיקן וואַלד
און האַפקען אויף צווייגן מיט שמחה:

ווי יעדן פאַרנאַכט... וואָס זשע איז שווער צו פאַרשטיין?
"יעדע רגע בין איך דיינער, באַשעפער." —
בעת די דייטשן זענען אַריין אין שטעטעלע סטרי,
האַט געדאַוונט דער רב צווישן וועלדער.
איצט געזענגט ער בימער, פייגל און גראָז
און צוריק אין שטאַט אַריין איילט ער.

שפּאַנט ער דער רב און סע זינגט אין זיין האַרץ:
"כ'האָב געענדיקט אין וואַלד שוין מיין תפילה,
מנחה און מעריב, געלויבט איז צו גאַט,
זיך געזענגט מיט פייגל אפילו,
און איצט, איצט בין איך גרייט...
און זיינע רייד זענען מילדע און שטילע.

"כ'בין גרייט און קיין תרעומות כ'האָב צו קיינעם, צו קיינעם...
הערסט, דער סטריער רב האַט קיין תרעומות, באַשעפער!
אז דיר, טאַטע, איז ליב, איז מיר ליב און ניחה..."
און דאָס קול זיינס ווערט העכער און העכער:

„אויב ס'איז דיין רצון אזוי אין יעדן דור, יעדן דור,
הער זשע, באשעפער, מיין תפילה:
זאל בעסער אונדזער בלוט זיין סארגאסנס,
איידער מיר די סארגיסערס, חלילה...“

ער שעפטשעט... נאָר די דייטשן ביים טויער פון שטאַט
וואָס קענען אין רייד פון מקובל דערהערן?
שרייט דער עלטסטער, רייט אַרויס פונעם ראָד,
און זיין קול ווי פון א דונער א שווערן:
„ייד, היי פאַרשאַלטענער ייד,
טאַנק אונדו דעם טאַנק פון די בערן!“

דעם בערנטאַנק ייד! און ער לאַכט אויפן קול
-גראַבן וועסט דערנאָכדעם דיין קבר!
גאַפט צום הימל דער רב: ווילסט דווקא אזוי?
אז ס'איז דיין רצון אזוי, מיין באַשעפער! ...
וואָס זשע ווערט אזוי ליכטיק דעם מקובלס געזיכט?
ס'איז שמחת-תורה און ער טאַנצט מיטן ספר?

טאַנצט ער דער רב... וואָס זשע דערציילט עס זיין טאַנק
אין התלהבות אויף שטאַפל דעם העכסטן?
פון אַדלערס, פון זייערע פליגל ביי נאַכט,
וואָס גרייטן זיך צום טאַג פון פאַרמעטן,
וועגן דער מראה פון מאָרגנדיקער פרוכט
וואָס גרייט זיך אין יונגיקע קנאַכפן.

טאַנצט ער דער רב: הודו לאַדני...
און די רייטער ברעכן אויס אין געלעכטער
וואַרפט דער ערשטער זיין שפיו, דער צווייטער זיין שפיו,
דער דריטער זיין שפיו און דער פערטער.

וואַקלט דער רב און פאַלט אַז צום בוים.
אַ וויילע, אַ וויילע נאָך שטייט ער.

זיינע אויגן די קלאָרע צו הימלען אַרויף,
די הענט פאַרקלאַמערט אין צווייגן,
דער גוף פאַרבלוטיקט, מיט שפּיזן באַשטעקט,
און דעם קאָפּ דעם מידן פאַרבויגן.
וואָס זשע האָט איין רייטער פּלוצעם אזוי
צעעפנט דערשראָקענע אויגן?

סע ציטערט זיין לייב, אַ צווייג אינעם ווינט,
מע הערט אַ צאָן אַ צאָן אַ צאָן ביי אים שלאַגן.
וואָס זשע האָט דאָס בילד מיטן רבין דערמאַנט
דעם רייטער, אין פרעמדן פאַרוואַגלט?
אין זיין דערפיל, אין היימלאַנד, ביים ברונעם אזוי
הענגט יעזוס אויפן צלם פאַרנאָגלט.

אויך די אויגן אזוי צו הימלען אַרויף
און דער זעלביקער קוק אין די אויגן...
און דער רייטער, דער רייטער ציטערט אין זיך:
זאָל וואָר זיין? זאָל איך עס גלייבן?

אַ לעגענדע אַן אלטע... און איצט איז זי וואָר:
אין יעדן דור שטייט יעזוס אויף ווידער.
יעדער דור קרייציקט אים ווידער פון ס'ניי,
און ס'חורט אייביק די קרייצונג זיך איבער.

ער ציטערט דער רייטער, און לבנה איבער אים
ווערט רויטער און רויטער און רויטער.
הערט קיינער ניט שעפטשען דעם רב אין דער שטיף:
פאַר וואָס פאַרלאָזסטו מיך שטענדיק, מיין פּאָטער?

קיינער הערט נישט, חוצן רייטער די דאָזיקע רייד,
ס'האָט זיין דמיון בלויו זיי באַשאַפן.
אז דער מקובל פון סטרי איז מקדש השם,
פרעגט ער ניט קיין שאלות ביים טאָטן.

טראַנסניטעריע 1943.

אני מאמין.

ברכי נפשי! ברכי נפשי!
זינגען טאָלן, שאַלן בערג.
אין די וועלדער, קליינע הירשן
גאַפן פאַרכטיק אויף דיין ווערק.

אויף די צווייגן טאַנצן פייגל,
גאָט ברוך הוא איז גוט צו זיי...
דאָס ליכט פון טאָג טאַנצט: „קדוש, קדוש“
איבער ווייסן פרומען שניי...

ס'איז דער שניי גאָך ניט באַטראַטן.
ווער וועט שטעלן ערשטן טראַט?
ווי אין בראשיתדיקער שטילקייט
שוועבט דער אַטעם פון אהד...

סאַראַ הייליק-ווייסע שירה!
אַדלערס פלאַטערן צום ליכט.
דער וואָס דאַרף אין וויסקייט קומען,
וועט ניט קומען אומגעריכט.

אונטער שנייען גרייט זיך זעמען.
גאָט ברוך הוא איז גוט צו זיי...
דאָס ליכט פון סאָג טאַנצט: „אני מאמין“
אויפן ווייסן פרומען שנייען...

זינגען בערג און טאָלן שאלן
ביסקל בלויזען נעמט די ערד.
ווער זשע שפּאַנט עס אין דער שקיעה
מיט די לאַנגע זילבער-בערד?

זעקס און דרייסיק ווייסע יידן,
מיט לאַמטערנס אין די הענט,
גייען אַנטקעגן דעם דערלייזער
אין דעם הייליק-ווייסן בלענד.

„אני מאמין, אני מאמין...“
שטערן רעגענען מיט גאָלד.
און ווי די שטערן אייביק, טאַטע,
איז דער בטחון פון דיין פאָלק...

„ער וועט קומען, ער וועט קומען...“
צו די זעקס און דרייסיק ווער זשע שפּאַנט?
ס'איז די מאַמע רחל, און אַ לאַנגל
מיט טרערן, טראַגט זי אין דער האַנט...

„ס'איז דער לאַנגל פּוֹל שוין, בורא!“
און זי זעצט זיך אויפן שליארך,
מיט די זעקס און דרייסיק וואָרטן...
ווער זשע פעלט גאָך אין דער נאַכט?

ווער סע פעלט נאך, וועט נאך קומען.
אין שטערן-שיין צעבליט דער שניי...
באווייליק, בורא, או מיין שירה
זאל מתפלל זיין מיט זיי.

טראַנסקריבע, 1943

באווייליק צו מיין ליד.

ווי מיין באַבע די צדקת
שקיעה-צייט אין מקום-קדוש
גענענען פלעג מיט תפילה
צו נעילה יום-הקדוש
און מיט הכנעהדיק צעבראָכענעם געוויין
פאר גאָס ברוך הוא מתפלל זיין
אויף בענטשונג פאר די קינדער
און קינדס קינדער אירע,
אזוי גענען איך, האַר, אַצינדער
לייטועליקייט טון בעטן פאר מיין שירה,
פאר געזאָנג פון מיין האַרצן,
פאר מיין יידיש ליד וואָס גאַרט:
ס'זאל טון רוען אויף דעם
דער הייליקער חן,
די גענאָרנדיקע פראַכט
פון דוד דעם פאַסטעכס
נאָלדענער האַרץ,
וואָס טוט זינגען צו כביכול
און זיין אייביק געווערקי
זאל באַווייליקט זיין מיין ליד,
סע זאל שמעקן מיט בערג
פאַרוויגטע אין לבנאָשן זילבער,
בשעת סע רוען הייליקע פאַסטעכער

צוקאמנס טשערעדעט רינדער,
אין ווינגערטנער זינגט דער וויין
אין די צייטיקע טרויבן,
און דער יונגער נביא הייבט צו גאָט זיינע אויגן,
און זיין האַנט גלעט די וויינשטאָקן און די רינדער —
באווייליק זשע, אז די מילדקייט פון זיין גלעט
זאָל קון רוען אויף מיינע לידער...

זאָל באַווייליקט זיין, האַר, צו מיין שירה,
אז ס'זאָל שמעקן פון איר
מיטן זיסן ריח פון דער פרוכט דער ערשטער
וואָס די בני-ישראל האָבן געסון ברענגען
אין דיין שטאָט ירושלים,
און מיט דער גוטסקייט פונעם וואָלף
וואָס רוט לעבן שאָף
אין חלום פון נביא ישעיה!

זאָל באַווייליקט זיין צו מיין ליד,
אז ס'זאָל רוען די ליבשאַפט אויף דעם,
די תמימות און דער מאַמישער תן
פון שרה, רבקה, רחל, לאה
בשעת איבער די הייליקע שבת-ליכט
תפילהדיק זיי שטייען!
און ס'זאָל שמעקן מיין וואָרט
אזוי ווי די וואָסערן, איבער וועלכע יעהויווע
האָט געסון שוועבן ערב גראַשית,
און ס'זאָל רוען הכנעה אין ליד
ווי אין קוק פון נוצריס אויגן,
בשעת ער האָט געטראָגן דעם צלם אויף פלייצעט

און ט'זאָל וויינען דער צער אין מיין ליד
פון אַלע דורות מיט זיידעס
וואָס אויף שייטערס פון וועלט
האַבן גאַטס נאַמען געהייליקט,
און אויך דער צער פונעם מינדסטן ייד
וואָס אין אייביקן וויי האָט זיין חלק!

האַרץ, סע שרייט צו דיר מיין יידיש ליד,
ווי א לאַמעדוואָוואַניקל,
מיט טויזנטיאָריק אַלטע שפּות אָנגעשיט.
גיב א תיקון, האַר, א תיקון, באַשעפּער!
כ'וויל דען מער ווי זיין אַן אות
אין די אַלטע געלע בלעטער,
פון חומשים, תהילתלעך, גמרות,
און זיין נע-ונד מיט יידן אומעטום,
און גיין צו אַלע עקן וועלט אויף קבר-אַבות...

און זיין וויל איך: טונקל און טיף,
ווי די שטילעניש אין אַרן-קורש,
און ווי דער שלום-עליכט, עליכט-שלום,
וואָס יידן גיבן אָפּ דער לבנה
יעדן הייליקן חודש...

וואָס בעט איך דען מערער, מיין האַר,
נאָך וואָס גאַרט דען א פיצעלע ייד,
און נאָך וואָס איז מתפלל מיין הייליק יידיש ליד!
דערבאַרעט זיך, רבּונו של עולם!...

פּרילינג אן זון. *

וועמען, וועמען זאל איך עס ווידמען דאָס דאָזיקע ביכעלע
פון פּרילינג אָן זון, לעבן אָן פּרייד, יוגנט אָן געזאָנג?
דער מאַמען, פּרוי, שוועסטער צי טאָכטער, וואָס האָבן
זייער פּרילינג איבערגעלאָזט אין אַש ערגעץ פון די היטלער-
ברענאוויונס, צי איר, דער לעבנדיקער, וואָס פּרילינגט זיך
אויס אין האַרבסטיקן נעפל — היי-רחלען? ...
צי אפשר גאָר דער, וואָס וועט לייענענדיק פילן, כאַטש
עפעס, אַ קרובהשאַפט מיט סערלען דער העלדן פון דער
דערציילונג, און דערמיט ווערן אויך מיינע אַ קרובה?
וועמען?

סערל — מאַראַמאַרעשער טאַכטער.

קאַפיטל I.

מאַראַמאַרעש, פּאַרוואַלדוועט באַרגיק לאַנד ביים ראַנד פונעם דומענישן
היימלאַנד, באַוואַכט די גרענעץ, ווי אַ שומר, אַרומגעגאַרטלט מיט דער טייט
כאַטש ס'האַט אַ בייזער ווינט פאַרבלאָזן די בני-ישראל, זיי צעזייט און

(* פּראָגמענט פונעם ראַמאַן מיטן זעלבן נאָמען וואָס דערשיינט אין גיכין.

צעשפרייט איבער אלע זיבן ימים, איז דאך געבליבן מאַראַמאַרעש אַן אינדול פון יידן, וואָס האָבן אָנגעהויבן דאָס לעבן פון ס'ניי, אלעס פון ס'ניי. ווידער האָבן זיך געעפנט באַנצאָרי די קליינלעך צו שחרית פונקט ווי פאַר דער מלחמה. און פונקט ווי פריער האָט מען ווידער געקאָנט באַגעגענען דאָ און דאָרטן א ייד, דעם האַנדלען מיט שוץ און יענעם פאַריכטנדיק זייגערט, אין פעלד ביים אַקער און אין וואַלד טעסנדיק א קלאַק, א האַקוט-פאַקוטניק וואָס לויפט אַרום אין פאַרק מיטן פּינגערהויט-שפּילי, א לאַנג-קאָפּאַטעדיקן שוחט און אַן אַויספאַרמירטן פאַ-ליציסט — יידן, מאַראַמאַרעשער יידן.

כמעט אזוי איז עס געבליבן דאָס שטעטלי. מ'האָט עס נישט געקענט אי-בערמאַכן. האָט עס געמעגט ערגערן די שונאים, די עטלעכע פאַרנאָרע, וואָס האָבן יעדן פּסח אַויסגעשלאָגן די שויבן ביי יידן, ווייל זיי האָבן געקרייזיקט דעם יויזלי.

יידן זענען אין מאַראַמאַרעש תמיד געווען אין דער היים, פון דורות תושבים.

א סימן, האָבן דאָך אַפילו ניט-יידן געהאַלטן דין-תורות ביים ראַבין, געשטאָכטן ביים יידישן שוחט. און וויפל פון זיי האָבן געהאַלטן יידישע ימים-טובים! האָבן דאָך זיי, די מאַראַמאַרעשער נישט-יידישע באַוווינער גערעדט יידיש צווישן זיך, זיי, די איינציקע אין מאַראַמאַרעשער דערפער, וואָס האָבן געלאָזט הערן א יידיש וואָרט אין די יאָרן ניינצן הונדערט פיר און פערציק — פינף און פערציק, ווען קיין יידיש נפש איז אין גאַנץ מאַראַמאַרעש ניט געבליבן.

יידן זענען אין מאַראַמאַרעש געווען אַלט-געזעסענע פון דורות. די טייט, דער מאַראַמאַרעשער יידן, זינגט שוימענדיק א ניגון, א יידישן זמר, און נאָך דערצו אויף וויזשניצער נוסח...

און דאָך — מאַראַמאַרעש איז תמיד געווען אַן אַרעמער בעטלער, וואָס האָט ניט פאַרמאָגט אַפילו א קרעכץ אויף זיין אייגן שלים-מול, און ווער רעדט נאָך וועגן א שמייכל, א פאַלשן כאַטש, וואָס זאָל אָפּנאַרן אין א בעסערן מאַרגן. מאַראַמאַרעשער יוגנט, די אַויסגעכאַוועטע אין נויט און אונטערן יאָך פון פרומע טאָטע-מאַמע, נאָך איידער מען האָט זיך צעבלייט, איז מען שוין פאַרעל-טערט געוואָרן.

יינגלעך און מיידלעך האָבן אין מאַראַמאַרעש קיינמאָל ניט געלאָכט מיט געזונט געצייטיקט געלעכטער; אין זייער לאַך האָט מען תמיד געהערט א טרויער-יקן עכאָ, ערגעץ פאַרבלאָנדזשעט פון די טיפּע סמערגע-וועלדער, אַן אָפּקלאַנג פונעם איינפאַליקן טייט-גערויש, וואָס אַקאַמפּאַנירט מאַראַמאַרעשער תמידיק ניט-דערעטעניש.

טאָ, איז דאָך טיף איינס וועגן וועמען און וואָס מע דערציילט, איז סאָר
וואָס זשע זאָל מען ניט דערציילן וועגן איינעם א מיידל, וואָס האָט געלעבט
איינפאָך, אָן ווער-ווייסט וואָסערע אוואַנטורעס, אין משך פון דער צווישנצייט
פון די צוויי וועלט-מלחמות; א מיידל, וואָס האָט געלעבט פשוט, ווי ס'לעבן
דאָס רוב מאַראַמאָרעשער.

איז אָס זענען זיי דאָ די עטלעכע בלעטלעך אויסגעריסענע פונעם לעבנס-
רעמאָן פון איינער, לאַמיר זי אָנרופן סערף, א סאָכטער פון מאַראַמאָרעש.
ס'איז דער זעלבער גורל פון אַלע אירע שוועסטער און אויך, ווען מיט
קליינע שנים, דער גורל פון די מוטערס.

יווייל אַנשטאָט ליבע-לידער האָט די טייט, דער מאַראַמאָרעשער יידישער
ירדן, געוונגען א ליב-געזאָנג דעם מסחרדיקן שמוגל און נאָך דערצו אויף וויש-
ניצער נוסחיי.

אין די העלע, צעבלויטע פרימאָרגנס רעכטן אָפ די פייגל זייערע הוליאַנ-
קעס. זינגען און טאַנצן פאַרלעכווייז און טשאַטעטווייז אין די גערטנער צווישן
די ביימער.

מקובלים זאָגן, אז זיי זינגען אזוי שירה דעם רבונן-של-עולם. יעדע פייגל-
חברותא אויף איר נוסח.

זומערדיקע פרימאָרגנס אין מאַראַמאָרעשער אויפסגערטנער זענען גאָר שיינע
און האָבן גאָרניט, לגמרי גאָרניט, בשותפותדיקס מיטן מאַראַמאָרעשער לעבנס-
שטייגער...

...אין איינעם אזא פאַעטישן פרימאָרגן האָט א פּראָזאָיזשע וואָרענע
געגעסן ניס אויף א פויערישן בוידעם. געפיקט, געפיקט אין הויפן ניס און צום
סוף געכאַפט א נוס אין שנאָבל און אַוועקגעפלוויגן. געפלוויגן, געפלוויגן פון דאָך
צו דאָך, פון בוים צו בוים, סתם אזוי פון פאַרגעניגן, זוי ס'זענען זיך נוהג וואָ-
ראַנעס, ביז זי האָט זיך אָן עפעס דערמאָנט, אַרויסגעלאָזט די נוס פונעם מויל
און אַוועק: גלייך זי וואָלט זיך דערמאָנט, אז עמעצער וואָרט אויף איר.

...די נוס איז געפאלן אין א גאָרטן, א פונאַנדערגעגראָבענעם, דערנאָך
האָט גערענגט. שפעטער האָט דער פויער ארומגעלייגט מיט דריי שטעקעלעך
דאָס אַקאָרשט אויסגעקאַלצטע ניסנביימל.

ס'האָט עס קיינער ניט פאַרויט בכוונה. ס'האָט קיינער ניט אַרויסגעקוקט
אויף דעם. ס'האָט פון עפעס אַ צופאַל אויסגעקאַלצט, איז זאָל עס וואַקסן.

אַס אזוי האָט אויך פאַסירט דאָ: פון א ניט-געוונשטענעם צופאַל איז
געבוירן געוואָרן א קינד, סערף.

נו, מילא — זאל עס זיין פיעט פויל. באין ברירה — אז ס'איז — זאל

עס זיין.

אייגנטלעך איז גאר קיין ווונדער נישט, וואָס ביי דער געבורט פון סערלעך איז אין דער משפחה קליין געווען די פריידי. נאָך מער, מ'האָט כמעט ארויס-געזאָגט, אז מ'האָט זי געקענט פאַרשאַפּאַרן. און דאָס, ניט נאָר ווייל ס'איז געווען דאָס צווייטע קינד שוין — א מיינלי; נאָר סתם אזוי ס'האָט איצט ניט גע-מאַנגלט נאָך א עול פון א קינד. אין שטוב איז נאָך ניט געווען איבעריק פרנסה, אויך אָנעם נייעם „גאסט“.

דאָס-אַ, האָט מען געקאָגט הערן ביים פאָטער ביי אירן, וואָס האָט גע-געבן אָנצוהערן פון שפּעס צו שמועס, הגם אין א פאַרקליידטער פאָרם, אז ער האָט ניט „געפיריזנט“ ביים רבין וועגן קינדערי. און אין דער אמתן אריין, איז דער א חידוש? ער, יאָסל „דער באַלשעוויק“, וואָס האָט זיך מיט א קנאַפ יאָר צוריק אומגעקערט פון רוסישער געפאנגענטאָפּט (פון דאָרט טאקע מיטגעברענגט דעם צוגאַמען „באַלשעוויק“), און געטראַכט, נאָך דאָרט זייענדיק, ערגעץ אין טאַמסקער געגנט, אז ווי נאָר ער קומט אהיים, איז צו ערשט — זיך אָפרוען אַ זומער ביי די שאַף. געוואָלט צוריקבאקומען ביי די קעסעלעך שאַפענער מילך, אָט יענע כוחות, וועלכע ער האָט פאַרלוירן סיי אין ענער^ו, ווען ער האָט גע-פאסט תעניתים און ניט געשלאָפּן דורך די נעכט, כדי ער זאל זיין „אומטויגלעך“ פאר פראַנק-יאָסעפּס ארמיי; סיי נאָך דעם, ווען דאָס אלץ האָט גיט געהאַלפּן און ער האָט זיך דערוען הינטער פשעמישלי. און צום סוף — כמעט דאָס אַרגסטע — דאָס פילע צופוס גיין, אנטלויפנדיק פון רוסישער געפאנגענטאָפּט.

ס'איז באלד געוואָרן קלאַר, אז ניט פון אָפרוען זיך ביי די שאַף און ניט פון א גרינג לעבן — וועגן וועלכן ער האָט געחלומט — קאָן נאָך גאָר קיין רייד נישט זיין.

האָבן זיי געלעבט ווי ס'האָט זיך געלאָזט. געווינט אין א האלב-ירושה הייל, און זיך פּאַרנס געווען מיט געלעגנהייטלעכן מסהרי. קודם פּיט טאַבאַק, בראַנפּן און זאַלץ. מיט זיגלען אלטע אונגערישע קראַנעפּ, מיט טוישן דייסשע מאַרק און צו ביסלעך אָנגעהויבן זיך דרייען אלס מעקלער ביי האַלץ-מטהריים.

מ'האָט זיך צוגעפאסט צו די נייע אומשטענדן, פון באלד נאָך דער מלחמה, און מע דארף ניט פאַרגעסן, אז עפעס מער ווי א יאָר האָט פאַרראַמערש אויפ-געביטן דעם בעל-הבית; אָנטשטאַט בודאפעשט איז געקומען בוקארעשטי. טראַנסיל-וואַנע איז רומעניש געוואָרן.

(^ו א שטעטל אין אונגען.)

זי מוטער, רחל, האָט מוין קיין פרנסה-זאכן ניט געווסט צו טראַכטן. ניט איר טבע געווען. ס'גיט זיך אויס פרויען, וואָס מיינען, אז דאָס געהער אויס-שליסלעך דעם מאַן; ער דארף זאָרגן און זיי, די פרויען טאָרן זיך ניט אַמאָל אינטערעסירן, אריינמישן זיך אין די עסקים.

די מוטער איז געווען פון דעם מין פרויען.

זי, פון איר זייט, וואָלט מער צופרידן געווען, אויב שוין יאָ א קינד, טאָ זאָל שוין זיין א יינגל. א מיידל? דאָס האָט זי דאָך שוין.

הגם זי האָט עס ליב געהאט דאָס נייגעבוירענע קינד (דאָך א טאָמע, און א מאמעס האַרץ איז ניט קיין טאַטנס). דארף מען אָבער פאַרשטיין אז א חוץ דעם וואָס זי איז מוטער, איז זי פון פיל פריער, נאָך מיט עטלעכע יאָרן צוריק, שוין געווען פרוי. און אָט-אַ-דאָס טאַקע האָט מען געקאָנט אראָפלייענען פון איר שיינעם יונגווייבלידיקן געזיכטי. מ'האַט געקאָנט אראָפלייענען דעם טיפן אומעט, וואָס האָט איבערגעלאָזט שפורן פון זיצן אליין אין די מלחמה-יאָרן אָן א מאַן. מ'האַט געקאָנט דערקאָנען, אז זי פילט זיך געקרוידעוועט, וואָס דווקא דעמאָלט, ווען זי האָט חתונה געהאַט — הגם יאָסל איז איר ניט געווען אין גאַנצן צום האַרצן, דאָך איז ער געווען א מאַן און זי אָן עלטערן — דווקא דעמאָלט, ווען זיי זאָלן נאָר אָנהייבן זייער יונג לעבן פון מאַן און פרוי, איז אויסגעבראַכן די מלחמה, ווייל כ'ווייס-ניט-ווער האָט געהרגעט דעם קייסער פראַנק-יאָסעפס פלימעניק...

און איצטער, אז די מלחמה האָט זיך געענדיקט, די רעוואָלוציעס האָבן זיך איינגעשטילט און זי וואָלט געקאָנט איינמאַנען כאַטש עפעס פונעם ניט אויס-געלעבטן לעבן, איז — מ'זאָל ניט זינדיקן מיט די רייד — נאָ זיך נאָך א מיידל צום טיש ווי...

איז דער פאָטער אוועק אין דאָרפס-הויז און איבערגעחורט כמעט דאָס זעלבע, וואָס ער האָט אויפגעצייכנט אין דער היים ביי זיך אויפן דעקל פונעם "חומש"; נאָר דאָרט אויף לשון-קודש-יידיש: "בתי, מיין טעכטערל, סערל נולדה, איז געבוירן..." און דאָ: "חילוויאָ טוויטש, א מיידל, געבוירן דעם זעקס און צוואַנציקסטן אַפּריל, ניינצן הונדערט ניינצן".

דעפארטאציע מיט גאט.

קאפיטל X.

— טירן שליסן!

— טירן שליסן!

— טירן שלי — — — !

— ט — י — ר — ן — ש — ל — י — — — !

— ט — י — ר — ר — ר — ר — — — —

פון וואָנאָן צו וואָנאָן האָט זיך עס איבערגעשריגן. ביי יעדער טיר האָבן צוויי אונגערישע זשאַנדארן איבערגעהורט דעם באַפעל, וואָס האָט זיך געטרעגן ווי א בר-פינן אין שוואַרצן געהילט, איבער קעפּ, איבער טאָל און בערג, איבער וועלטן.

סערלעך האָט זיך געדאַכט, אז נישט טירן פון א וואָנאָן מאַכט מען צו, נאָר אן ארון. א קבר פארשיט מען. די ערד זאָל צודעקן און מאַכן סאַרגעסן. אין דער ענגשאפט האָט מען זיך קיין רו נישט געפונען. יעדער האָט גע-זוכט ווי נישט איז זיך איינצואַרדענען, צו געפינען אן „אַרט“, א ווינקל, ווו ער זאָל זיך אוועקצען. און דאָך איז קיינער נישט געזעסן. אלע האָבן גערעדט, גע-שריגן און גוואַלדעוועט מיט אַמאָל.

— זאָל שוין זיין שטיל אַמאָל!

— אוי-וויי דער פוס!

— טרעט נישט ארום, שטייט איין אויף אן אָרט!

— אוי, דאָס קינד! — איר זענט בלינד, צי וואָס?!

— פאַרשטימט שוין אַמאָל!

— זאָל זיין שאַ! — אַ!!

ס'זאָל זיין שאַ! דאָס האָט דער יידישער וואָנאָן-עלטסטער געפרוּווט איינשטילן. דערמיט האָט ער געוואָלט זיין שליחות דערפילן. ער האָט זיך גע-פילט אוממעכטיק. ווייל, איז דען ביי אים אויפן האַרץ אנדערש געווען ווי ביי אלע? איז דען זיין געמיט נישט געווען צוגלייך מיט אַלע — אן איבערגעשראָ-קענע הונ?!

נאך אנדערט האלבען היינט געמאכט, נאך זעם ווי מ'האט שוין באהאלט זייער האב, האט מען פארלאזן צו זעכציק-זיבעציק פארשוין אין א לאכט-וואך-גאן און אויסגעראכטן קיין דייטשלאנד. אנגעטאטעוועט מענער, פרויען מיט פיצ-לעך קינדער און מיידלעך, ווי הערינג אין א פעסל, די פרויען זענען געווען דאס לוב, יונגע מענער זענען געווען פארנומען שוין צוויק מיט יארן צוויי-דריי אין די ארבעטס-באטאליאנען. טייל פון זיי האבן שוין נישט געלעבט, צע-ריסן געווארן אויף שטיקלעך אויף די אוקראינישע מינען-פעלדער; אנדערע זענען געווען אין רוסישער געפאנגענשאפט גאנץ אין פארטיאנער-אפטיילן, און די איבעריקע זענען נאך געווען ערגעץ אויפן פראנט. מענער זענען אין וואסאן געווען מיינסטנס זקנים.

מ'האט זיך עפעס מיטגענומען צו עטן, א ביסל אויסגעטריקנט ברויט, וואס קאן קלעקן צו דערהאלטן דאס היות עטלעכע טעג. וואסער האט געמאנגלט. די זשאנדארן האבן דערלויבט אריינצונעמען נאך צו איין איימער וואסער אין א וואגאן אויף דער גאנצער רייזע.

אין וואגאן איז דאס ליכט געווען א קנאפס. אין דרויסן האט א גרויסע זומערדיקע זון געשיינט. ס'איז געווען א וואך פאר שבועות. אפילו דאס ביסל זון וואס איז אריינגעדורנגען דורך די קליינע פארקראטטע צוויי פענצטערלעך איז געווען פארשטעלט מיט קעפ, נייגעריקע, וואס האבן זיך נאך נישט געוואלט אפרייסן פון דער אויסער-וואגאנענדיקער וועלט. געזוכט פארבינדונג כאטש מיטן בליק.

סערף האט געזען אַוועקצושטעלן זייער פעקל אין א זייט, אָנגעשפּאַרט אָן דער וואַנט און באַזעצט די כּוּטער. זי האָט מיט אלע מעגלעכקייטן געפרוּווט איינשטיילן, אויסרעדן איר, אז זי, די מוטער, זאל זיך נישט באַטייליקן אין די געשרייען. זי האָט פאַרשטאַנען: ס'זענען דאָ איינגעשפּאַרט אין וואַגאָן מענטשן פון פאַרשידענע עלטערס, פאַרשידענע שטאַנדן, פאַרשידענע נערוון, אָנגעצויגענע, גרייט צו יעדער מינוט אויסצוגיין זייער ביטערקייט אויפן ערשטן וואָס קומט אונטער. זי האָט עס פאַרשטאַנען.

זי אַליין? זי האָט זיך געפּראַווט פּיינלעכן אינעם גאַנג פון די געשעענישן, ווי ס'לעבט זיך איין אָן אַרטיסט אין רעגל, אין אַ לעבן אַ פרעמדס פון אים. זי האָט זיך פאַרפּלאַנטערט אין מחשבות, יאושדיקע צו וועלכע די וואַ-נאָן-רעדער האָבן צוגעשלאָגן: "אַזוי-אַזוי", "אַזוי-אַזוי". נאָך עטלעכע שעה פאַרן האָט מען נאָר אָנעם רעדער-געקלאַפּ דערקאָנט, אז מע פאַרט פאַרביי אַ בריק, אַ סטאַציע, אַ שטאָט און נאָך איינע און נאָך, אלץ ווייטער פון דער היים און אלץ געענטער צום גלות, וועלכעס זיי האָבן נאָך נישט געוואוסט ווי ס'וועט אַרײַס-זען.

דער אלטער ר' משה-לייזער האָט זיך געשאַרט לַענגאַמס, צוברומענדיק
שטיל, אונטער דער נאַז, א תנועלע, ווי טוכות מיטן לולב אין די הענט ביי די
נענעם. ער האָט נישט דערהערט גוט, האָט ער נישט גערעדט צו קיינעם. גע-
שטאַנען מיטן טלית-בייטל אונטער דער אָרעכ, צוגעפרעסט אים, גלייך ער וואָלט
מיט אים נישט זיכער געווען.

עמעצן, אַ יונגן מאַן, האָט זיך חווקן געוואָלט:

— ר' משה-לייזער, איר מאַגט אייך שוין שטעלן צום עמוד. דער עולם
איז שוין דאָ... וואָס זאָל מען זאָגן: א קדיש-יתום צי א רבנן-קדיש?

ר' משה-לייזער האָט צוגעבריינגן דאָס אויער:

— הא—א? א רבנן-קדיש? ווער זאָגט עס? ... ניין, הלל! הלל זאָל
מען זאָגן, הלל! ר' הערשל, ר' הערשל! נעמט אפיר דעם טלית און תפילין,
לאַמיר הלל זאָגן, ס'איז די שעה פון גאולה!

ר' הערשל, א פעך-שוואַרצער ייד, א בעל-מקובל, איז געשטאַנען ביי א
זייט און ביי דער שיין פונעם פענצטערל זיך געשאַקלט מיט א ספרל אין די
הענט. ר' משה-לייזערט רוף האָט אים ווי אַדורכגעוועקט.

— הלל? יא, הלל... יידן! יידן! לאַמיר טאקע הלל זאָגן. אָט איז די
גאולה! יידן! ...

זיין קול האָט זיך אדורך די גוואַלדעס דורכגעשניטן, ווי א זונען-שטרעל
דורך וואַלקנס, ווי א רוף פון א שופר, וואָס בלאַזט מיט יעמערלעכקייט. א וויל-
קען האָט אויסגעבראַכן. ס'האָט אין א בוים א בליץ אריינגעשלאָגן און א וואַלד
אַנגעצונדן.

— — — יידן שטייען ביי א ים, ווי זענען געשטאַנען ביים ים בומן
יציאת-מצרים. נחשון בן עמינדב (און וויסל נחשונס מיט אים?) האָבן געווען
פון פאַרנט דעם ווילדן בריוו פון ים און פון הינטן יאָגן זיי נאָך די אויפגע-
הצטע מצריים... ס'איז געווען בבחינת "כלו כל הקיצין". אויך כביכול האָט
פאַרלוירן דאָס געדולדי אויך ער האָט זיך געפילט יאושדיק, אין עמו אנכי
בצרהדיקן קלעם. האָט נישט געוואָלט מקבל זיין אפילו די שירה פון די מלאכי-
השרת. "מינע קינדער טרינקען זיך אין ים און איר זאָגט שירה"?! און דע-
מאָלט... דעמאָלט איז עס געשען. ווען יידן האָבן שוין גאָר קיין אויסוועג נישט
געהאַט. אויך כביכול האָט נאָר דעמאָלט און נישט פריער געקאָנט דערגרייכן
צו קריעת-ים-סוף, ווען ס'איז באו מיט צד נפש...

— — — יידן, איר פילט נישט אז די גאולה, די ישועה רוקט צו?
— — — לאַמיר מאַכן א ריקודל. א ריקודל, יידן! ... אנא אדוני, הושיעה נא!
אנא אדוני, הצליחה נא! ... טאנצט מיט, יידן, די גאולה איז דאָ, די ישועה פון

גאָט איז כהרף עין. צי זעט איר נישט אז ס'איז משיחס-צייטן? — — —
הענט האָבן זיך פאַרפלאַכטן, פאַרוואַרפן אַבער די אַקסלי זיך צרומ-
געכאַפט אין דער ענגשאַפט און זיך געוואַקלט אויף איין אַרט שטייענדיק.

— — — עוד ישמע בערי יהודה ובהוצות ירושלים — — —

— — — ויהי בישראל מלך בהתאסף ראשי עמ, יחד שבטי ישראל — — —
זינגענדיק אזוי האָבן זיי זיך געהויבן, געוואַקלט אין א טענצל, ווי ביי
די קפּות, געדרייט מיטן קאַפּ צו פאַרטרייבן די מרה-שהורה, צו פאַרשיכורן
זיך מיטן חסידישן התלהבות. מיט אַמאָל האָט זיך ר' הערשל אָפּגעשטעלט:

— יידן! יידן! אחינו בני ישראל!!! —

אין וואַגאָן איז געוואָרן שטיל, ווי צו כל-נדרי. די קולות זענען פאַר-
שומט געוואָרן. אייגעס האָט מען נאָר געהערט, ר' הערשלס רוף, וואָס האָט
זיך געטראָגן אין טונקלען חלל פון וואַגאָן ווי א ווייסע טויב. א פונק האָט אָנ-
געצונדן די הערצער, די פאַרווייטיקטע, די פאַרזונקענע אין יאוש.

— — — אחינו, די קינדער פון אברהם יצחק און יעקב — — —

סערל האָט פאַרגעסן וווּ זי איז. זי איז א וויילע מיטגעריסן געוואָרן מיט
די רייד פונעם מקובל, כאָטש זי האָט זיי נישט אַלע פאַרשטאַנען. אזויפיל האָט
זי דערקאַנט, אז זיי זענען שטאַרקע די רייד. זיי באַזיצן דעם כוח אונטערצוטראַגן
אין א טענצל, כאָטש אויפן שכל און אויפן האַרץ לייגט זיך עס נישט. זיי זע-
נען בכוח אָנצוצינדן נישט נאָר די הערצער פון א וואַגאָן יידן, פרויען און
קינדער, נאָר אויך מלאכים און שרפים. זי האָט געזען ווי די געזיכטער פון אַלע
זענען געוואַנדן צו אים, ר' הערשלעך, וועלכער איז אין דעם מאַמענט אויס-
געוואַקסן אין אַלעמענט אויגן. געוואָרן א ריו וואָס דערגרייכט מיט זיין גרויס-
קייט ביזן הימל, ביז צו גאָט. טייל האָבן אָנגעהויבן ציען די טלית-בייטלעך פון
די פעקלעך אַרויס און טייל האָבן עס נישט געוואָגט. זיי האָבן נישט געקאַנט
זיך אָפּרייסן צו מאַכן די מינדסטע באוועגונג, צו שטערן די רוי, די שטיקייט
וואָס האָט געהערשט אין וואַגאָן און איינגעהילט אַלעס און יעדן. אויך די רע-
דער, האָט זיך געדאַכט, רוישן נישט מער, פאַרטויבן נישט, נאָר שלאָגן ווען-נישט-
ווען צו צום טאַקט, צו די רייד, די הייליקע, די שאַרפע ווי גלאַנצנדיקע חלמים.
סערל האָט זיך לאַנגזאַם איינגעבויגן און אַפּירגענומען דעם טלית און
שווייגנדיק דערלאַנגט דעם פאַטער. זי האָט פאַרגעסן דעמאָלט אַז זי איז א
פאַרטיי-מענטש און האַלט זיך פאַר א פריידענקערן. זי האָט עס געטון כמעט
אינסטינקטיוו. איר האָט זיך אָנגעהויבן דאַכטן אז עפעס מוז טאַקע געשען. עפעס
געשעט מיט זיי, עפעס דאַרף מיט זיי געשען, עפעס אַזעלכעס וואָס מ'קאָן אים
קיין נאָמען נישט געבן. און זי האָט אויך מיטגעשעפטשעט מיט די אַנדערע מע-

זער און ווייבער. יונג און אלט.

זי האָט זיך דערפילט א בלאַנדזשענדיקע, מיט א צערויסענער נשמה. גע-
וואָרפן צווישן גלויבן און נישט גלויבן. ר' הערשל האָט אויפגעוועקט אין איר א
ווילן מקריב צו זיין זיך, אָפּצוגעבן אירע צוויי טוך יונגע יאָרן, די אינגעהילטע
אין שפינוועב-אילוועס, יוגנט-חלומות — נישט באַשיידטע; אָפּצוגעבן זיי עמעסן
פאַר רפּעט, מאַר א פונק גלויבן. גלויבן אין גאָט, אין וועלט, אין מענטש...

זי האָט צוגעהערט ביידע, ר' משה-לייזער און ר' הערשלען, וואָס האָבן
גערעדט מיט א מאָלי. ביידע כמעט דאָס זעלבע און דאָך נישט. איינער תחנונים-
דיק, ווייבעריש, צאינה-וראינהדיק און דער צווייטער מאָנאָנדיק, מענעריש,
געוואָנגט, ווי איינער וואָס פאַרמעסט זיך אין א געפעכט און איז זיכער אין זיג,
און ווען נישט — וויל ער כאַטש פאַלן העלדיש.

ביידע האָבן זיי גערעדט מיט אַ מאָלי, אין עקסטאַנ, אויסגעטון פון דעם
גאַנצן אַרום.

...גייען מיד אַזוי, שוין טויזנטער יאָר, ווי ס'גייט ביי נאַכט א וואַנדערער
אין וואַלד, ביי דער שיין פון בליק. נאַכט א טרייט און שטעלט זיך אָפּ. מאַכט
א טריט א נישט זיכערן און שטעלט זיך אָפּ. קומען אָבער צייטן ווען דעם מענטש
נעמט אַרום א באַגער און ער זאָגט: ווען קומט שוין דער בליק, וואָס זאָל ווייזן
א בוים, אן אויסגעהוילטן, צו געפינען אן אַרט פאַר רו, א היים, א פּוקם סנווה,
ער זאָל זיך אַריינדרען אין זיין אייגענע ווי א בער וואָס וואַרט אין א בוים
דעם אַנקום פונעם זומער? ...

די שכינה, זי האָט זיך באַוויזן נאַקט. די "זרוע נטויה" האָט געזען אי
דאָס קינד ביי דער מוטערס ברוסט אי דער זקן ושיבה, משה רבנו און אויך די
עבדים ושהחות, אלע, אלע האָבן זיי געזען די שכינה... זינגט מיט, יידן, זינגט
מיט: הללו ה' בקדשו — לויבט גאָט אין זיין הייליקייט — צי פילט איר נישט,
צי פילט איר נאָך נישט די נאַענטקייט פון דער ישועה? וואָס שטייט איר? פאַר
וואָס זאָלט איר זיין פון די קטני-אמנה? שפּרינגט מיט מיט נהשון בן עמינדב ו...
...וואו געפין איך אן אַפרו ביז ס'וועט שאַדיען אויף טאָג?

ר' הערשל איז א וויילע שטיין געבליבן מיט די הענט צענומענע, פרעגן-
דיקע. די אויגן געוואָנדן אַרויף. ס'האָט זיך געדאַכט אז אַט שטייט ער על פרשת
דרכים, גרייט אָנגעזעמען א וועג א נייעם. א מויגל האָט אויסגעשפּרייט די
פּיגל גרייט צום פליען, ווהין? ער האָט אים שוין דעם וועג, נאָר ער האָט
זיך נאָך נישט אַנטשלאָסן.

— — — ווען וועט קומען טאָג, דער יום שכלו ארוך? ... וועט זיין טאָג
טאָג, דער טאָג וועגן וועלכען ס'דערט אי דער זוהר אי דער רמב"ם, די גמרא

און די נביאים? ביז ווי לאנג נאָך וועלן יידן אומגליקלעכע, געוואָרפענע ווי דאָס שער-לעזאָל, חלומען און בענקען נאָך זיין קומען? ... איז בכלל פאַרזאָן טאָג, איז פאַרזאָן? — —

— — — לאַ לַנו אַדוֹנֵי אֱלֹהֵינוּ, נישט פון אונדזערס וועגן, פאָטער אין הימל, נישט פון אונדזערס וועגן נאָר פון דיין ליבן נאָמענס וועגן. פאַר וואָס זאָלן די גוים שפּאַטן: וווּ איז זייער גאָט? פאַר וואָס, ביז ווען? — ביידע האָבן זיי גערעדט מיט אַ פּאָל און איינער דעם צווייטן האָט כּפּעט נישט געהערט.

— אַ, גאָט זיי!

— אַ, גאָט זיי!

— אַלמעכטיקער, דערבאַרעמדיקער, דו וואָס ביסט אַ שומע תּפִּילת עמך ישראל, וואָס האָסט דיך שוין אָנגעהערט מיט ווער ווייסט וויסל תּפִּילות, מיט ווער ווייסט וויסל מענטשלעכן וויי — הער זיך צו אַצינד אויך צו אונדזער גע- בעט; דען מיר בעטן נישט פאַר אונדז נאָר פאַרן כּבּוד פון דיין ליבן נאָמען... — אוממעכטיקער, דו וואָס ביסט אומעטום, אומצטום און דערפאַר אינ- ערבען...

אַ קאַלטער ציטער איז אַריבער איבער א יעדנס לייב. זיי האָבן דערהערט ווערטער וואָס זענען נישט פון ר' הערש'ס מויל אַרויסגערעדט געוואָרן. צי איז ער חלילה פון זיין אַרָאָפּ?...

— ווען אלישע בן אבויה האָט געמונען מסטרונען שרייבנדיק די זכיות פון ישראל, האָט ער נישט פאַרשטאַנען, ווי איז דאָס מעגלעך אז אין איין היכל זאָל מען שרייבן די יידישע זכיות און אין אַ צווייטן זאָל מען מעכב זיין די באַוה, האַלטן יידן אין גלות הונדערטער יאָרן שוין, אין מצרים און אשור, בכל און רומא, האָט ער געפרעגט: כלום שתי רשויות יש בעולם? צי איז פאַרזאָן אויף דער וועלט צוויי מנהיגים, צוויי געטער אָדער איין צווייפנימדיקער? האָט מען אים פאַרשטויסן, געבעך, פאַרן אמת און געמאַכט פון אים אַן „אַחר“, אַן אַפיקורוס... אויך היינט זיצט מסטרון, און שרייבט די זכיות פון ישראל. יידישע קינדער פוען מצוות, לָאָזן זיך מקריב זיין פאַר זיין ליבן נאָמען, באַרירן נישט אַ פּליג אויף דער וואַנט, זענען נישט שופך דם — און דאָך... איך פרעג היינט דעם מסטרון, וואָס שרייבט די זכיות פון יידן; צי איז נישטאָ נישט אַמאָל איין גאָט אויף דער וועלט? פאַר וואָס שרייבסטו נישט די זכיות פון די גערפאָגים און די ישראל לָאָזן אין פאַרבעסנהייט?...

...אָ, גאָטעניו, באַווייז דיין כּבּוד, באַווייז, ווי דו האָסט דיך באַוויזן צו אליהוֹן אויסן הר-הכּרמל —

— — — יא, גאָטעניו, דו, וואָס מענטשן האָבן דיך מיט זייער באַריש-
קייט אויסגעטראַכט און באַשאַפן...

ר' משה-לייזער האָט צוגעמאַכט די אויגן און פאַרשטעקט די אויערן, ווייל
געקלונגען האָבן יענע ווערטער ר' הערש'ס העכער פון זיינע. ציטערנדיק אין
גאַנצן האָט ער אים געפּרוּווט איבערשרייען:

— — — באַוויי, כאַטש איין שטראַל פון דיין גרויס ליכטיקייט, פון
„אור הנצחית“ און עפּן זיי אַלע די אויגן, זיי דייע אונטערטעניקסטע. לאָזן זיי
זען כאַטש א שפּיץ זויס פון דיין קלייד, רבונו-של-עולם, כאַטש איין שטראַל...
— — — דו, וואָס ביסט געווען יאָרן לאַנג אין דמיון פון דער צווייפּונדיקער
בריאה, דו אוממעכטיקער, וואָס שוטים האָבן דיר א צוגאַמען געגעבן פון א כל-
יכול — — —

א מורמל איז אַדורך צווישן עולם. מענטשן האָבן זיך אָנגעקוקט משחומם
פון די דבורים. איינער האָט אויסגעטון דעם טלית און געשטאַנען מיט אים אין
דער האַנט. א צווייטער האָט אויסגעטון די תפילין. די ווערטער ר' הערש'ס
האָבן זיך געשיט ווי א האַגל איבער די פנימער אויסגעשטרעקטע, וואָס האָבן
געלעכצט נאָך דערלייזונג, נאָך א טרייסטוואָרט. מעכטיק זענען זיי געווען די
ווערטער. זייער קראַפט האָט זיך אָנגעטאַפט און מ'האַט געפילט, אז שטאַרקער
זענען זיינע ווערטער פון ר' משה-לייזערס, ווי טיזענען שטאַרקער פלאַקסענע
שטריק פון אויסגעטריקנט שטרוי.

פון א ווינקל האָט זיך דערהערט א דריטע שטימ.

— כאַטש איין שטראַל, גאָטעניו, מיר זאָלן זען כאַטש אויפיל, וויפיל
ס'האָט געווען בלעמס אייזל. מיר זאָלן זען כאַטש א שמץ פונעם זין אַדער אומ-
זין פון דער גרויסער וועלט, פאַרשטיין דעם אומגעלומפערטן וועג, וועלכן מיר
גייען שוין יאָרן טויזנטער און וויסן נאָך אַלץ נישט וווּ מיר זענען, און וויסן
נאָך אַלץ נישט וווּ מיר וועלן אָנקומען.

הערש'ל האָט אים איבערגעשריגן:

— א, גאָט, דו, צו וועמען ווער ווייטט וויפיל תפילות מ'האַט שוין געזאָגט
און זענען געהערט געוואָרן נישט מער ווי דאָס וואָיען פון הינט און מיטקען פון
קעק, נישט צו דיר ריכט איך שוין אַצינד מיין תפילה, נישט צו דיר, נאָר צו
די בני-אָדם, אַט יענע וואָס זענען געווינט געווען נאָר כתפיל צו זיין, איז וויל
איך אז זיי זאָלן דערהערן מיין תפילה. די ערשטע תפילה „צוי זיי און נישט
פון זיי“...

דער פונעם ווינקל האָט זיך ווידער צעיאַמערט:

— שענק מיר, רבונו-של-עולם, כאַטש איין שטראַל, זאָל עס זיין א בליק

אפילו, אין וועלכן כ'זאָל אליין פאַרברענט ווערן — נאָר ליכטיק זאָל מיר ווערן,
 כאָטש איין מאָל, איין מאָל, דערנאָך מעג איך שוין שטאַרבן, ווייל ס'איז מיר ליבער
 דער טויט פון שמשון הגבור, וואָס האָט געהאַט א ציל, דעם פון נקמה, ווי די
 לפעטשע קרבנות-גרייטקייט פון יצחק אַבינו, ווען ער איז געאַנגען צו דער
 עקידה אָן א פאַרוואָס — באַווייז גאָטעניו און עפן מיר די אויגן... אָמן...
 דער „אמן" האָט אָפגעקלונגען אליין, קיינער האָט נישט מיטגעזאָגט.
 דורכן קליינעם פענצטערל האָבן אָנגעהויבן פליען די תפילין, דער ערש-
 טער האָט זיי אַרויסגעוואָרפן ר' הערשל.

— גענוג, גענוג!

— גענוג האָבן מיר געדאוונט! זאָלן דאווענען, זיי...!

ר' הערשל איז אַנידערגעפאַלן אין אַ עפילעפטישן הלשות, דער שוויט
 איז פון אים גערונען, קאָלטע טראַפנט, די מענטשן האָבן אים אַוועקגעלייגט אין
 א ווינקל, דער געמורמל איז געוואַקסן אין וואַגאָן, די קולות האָבן אָנגעהויבן
 פון ס'ניי.

— וואָס וועט זיין מיט אונדז?

— ווהין פירט מען אונדז?...

די מענטשן האָבן זיך געוואַקלט ווי משוגעים, קינדער האָבן נעוויינט, אַ
 פרוי האָט זיך געוואַקלט מכין זיין און זיך נישט געפונען קיין אַרט.

ר' משה-לייזער האָט גערעדט ווי צו זיך, צוואַמענגעבראַכן געקוקט אויף
 די אָנגעטשעפעטע רצועות, וואָס האָבן זיך טעלעבענדעט אויפן פענצטערל פון די
 אַרויסגעוואָרפענע תפילין, ער האָט זיך צוגעקוקט צו די יידן פאַרצווייפלטע,
 דורשטיקע נאָך א טרייסטוואָרט, ער האָט געפילט, אז אויף אים ליגט איצט דער
 חוב זיי אַריינצוגעבן לעבן, בטחון צום עתיד.

— און אויך ווען מ'וועט אונדז אומברענגען, וועט דאָס שארית ישראל
 אַלץ בלייבן, נצח ישראל לא ישרק! מיר וועלן, קאָן זיין, אומקומען ווי ס'ווענען
 אומגעקומען יידן הונדערטער יאָר פאַר אונדז, דעמאָלט האָט מען אויך פונקט ווי
 היינט, געוואַקלט פאַרבלענדן אונדז און ס'איז נישט געלינגען, ס'וועט אויך איצט
 נישט געלינגען... וויפל יידן מ'זאָל איצט נישט אומברענגען, וועט נאָך אַלץ
 בלייבן מער אין צאָל, ווי ס'איז געבליבן דעמאָלט; איז דאָך על אחת כמה וכמה
 אז יידן וועלן זיין, אייביק וועלן זיי זיין... נאָר נישט פאַרלירן דעם בטחון!
 יידן זענען געווען, זענען, און וועלן זיין, אויך ווען מיר דאָ און נאָך אַזעלכע
 וועלן אומקומען...

סערל איז געבליבן ווי אַן אָפגענאַרטע, צו ערשט האָט זי געפילט אַ טרייסט
 אין די טענות צו גאָט, געפילט די טרייסט פונעם גלויביקן און אופגלויביקן מיט

א טאָל. זי האָט זיך געזען אין דער מיט: צווישן דער תפילה פון די משה-
לייזערן און ר' הערשליען; צווישן יאָ און ניין, צווישן גלויבן און אפיקורסות,
צווישן העפענונג און יאוש. געהאַפט, געמיינט, און אָט איז געבליבן דער צוג
פאָרט זיין וועגס, וואָס טיפער, וואָס ווייטער. מענטשן האָבן זיך געשפייזט מיט
גלויבן, געוואָלט פאָרויסן די לייזן פון לעבן; און אויך איצט האָט זי געזען, און
דאָס צוועקוואַרפן די תפילה איז אויך געווען אַ געטלעכע עבודה. די זקנים האָבן
געגלייבט, און זיי סוף עמעצן עפעס אָפּ מיטן צוועקוואַרפן די תפילה. מ'איז
אָרופגעגאַנגען און דער טונקלער בלינדעניש. מענטשן האָבן אויסגעזען ווי אַן
אויפגעבוים הייזל אין וועלכן מ'האַט פאָרגעסן אַ לעמפל אָנצוצינדן...

דער צוג האָט זיך אָפגעשטעלט אין איינער אַ דייטשער שטאַט. אויפן
וואַקסנאַל איז געווען „ענעמס“ בילד מיט די שוואַרצע וואַנעס, מיט די האַר
אַריבערגעפאַלן איבערן רעכטן אויג. אויף אַ טאָול איז געווען אויפגעשריבן:
רעדער מוזן רעזין פאַרן זיג!...

צוריק אין דער היים.

קאפיטל XV.

חורבה-אין — חורבה-אויס איז געשטאַנען און איינגעהויקערט הייזל. אַ
יידיש הייזל. גלייך אַ מבול וואָלט עס אָנגעטרעפן, פון ערנעק ווייטע מרחקים
און עס געלאָזט אזוי, אויף גאַסס באַראַט, פאַרלאָזן פון אַ יעדן לעבעדיקן נפש;
אַ שטייגל, אַראָפגעוואַרפן פון אַ בוים — די פייגל זענען זיך צעפלוויגן...

די טירן זענען נאָכגעהאַנגען ווי אונטערגעבראַכענע פיס ביי נע-ונדנע
הינט. דעם ריגל האָבן „גוטע“ שכנים געפרוווט, וועלכט האָבן געהאַלטן, און די
בעלי-בתים זענען אוועק קיין צושוויק אַדער בעלזן, פון וווּ זיי וועלן קיינמאָל
זיך ניט צוריקערן — איז דאַרפן זיי, די „גוטע“ שכנים ירשענען דאָס איבער-
געבליבענע ביסל אַרעמקייט...

פער ווי אַ יאָר האָט געפאַכעט דער ווינט מיט די אַנשוויבנדיקע פענצטער-
פליגל, אויסעלופטערט דעם אָנגעשטאַנענעם וויי — און דאָך איז געבליבן אָנ-
געזאַפט מיטן אומעט, וואָס ס'האַבן איבערגעלאָזט די בעלי-בתים ביים צוועק-
גיין.

אין ס'האָט זיך געדאַכט, או נאָך איז פאַרבליבן אין האַלץ פון די פיר ווענט —
מע קאָן אים כמעט אַנטאָפן — יענער לעצטער בליק, ווען זיי, די אומגליק-
לעכע, האבן זיך געזעגנט פון זייער היים צום לעצטן מאָל און צוועק אין וויי-
טער ווייט.

יא, אָט אַ דאָ צווישן די פיר ווענט האָט א יידישע משפּחה געלעבט, גע-
פראַוועט אירע ימים-טובים מיט אירע תּשעה-באַבן, לוטטיקע שבתים און סתּם
גרויע וואַכעדיקע טעג, געוונגען זמירות און ווען געזאָגט איכה מיט קינות, —
אין ליידן און פריידין, און אויף איינמאָל האָט דער אַשמדאי זיך אַריינגעמישט
און א סוף געמאַכט צו אַלעמען. געבליבן זענען נאָר פּוּטטע ווענט, וואָס האָבן
געשוויגן אין טרויער און, דאַכט זיך, געבענקט נאָך א היימישן, ער זאָל זיך
אומקערן צו זיי און פאַרשטיין דאָס שווייגן, דאָס פּינפּלע.

אַ היימישער, ווייל נאָר א היימישער האָט עס געקאָנט פאַרשטיין.

פרעמדע? אַ ניין, פרעמדע האָבן ניט באַווין צו פילן, אַז דאָ האָבן לע-
בעדיקע מענטשן געוווינט מיט בשר-ודמדיקע פאַרלאַנגען און אז ערגעץ אין א
שפּאַרע ליגט נאָך פאַרגליווערט א בראשיתדיק-הייליקעד קלאַנג פון אַ פּריש-
געבוירענעם קינדס א געוויין, אַן אַפּשפיגלונג פון אַן אומשולדיקן קינדערישן
שמיכל, ביי וועלכן ס'האָט אַמאָל אויפגעצאַפּט א מוטערס האַרץ — אַ ניין,
פרעמדע האָבן דאָס ניט באַווין צו אַנען אַפּילו.

פרעמדע, או זיי זענען אַריינגעקומען, האָבן זיי געפאַקט דעם אויוון —
די זיגל פּונאַנדערגעוואָרפן, גלייך הינט וואָלטן גערעעט, געווכט דאָס אפּשר
באַהאַלטענע גאַלדרוואַרג. דאָס זעלבע זאָגן עדות די ערטערוויין אַפּגעשיילטע
ווענט — מ'האָט גענוכט.

ליידיק איז געווען די שטוב. געבליבן איז אַן אַדורכגעבראַכן בעט, א
שאַקעלע, אויף וואָס ס'האָט זיך, ווייזט אויס, קיין בעלן ניט געפונען, ווי אויף
די עלטעכע יידישע ספרים וואָס זענען געלעגן צעשפּרייט אויפן דיל — וועמען
האָבן זיי נאָך געקאָנט אויספעלן?

און אין אמתן אַריין — צו וואָס האָבן אויסגעפעלט יידישע ספרים, ווען
ס'זענען שוין כמעט קיין יידן נישט געבליבן? !!!!!

איז עס געשטאַנען אזוי דאָס הייזל — אַ חורבנלע; א שטייגל אַרץ-
געוואָרפן פון א בוים — די פּייגל זענען זיך צעפלוּגן, און נאָר איינציקע, גע-
ציילטע האָבן זיך צוריקגעקערט.

געווינט האָבן זיי בחברותא: פיר מיידלעך און דריי יינגלעך.

קינדער, וואָס זענען געבליבן אַליין, ע"ב, אָן טאַטע-מאַמע, אָן אַ נאַנטן, האָבן זיך צונויפגענומען אין איין שטוב און געלעבט צוזאַמען, אין איין משפּחה. סערף, ווען זי איז אָנגעקומען צום ערשטן מאַל אין דאָרף, אַרום האַלבער נאַכט, איז זי פאַרבייגעגאַנגען זייער הויז, אויסגעמיטן אַפילו צו וואַרפן א בליק אהין, וווּ זי איז אַמאָל אין די קינדערישע יאָרן, פאַרבייגעגאַנגען ביי נאַכט די שול, וווּ — פלעג מען זאָגן — מתים ליינען אין דער תורה און רופן אויף די פאַרבייגייערס. זי האָט ניט געוואָלט אַפילו קוקן אַהין צו, ווייל זי האָט גע-וויסט, אז זען קען זי קיינעם ניט און אויב יאָ — איז עס קראַנקע זעענישן, אויסגעטראַכטע אין פאַרצווייפלטע מאַמענטן, ווען זי האָט זיך צוגעקוקט צו די וואַלקנס רויך, וואָס האָבן זיך געטראָגן פון קרעמאַטאָריע-קוימענעס.

ניין, זי האָט ניט געהאַט וואָס צו זוכן ביי זיי אין דער היים גאַרניש אַ חוץ זכרונות, וואָס שווימען אַרויף ניט ווילנדיק און פילן אָן דאָס געמיט מיט יאוש, מיט אונטערגאַנג.

אזוי פיל איז איר איבערגעבליבן — זכרונות.

די עטלעכע פאַטאַגראַפיעס, וואָס האָבן דערמאַנט אירע קינדעריאָרן, די עלטערן און די פאַטאַגראַפיע מיט לייבקען, אויף וועלכער ס'איז געווען אויסגע-שריבן פון זיין האַנט:

„לעבן מיר דאָך מיט דער לאַונג — שלאַגט, שלאַגט!“

„אין יאָרן אַרום?“

„אין יאָרן אַרום וועלן מיר אויסגיין ווי ליכט וועמענס שמן ס'איז אויס-אויסגערונען, אַרום איז פינצטער, שאַטנס טאַנצן און מיר צווישן זיי — אויך אויסגעלאַשענע!“

אַט זענען זיי — די „אוצרות“ וואָס סערל האָט צונויפגעקליבן אין זייער הויז, ווען זי האָט זיך צוריקגעקערט פון אַושוויץ.

דאָס זעלבע האָט געפונען א צווייטע, א דריטע און א פירטע. איז — האָבן זיי זיך צונויפגענומען אין איינעם, וווינען בהברותא. אזוי, אין איינעם, איז לייכטער געווען צו פאַרטראָגן די עלנטקייט. ס'איז לייכטער געווען אויך צוליב דעם, וואָס דער עלט פון פירן א הויז איז געפאַלן נאָר אויף איינער, און די אַנ-דערע זענען געזעסן אזוי אַ בטלדיק.

און כּאָטש סע קוקט אויס אזוי ווונדערליעך, אומגלויבלעך, האָט עס זיי דאָך גוט געפעלן דאָס ליידיק זיצן. ס'האַט זיך געדאַכט, אז אַט די יונגע מענטשן, וואָס האָבן א יאָר צייט געאַרבעט און איבערגעלעבט אַזעלכע שווערע ליידיק, ווילן זיך היינט ניט אַנזאָגן מיטן טאַנטעגלעכן לעבן גאַרניש.

טייל פון זיי האָבן זיך סאַרענטערט, אז זיי האָבן שוין גענוג געאַרבעט אין לאַגער, אַנדערע האָבן פשוט א מאַך געטון מיט דער האַנט: פאַר וועמען וועלן מיר אַרבעטן?

טון עפעס, אַרבעטן איז זיי געווען פּרעמד, אַן איבעריקע זאַך. זיי האָס זיך געוואָלט לעבן אַזוי, אַן דאָגה, אַז אַרבעט — נאָר פאַרוויילן זיך, לאַכן און פּריילעך זיין.

סע זענען געווען מאַמענטן ווען די יונגע מענטשן האָבן ניט געטראַכט פון גאַרניט, ווייל זיי האָבן געטראַכט פון צו פיל און פון אַלעמען מיט א מאַלי זיי האָבן ניט געטראַכט, ניט געוואָלט טראַכטן, ווייל ס'איז געווען צו פיל פאַר זיי, צו פיל מחשבות, צו מטושטש, פאַרפֿאַנטערט — איז האָבן זיי זיך פאַרשטויסן די מחשבות איינע די אַנדערע און נעלם געוואָרן.

סערל אַליין האָט אויך שוין וויפֿל מאַל געפרוּווט זיך פּונאַנדערקלויבן, אויפֿ-וויקלען און פּונאַנדערנעמען די פּרעגצייכנס פאַרפֿאַנטערטע, און ניט געקאַנט ארויס אויף א קלאַרן וועג. אַדרבה, וואָס אַמאָל זענען זיי פאַר איר נאָך ברייטער געוואָרן די פּרעגצייכנס. איבער אַלע האָט זיך אַוועקגעשטעלט:

וואו איז דאָס אַרט פאַר יידן, ווו איז דער מקום מנוחה?...

נאָך זייענדיק אין בערגנבעלזן, אין דייטשן לאַגער, איז זי געוואָרפֿן גע-וואָרן ווי אויפֿן וואַסער פון כוואַליע צו כוואַליע. זי איז געשוואַמען צווישן בידע צדדים און ניט געקאַנט זיך אַנטשליסן צו איין צד, ווייל די געפילן האָבן דיק-טירט און ניט דער שכל-הישרי. איז זי געווען אויף א פאַרזאַמלונג פון די ציונ-יסטן, אויסגעהערט די דרשות וואָס ס'האַט געהאַלטן דער ראַבינער פון אַמעריקע, פון וועמען זיי אַלע האָבן באַקומען א מגן-דודל מיט א מזוהלע צו טראַגן אויפֿן האַלדז — איז אויפֿגעפלאַקערט א ווילן זיך אויסצודרייען איין מאַל פאַר אַלע מאַל מיטן הינטן צו דער גאַנצער וועלט און וועלמישקייט, צו אַלע מענטשן און דער גאַנצער מענטשהייט. ס'איז געבליבן זיכער, אז ערגעק, דאָס מאַל קען עס זיין אין פּאַלעסטינע, דאַרף מען געפינען א ווינקל און זיך אויסלעבן אַפּגעוונ-דערט פון יעדן און אַלעמען. יידן זאָלן ניט האָבן קיין שייכות מיט קיינעם — און אפשר דעמאָלט וועט קיינער ניט האָבן זיך צו טשעפען מיט זיי.

יא, איינער פון צווישן די העכטלינגען האָט עס ארויסגעזאָגט אין א צווישנ-רויף ווען מאַר סיימאָן פון דער יידישער בריגאַדע האָט גערעדט פאַר זיי צע-חיצט וועגן פּאַלעסטינע, האָט איינער פון צווישן די צוהערער, א לינקער אודאי, אויסגעשריבן:

אויב פאַשיים וועט ניט אַפּגעמעקט ווערן ווי דער זכר מן עמלקן, איז וועט ניט העלפֿן ניט אַמאָל דער פּאַלעסטינענישער וועלט-געטאָ!...

סערלען האָט באַווונדערט געפֿעלן דער געדאַנק פֿון „פּאַפּעסטינע“ — אַ
יִידישע וועלטגעזעץ.

יאָ, אַ וועלטגעזעץ פֿאַר ייִדן צונויפגעזאַמלטע פֿון אַלע לענדער, און אַרום
דעם געמאַ וואָכן די בריטישע מאַשינען-געווערן, טאַנקן און מיט בלִינדעס באַלִיג-
דענע פֿלי-מאַשינען.

זי, סערל איז געווען צווישן דער חברותא וואָס האָט דעמאָנסטרירט פֿאַר
די בריטיש-אַמעריקאַנישע פֿאַרשטייער און געשריגן אין כּאָר: מיר ווילן אַהיים
גיין! — ווייל די היים, די מאַראַמאַרעשער, האָט געצויגן צו זיך ווי צו אַ
מאַמע. ס'האָט זי גערופן דאָס דאָרף, וווּ זי האָט געלעבט אירע קינדער-אַרן,
ס'האָט זי גערופן דער סיגעטער מילגאַרטן, דער בוים דאָרט אַויפן באַרג, אין
וועלכן זי האָט איבערגעלִעבט אַויסגעשניטן אַ הערצל מיט אינזיפֿלן, לייבעס און
איר נאָמען. ס'האָט זי געמאָנט זיך אומצוקערן און זיך זען מיט היימישע, מיט
יענע וואָס זי האָט נאָך פֿאַר דער מלחמה געהאַטן יעדן שבת פּאַליטישע שמועסן
און געחלומט פֿון יענעם טאָג ווען די רויטע פּאָנען וועלן פֿלעטערן פֿריי.

און היינט?...

היינט איז זי דאָ, אין מאַראַמאַרעש, אין דער אַויסגעבענקטער היים-לעבט
פֿון דער הילף, וואָס זי באַקומט פֿונעם „זשױניטי“ און קוקט זיך צו צום אַרום,
וואָס איז איר אַווי מאָדנע, אומפֿאַרשטענדלעך געוואָרן.

זי האָט באַגעגנט אַ היים, וואָס איז איר פֿרעמד געוואָרן. אָט יענע היים,
אין וועלכער זי האָט געגאָרט צו געפֿינען אַ טרייסטוואָרט, אַ היימישע וואַרעם-
קייט, וואָס זאָל העלפֿן אַזווישן די פֿאַרגאַנגענהייט — יענע היים האָט זיך גע-
לִאַזט זוכן.

סערל איז אַרויס צו דער טייט, די פֿריילעכע, מונטערע, ווי אַ באַרעדער-
דיקע יונגע מאַמע. ס'האָט זיך איר געוואָלט בעטן, אַזוי ווי די מוטער אירע
פֿלעג בעטן אין די פֿרייטיק-צונאַכטסן, ביי לייכט בענטשן:

— בין איך דאָך די זעלבע פֿון אפֿריער — עדות זענען די שטיינדלעך
און אויך די פיש, וועמען כ'פֿלעג די רוי שטערן, אַז דו, יאָ דו, האָסט מיך אַויפֿ-
געוואָקסן — איז נעם זשע אויך מיך אַריין אין דיין שויט; פֿאַמל מיר צוזאַמען
מיט דינע כוואַליעס, פֿאַרשפּיל מיר ביין אַיינזאַמקייט, ווי דו טוכט עס מיטן
גאַנצן אַרום און גיסט אים אַריין לעבעדיקייט...

די טייט, זי טוט עס דאָך מיט אַ יעדן — האָט זי געפֿרעכט — איז פֿאַר
וואָס זשע זאָל זי עס גישט סון אויך מיט איר?

זי איז אריס אין פעלד, דעם גרין-באגראָזן, ווי א פלייש אן אויסגע-
שפרייטער. ס'האָט זיך איר געוואָלט בעטן, אזוי ווי דער פאָטער אירער פלעג
בעטן ביי די סליחות:

— בין איך דאָך די זעלבע פון אפריער, די זעלבע, דערקענסט מיך נישט
אַס יענע, וואָס דאָס אי פריילינג געקליבן דיינע פרישע בלומען, אי הארבסט
געקליבן דיינע פארגעלטע בלעטער; געח'ומט צוזאמען מיט דיר, מיט אייך אלע,
— אי מיט דער זומערדיקער שוואלב, אי מיט דער ווינטערדיקער שוואַרצער
וואַרענע — כ'בין דאָך איינע פון אייך, איז שפרייט זשע אויך מיר אויס מכניס-
אורחדיק דיינ געלעגער, שלעף מיך אין אין דער שטיקייט פון רו, זעכעדיקער,
געוועקטע טון רוישנדיקע צווייגן און פארבלאָנדזשעטע ווילנס, פון מענטשלעכע
חלומות און פייגלגעזאַנג, ווי דו טוסט עס מיט א יעדן, מיטן מענטש ווי מיט א
בוים צי א גראָז.

דאָס פעלד, טוט עס דאָך מיט א יעדן — האָט זי געטראַכט — איז פאר-
וואָס זשע זאָל עס ניט טון אויך מיט איר?
און ס'האָט זיך איר אויסגעראַכט, אז זי הערט זייער ענטפער:
בלויב ביי אונדז...

... יידן קאָנען נישט אנטלויפן, זיך אויסבאהאלטן אין א ווינקל, און אפילו
אויך דעמאָלט נישט, ווען מע וועט דאָס ווינקל אַנרום "יידנלאַנד". אויך דאָרט
וועט מען זיי אויפזוכן די יידן. זיי זענען נייטיק די שונאים פון דער ציווילי-
זאציע, זיי קאָנען נישט לעבן אן יידן."

...איז דאָך די זעלבע האַנט וואָס מאַכט פּראָפּאגאנדע, און יידן זאָלן פאַר
קיינ פאלעסטינע און האָבן כלומרשט נישט וואָס צו זוכן אין אירע פּעס — די
זעלבע האַנט וואַכט ביי די טויערן פון פּאַלעסטינע, און ס'זאָל הלילה זיך נישט
אריינגעבענען א ייד...

...בלויב ...דאָס לעבן איז דאָ, ווי אומעטום, דאָס זעלבע — א קאמף.
דאָס יידישע לעבן איז א טאָפּלעטער קאמף — אומעטום פונקט ווי דאָ, אומעטום
— דאָס זעלבע."

...איז הייב זשע עס אן פון ס'ניי — אין איינעם מיט די אנדערע, אין
איינעם..."

פון אושוויץ האָט דער ווינט פאַרווייט געהער א געוויך פון פאַרסמאָליעט.
לעבעדיק, מענטשלעך פלייש: א וואַלקנדל רויך...

א גרוס — א וואַלקנדל רויך פון קרעמאַטאָריע-קווימען האָט פאַרבראַנט-
דושעט...

וואָס האָבן זיי זיך געטראַכט אין יענעם מאַמענט? ... וועלכעס טרייסט-
וואַרט, אָדער וואָס פאַר א דערמוטיקונגס-געדאַנק האָט זיי באַלייט אין ברענענ-
דיקן אויוון אריין? ...

וואָס פאַר א מיינונג האָבן זיי זיך געקאַנט שאַפן אין יענעם מאַמענט
וועגן לעבן, ציוויליזאַציע און מענטש? יא, מענטש? !!!

און אין דער אמהן אַריין — וואָס פאַר א מיינונג קאָן זיך שאַפן און
אומשולדיקער בן-אדם, אויף דער שוועל פון א קרעמאַטאָריע — וועגן מענטש?
די מוטער — זי האָט עס אוודאי אָנגענומען באהבה. דער לעצטער
קרעכץ אירער איז געווען א געוויינלעכער, א תחינהדיקער, ווי ביי דעם יהי-
רצון פון ראש-חודש צי פון ליכט בענטשן, און דער לעצטער געדאַנק, וואָס
איז ווי א בליץ אדורכגעשלינגן, איז געווען א ליכטיקער, פול מיט טרייסט —
ס'לעבט א זון, וואָס קאָן אָפּלערנען א פּרק משניות, זאָגן א קדיש...

א ק ד י — ש...

דער סאָטער מיט איילנדיקע טרייט געשאַנט צום לאַגער, ווו ס'האָבן גע-
וואַרט איינגעהייצטע אויוונגס.

איילנדיק, געוואַלט שוין איינגאַל פטור ווערן, ווייל ער איז שוין געווען
מיד. לאַנג שוין נישט פאַררייכערט א ציגאַר און טוען קאָן ער סיי ווי סיי שוין
גאַרנישט. דער גור איז א געחתמעטער, וואָס זשע איז צו וואַרטן?

האָט ער צוגעקנעפּלט דאָס נאַכטעלעכענדענדיקע לאַנגע רעקל און מיט
א קרענקלעכן, פאַרצווייפּלטן שמייכל געטראַכט ביי זיך: אויף "יענער" וועלט
וועט עס אפשר שוין בעסער זיין... און ס'איז נאָך דאָ ברוך-השם פון אונדזער-
יקע ביי די "רויטע", זיי וועלן נקמה נעמען...

ג — ק — מ — ה...

אַט אזוי זענען זיי אַוועק ביידע, דער סאָטער און די מוטער, יעדער
מיט זיין גלויבן.

סערל האָט מיטגעברענגט א קמיצ פון אושוויץ, א וואַלקנדל רויך —
ס'איז דער מוטערס פּרק משניות און דעם פּאָטערס רוף צו נקמה...
אזוי האָט סערל אָנגעהויבן איר לעבן פון ס'ניי, געהאַרטעוועט...

שטעפאנעשט. *

איבער נאכט א מאָל איז פון א פוסטן טאָל צווישן צוויי בידנע ניט גאוודיקע בערג באַשאַפן געוואָרן דאָס שטעטל שטעפאָנעשט, און די וועגן וואָס פירן צו דעם האָבן ניט אויפגעהערט רודערן ווי די וואַסערן אין א טייך. ווי לאַנגע שגורן האָבן אַהין סיי ביי טאָג סיי ביי נאַכט ניט אויפגעהערט ציען בוידן און וועגענער באַפאַקט מיט גאַנצע הויגעווינדן פון יענער זייט פרוט, דער באַסאַראַביע און פון דער גאַנצער ווייטער וואַלעכיי.

אַ מזל פון א פוסטן טאָל!

דער ריושינער, בשעת ער איז פאַר ניקאָלייען איבערן פרוט אַנטלאָסן געוואָרן, האָט אויף דעם צאָרט מיטן בליק זיך אַנגעשטעלט און א זאָג געטאָן, אז סע וועט דאָ זיין א מקום פון שפע פאַר יידן. האָבן באַלד דערויף פריצים גענומען פאַרגעבן אַרענדעס, און א ירישער ישוב האָט זיך אַנגעהויבן פאַר-קאַרגייען און צעוואַקסן.

נאָכן ריושינערס פטירה האָט זיין זון ר' נחומניע זיך אין קיין שום גאַ-ליצאַנער שטעטל נישט געוואַלט באַזעצן, אין קיין איינציקן ניט פון די אַלע וואָס האָבן זיך אַוועקגעלייגט, ממש איינגעלייגט א וועלט. ס'האָט אים צו זיך

(*) סונעם בוך "אויף דער קאָסט" וואָס דער מחבר גרייט צו צום דרוק.

געלעקט די וואָלעכיי, ס'האָט אים געצויגן צו די רענדארעט און סוחרים מיט
בעהיצטע פנימער פון ווינטן און זון, פון קאָטנאַרער און אָדאַבעסטער וויינען,
וואָס פאַרשפרייטן מיט זיך דעם ריח פון זאַטע תבואות און טריפנדיקע סאַס-
נאַווע וועלדער, וואָס טראָגן הויכע כאַליעוורדיקע שטיוול און שפּאַרן מיט זייערע
קוטשמעס אונטער די סטעליעס.

האָט זיך ר' נחומניע באַזעצט אין שטעפּאַנעשט. און יידן פון דער גאַנ-
צער וואָלעכיי האָבן צו אים אָנגעהויבן קומען מיט בקשות וועגן אלץ וואָס ס'האָט
זיי געפּעלט און זיך זיי געוואָלט.

פּאַרנדיק אויף די וועגן צום רבין, האָט דער הימל אָפּגעהאַלט פון די
ברייטע הויכע שמועסן, וואָס דער עולם האָט וועגן די בקשות צווישן זיך פאַר-
פירט. וואָלעכישע יידן קומען ניט צום רבין הכנעדיק, נאָר מיט תביעות ווי צו
אַ בעל-חוב. דער רבי איז זיי מחויב, וואָרן זיי פון זיינעט וועגן זשאַלעווען אויך
נישט, פירן צו אים איבער גרויסע פּדיונות און באַשענקען אים מיט די רייכסטע
מתנות.

זענען אזוי פאַרנאַנגען קורצע עטלעכע יאָר. עולם איז קיין שטעפּאַנעשט
געפּאַרן אלץ מער און מער און זיך אומגעקערט אין די היימען צופרידן, מיט
פּאַרלייכטערע געמיטער און גוטע הבטחות.

כאַפט זיך ר' נחומניע אין א טאָג אַרויס מיט א וואָרט, א רמז אויף א
שינוי, און דער טרויעריקער פאַרבאַרגענער מיין דערפון, אין פּלוג ניט אויפ-
געכאַפט, צעפּלייט זיך ווי א קערנדל אין ווינט. מענטשן זענען זיך דעמאָלט צו-
נויפגעלאָזן באַקוקן דעם ווונדערליעכן, נאָר וואָס פאַרענדיקטן זאָל נאָך יאָרנ-
לאַנגער און געניטער אַרבעט. א זאָל, וואָס כל המיני באַשעפענישן, חיות און
געוויקסן, אויף דער הילצערנער סטעליע בולט אויסגעשניצט, טאָפלען און פאַר-
גרעסערן זיך אין סאַמע פאַרגילדטע שפיגלוענט, מיט א וויסן מירמלענעם דיל,
בליאַשטשענדיק, א טריט ניט אַראָפּצולאָזן. און אין גאַנצן באַנעם געפינען זיך
נישט ווי געציילטע עטלעכע זאַכן: ביי א וואָנט א גרויס בעט מיט גאָלד און
פּערל דורכגעוועבטע פּלוישענע און זיידענע באַהאַנגען; און דעריבער הענגענדיק
אַן אויסגעקאוועטע זילבערנע ביקס און א שווערדל, פינקלענדיק מיט רובינען
און דימענטן; א געטאַקשער זילבערנער טיש אין דער מיט און אן איינציקע דאַ-
מאַטענע שטול מיט צוויי גאָלדענע אָדלערס, וואָס האַלטן אויף זייערע גרויסע
צעלאָזטע פּליגל א געפּלאַכטענע מיט סאַפּירן-מערעדיקע קרוין.

דעם זאָל האָט ר' נחומניע צוגעגרייט פאַר משיחן. און בעת דער עולם
איז געשטאנען פאַרגאַפט און פון דעם חידוש די אויגן ניט געקאָנט אָפּרייסן,
האָט ר' נחומניע, ווי פאַר זיך אַליין, א זאָג געטאָגן: „ביין חלק איז שוין דאָ

אָטענעסאָן, דעם רעסט זאָל מתתיהו פתחן זיין. ער אליין וועט זיך באַפֿר פֿון
דאַנען אַרויסטירן קיין יאַס און איינקוואַרטירן זיך דאָרט אין אַ דירה דלת על דלת.
און צום חודש אין ר' נחמוניע אין יאַס נמטר געוואָרן.

די וועגן און שליאַכן קיין שטעפּאַנעשט שטייען ווייטער ניט שטיל. קראָנ-
קע און געוונסע, ווייבער מיט פאַרוואַטענע און געטייניקטע הערצער, סוהרים מיט
פאַרדרייטע און פאַרפּלאַנטערטע מסחרים פאַרן ניט-געמינערט צום יונגן צדיק.

דער יונגער רבי זאָבער גייט ניט אַין זיין פּאָטערס טריט. ער גיט קיין
הבטחות ניט. צוואַנג, מבטיח זיין אין ניט זיין אופן, ניט ביי אים אויסצופּועלן.

שווער ביו ניט איבערצוטראַגן דריקט דער עול, וואָס אין אויף אים אומ-
געריכט אַרויפּגעפּאַלן. מענטשן באַפּאַלן אים ווי ווילדע חיות בעת זיי יאָגן זיך
צו פאַרצוקן עפעס. קיינעם אין דאָ אויף דער וועלט ניט רעכט, אַלץ קומט נאָר
מיט קריודעס, מיט תרעמותן אויף גאָט.

און ער, דער רבי, כסדר אין אימה, ציטערט זיי זאָלן זיך חס ושלום
אין גאַנצן ניט פאַרזינדיקן. ווי אין אַ געפּענקעניש, ווי אַ שקלאַף צום מילשטיין
צוגעקאוועט, זיצט ר' מתת' גאַנצע טעג און האַלבע נעכט אויף דער שטול און
געמט אין זיך איין צער און זאָרג וואָס יידן שפּרייטן פאַר אים אויס. די דרויסנ-
דיקע שיין זעט ער ניט, ווי ווען ער גייט דאווענען. זיינע אַלע דירות אין ער
גאָך קיין מאָל ניט איבערגעאַנגען. און די סעדער און גערטנער וואָס נעמען דעם
הויף אַרום באַטרעט ער ניט חוק איין איינציק מאָל אין יאָר, ערב שבועות, צו
לויבן גאָט צעגרינטע און צעבליטע וועלט.

וואַלט אים ניט געאַ, טי. ס'איז דאָך זיין הוב מיט יידן צו טיילן זיך אין
זייער צער, זייער נויט. נעמט זיך זאָבער דאָס מערסטע דערפֿון, וואָס זיי זענען
אָווי אין גאַנצן אַריינגעטאָן אין דער עולם הזה. אז איין מסחר אין זיי ניט גע-
נוג! אז מיט איין פרנסה באַנוגענען זיי זיך ניט! באַדאַרף מען אי מילן אי זעגן,
גוראָליעס און וועלדער. פאַרפּלאַנטערט מען זיך. פּערד און בהמות ברענגען זיי
פֿון פרעמדע, ווייטע לענדער אָן. אַ פנים ניט גענוג דאָ פאַראַנען.

רבנו של עולם, צו וואָס טויג דאָס אַלץ? צו ליב וואָס אַווינס איינרייסן
די וועלט?

ווייבער ווילן זייערע טעכטער פאַרוואַרגן מיט גרייטע גבירים. אויף השגחה
פאַרלאָזן זיי זיך ניט. פאַרקויפט מען זיך.

קען ר' מתת' אויף דעם אַלעמען ניט ענטפּערן ווי בלויז מיט זיינע צוויי
שטילע אויסגעוויגענע ברכות: גאָט זאָל דיר העלפֿן! און וואָס דו וועסט טאָן,
זאָל דיר דער באַשעפּער באַגליקן!

זענען אָבער די אַרענדאַרעס דאָס רוב דערמיט גיט צופרידן. הייסן זיי אויף די מיינער און זעצן מיט די אָפּצאָסן טון זייערע שווערע שטייול אין דיל אַרײַן העלפט דאָס גיט. שטייען זיי צו מיט טענות: „סטייטש, דער פּאָטער, זיין הייליקער נאָמען זאָל זיי ביישטיין!“ ווערט ר' מחתל פּלוצעם אוי פּאַרביטן, און דאָס פנים זיינס גליווערט און ווייטט זיך ווי די וואַנט. און די אַרענדאַרעס מיט אָפּגענומענעם לשון פאַר אימה טריקענען אויס פון אַרטי.
אינדעסן וואַקסט דער עולם פון טאָג צו טאָג.

טרושעשט איז א דערפל אויפן וועג קיין שטעפּאַנעשטי. זיצט דאָרט א ייד מיטן נאָמען שמעון-בער אויף אן אייגענער נחלה, און ווער סע פאַרט דאָרט פאַר-ביי, שטעלט זיך ביי אים אָפּ ווי אין אַן אכטנייה. עסן און טרינקען איז אין זיין שטוב הפקר פאַר סיי וועמען.

שמעון-בער טרושעשטער איז אן אַרענדאַטאָר פון וועלדער און זעגן, מילן און טייכן, מיט פּערזאָנען, וואָס פירן סוזרות צווישן די ברעגעס פון דער באַסאַ-ראַביע און דער וואָלעכיי. אָן דעם רבינס ברכה טוט ער קיין שום זאָך גיט, אָפּילו גיט פאַרן מינדסטן באַטרעף, און סע פאַרגייט גיט די וואָך, ער זאָל גיט פאַר-פאַרן קיין שטעפּאַנעשט צום רבין אין זיין לייפּזיקער בריטשקע מיט די בערענע פּערד, וואָס פון זייער געלויף פאַרמינצטערט זיך דאָס שטעטל מיט אויפגערודערטע וואָלקנס שטויב. מיטן רבינס הויף קער ער זיך מערער אָן ווי מיט זיין אייגענער היים, דאָ וויינט ער מיטן געדאַנק און מיטן האַרץ.

שמעון-בער האָט ליב א לעב טאָן מיט חברה בטלנים, און אז ער קומט צו פאַרן אויף א שבת, א יום-טוב, קערט ער די וועלט. אויף זיין חשבון קאָ-טשעט מען פּעסער וויין אין הויף אַרײַן, גרייט טישן מיט די בעסטע מאכלים און מע הוליעט טעג און נעכט אויף וואָס די וועלט שטייט. צו זיין גבורה איז קיין גלייכן גיט פאַרזאַנען. ער ווערט גאַרניט מיד טאַנצנדיק און שפּרינגענדיק, און ערשט אז ער קומט אין זיינע פּייערן אַרײַן, צעגייט זיך די שמחה איבערן גאַנצן שטעטל. דאָס אָנגעטועכץ איבערגעדרייט אויף זיך קאַפּויער, מיט דער פּאָדשעווקע אַרײַן, נעמט ער שפּילן אויף א פּאַטטעכישן פּייפל פּריילעכט און פירן דעם עולם איבער די גאַסן זינגענדיק און טאַנצנדיק אַ שער.

ער היום קענען מענטשן גיט פּאַרגעסן וואָס שמעון-בער האָט פאַרפירט בעת ר' נחומביע האָט געדאַרפט קומען באַזעצן זיך קיין שטעפּאַנעשטי, די גאַנצע אַרומיקע געגנט האָט ער אויפגערודערט. מיט וואָפּן פּרייער, רייטנדיק אויף אַ פּערד, האָט ער אָנגעזאָגט די בשורה, אז סע וועט דאָ קומען א צייט פון אַלדאָס גוטס, ברכה און שפּע פאַר אַלעמען.

האָבן שטעטלעך און דערפער גענומען גרייטן א באַגעגעניש פאר ר' נחומביען ווי פאַר א מלכות, און ער, שמעון-בער, האָט אָנגעפירט. ברייטע אָפּענע טויערן און הויכע קונציקע טורעמען, באַמלאַכטן מיט פּומונים אין אַלער-ליי קאַלירן, זענען געווען געסטרויעט אויף די גאַסן, קאַוויאַרן און קיריעמעס פאַר-שפרייט פאַר די טריט. און פייערן פון צעגאַסענעם פעך האָבן אויף מילן געלייכט ווי אין א שריטה. הונדערטער יידן, אויסגעפּוצט מעשה אָפיצירן, פאַרן אַקעגן אויף פריזישע פּאַטענצן און רייטן אויף די שענסטע פּערדי, כלי-זמר ליארעמען אויף טאַצן און טרומייטן, און מענטשן, צעשיט ווי זאַמד, טאַנצן און זינגען אויף אלע וועגן. שמעון-בער טרושעשטער, אין אָנטוועכז פון א גענעראַל, מיט גאַלדענע טרעסטן און עפּאַלעטן, פּאַרט אויף דער הויכער קעלניע פון א גרויסער פאַרמאָכ-טער קאַרעטע און טרייבט אַליין אָן די נאַשפּיץ געשפּאַנטע אַכט שימלען.

פון זינט ר' מתת'ל האָט פאַרנומען זיין טאַסערס אָרט, האָט שמעון-בערן אָנגעהויבן גיין די הצלחה גאַר גרויס. ער שעפט פון א קוואַל וואָס נעמט זיך ניט אויס, און צו וואָס ער רירט זיך ניט צו, לויפט אים דאָס מזל אַקעגן. געלט אַנלייגן האָט ער אָבער פיינט. סע פּאַלט ביי אים דורך די פינגער. די שופּלאַדן זענען ביי אים אָפּן פאַר סיי וועמען וואָס נייטיקט זיך, און צענדלינגער משפּחות ציען פון אים חיונה ווי פון אייגנס. דער פיקר ליב האָט ער, אַנדערע זאָלן אויך פילן, אז פון דעם לעבן דאָ באַדאַרף מען הנאה האָבן.

קיין גאַנצער נחת איז ניט פאַראַנען. שמעון-בער האָט פאַרבאַרגענע עגמת-נפשן, אויסבאהאלטענע פאַר פּרעמדע אויגן. דער שלום-בית איז ביי אים ניט פּאַדפּיר, ניט אזוי ווי סע וואָלט זיך פאַרלאַנגט. די פּלונחטע זיינע איז א ספּאַ-דיקקאַפּ, מישט זיך אין די געשעפטן און איז ניט מסכים מיט זיינע פירעכצער. דאָס ברייסקייט זיינס און דאָס צעלאַונקייט קען זי ניט סובל זיין. א יידענע, בטבע אפילו ניט קיין שלעכטע, וויל זי זען א תכלית, פאַרזיכערן איר הויגעוונד מיט פאַרמעגן. הערט זיך דאָך שמעון-בער ווינציק וואָס צו איר צו. מאַכן זיך טענות, וואָס דערפּסן אים אַ מאָל אזוי, אז ער אַנטלויפט פון דער היים און פוט זיך ערשט רעכט אָן די ליב. די פיקר-סיבה וואָס שטערט דעם שלום-בית איז דאָס וואָס האַדיע-עטל קומט ארויס פון א מתנגדישער שטוב און קוקט מיט ביטול און פאַר-דאָס אויף איר פּאַנס חסידישקייט. פון זינט די רביס האָבן זיך דאָ באַזעצט, איז איר דאָס לעבן ניט גיחא. שמעון-בער איז צו דער היים גיט צוגעבונדן; אָן אורח באַגלייך די אלע וואָס פאַרן דאָ אדורך, עסן און טרינקען זיך אָן, שלאַסן אַ מאָל איבער א נאכט און זענען אויס די צייט. א תענוג פון א יום-טוב אַדער אזוי א חשובן שבת דערגייט ניט צו איר. אַלין פּראַוועט ער אין שטעפּאנעשטי. ווען בעלי-בתים פאַרברענגען מיט זייערע ווייבער און קינדער, און אין א יעדער ידישער שטוב איז ליכטיק און פריילעך, איז ביי איר, ניט צו פאַרוינדיקן, א

טרויער, ארגער נאָך ווי אין א וואַלכעדיקן טאָג. איז האַרדיע-עטל שטענדיק פאַר-
גיטערט און אויסגעבראכט פון דעם אַלעמען וואָס דערווייכערט איר מאַן פון
דער היים און פון דעם חוב צו דער אייגענער משפּחה.

זענען אזוי געגאנגען די יאָרן און קיינער פון זיי ביידע האָט זיך ניט גע-
ביטן, ניט צוגעגלייכט.

מאכן זיך אָבער אין דער וואַלעכיי בהלות און רדיפות אויף ייִדן.
ייִדישע פרנסות פאַרן אַרצה, אַרעמקייט און נויט נעמען שלייכן אין די היי-
זער. ביי שמעון-בער טרושעשטער האָט זיך דאָס ראַד אויך א דריי געטאָן
אויף צוריק, די געשעפטן זיינע גייען שפּלי וואַלט אים דאָס אַליין ניט בדייל גע-
מאכט. ער וואַלט נאָך בכוח געווען א שווער שטיקל צייט אויף זיינע ברייטע
פלייצעס איבערצוטראָגן. קומט דאָך אָבער א צרה ניט אַליין, פאַרשלאַפּט מיט
זיך אין אירע פּאָלעס נאָך אן ארגערע. א פּריץ, פון די גרויסע יחסנים, וואָס
שמעון-בער איז מיט אים געווען פאַרקניפט אין אלע וויכטיקסטע מסחרים, האָט
גאָר פּלוצעם, אָן א שום פאַר וואָס, געוואָרפן אויף אים אן אומהן און גענומען
רודמן מיט אונז רשעות, ממש אַפּצומעקן אים פון דער ערד. פּאָלן פון ברויט
אלע וואָס ציען חיונה דורך שמעון-בערס השפּעה, גייען ארום שלינג און שלאַנג,
און פאַר אים הייבן זיך אָן פינצטערע, געפּאָלגטע טעג פון דינים ומשפּטים.

ווי אַ לבנה-גלוסטער בלאַנקעט זיך שמעון-בער ארום אויף די וועגן צווישן
טרושעשט און שטעפּאנעשט און קען זיך אין ערגעץ קיין רו, קיין טרייסט ניט גע-
פינען. דער רבי, זיין בטחון, זיין איינציקער אַנשפּאַר, גיט קיין הבטחה ניט. ס'איז
פון אים ניט ארויסצובאקומען ווי אַליץ נאָר די איינציקע ברכה: „גאָט זאָל העלפּן...“
פאַרבייסט ער מיט די ציין און אנטלויפט ווי אן אַפּגעשמיסענער.

האַרדיע-עטל אין דער היים דערגייט אים די טעג. זי גיסט בויםל אויסן
פּיער, חוקט פונעם רבין און פונעם גאַנצן הויף: „פאַר וואָס באווייזט ער זיין
כוח ניט, דער רבי דיינער? און זיי, דיינע בטלנים, פרעסערס און זוימערס אויף
דיין בייטל, פאַר וואָס פאַרשווייגן זיי דאָס? ניט א קרעכץ אפילו אויף דיינע
וויסטע לייד ביסטו זיי ווערט.“ מאַרוואַרפט ער די אַנגעלאַפּענע טולעקעס הינטער
זיך זיין רציחה צו באצווינגען און ער ווערט אנטרוגען ווי פון א בראַנד.

עפעס טילט ער זיך ווי ווען א פּויער מיט פּראַסט וואַלט אים אַרומגענו-
מען. חשד טונקלט אין אים. די גאַענטסטע, די חברים אין הויף, דערווייטערן
זיך ווי פון איינעם וואָס זיין גורל איז שוין געחתמעט.

די צייט שטייט ניט און דער טאָג, אין וועלכן ס'איז געווענדט, ער זאָל
בלייבן אויף זיין שטייגער אָדער אויף יאָרן פאַרוואַגלט ווערן אין דער תּפּיסה,
דערנענטערט זיך. גייט ער אַרום ווי פון זינען. א געדאַנק פּרעסט אים דעם

מוח, בויערט אים לעכער אין הארץ: אויב דער רבי וועט אים ניט מבטיח זיין, פארבלייבט ער אויף אייביק א פארפאלענער.

פרייטיק פאר ליכט צינדן, שבתדיק, אין שטוימל מיטן ווערך אין דער הייך, גייט דער רבי זיך אדורך אַ מאָל איבערן משיח-זאָל. אויף דער דאָזיקער פיגור האָט שמעון-בער אַרויסגעקוקט. און מיט אַ שטורעם פּאַלט ער אַריין: — רבי, איר מוזט מיר העלפן!

דער רבי, פון דעם אומגעריכטן אָנפאל אָן איבערגעשראָקענער, האָט זיך צו דער דאָמאָסטענער שטול צוגעוואַקלט און אַראָפּלאָונדיק זיך מיט די ליפּן אַ שטילן ציטער געטון:

— גאָט זאָל דיר העלפן!

— ניין, רבי, ניט "ער זאָל", זאָגט: "ער וועט"!

ר' מתתל, מיט אַ פאַרשלונגענעם אָטעם:

— איך קען ניט.

ביי שמעון-בערן צעברענט זיך דער כעס ביו משוגעת. ער ועצט אין גע-טאָקטן זילבערנעם טיש אַריין, פאַשטט זיך אויף זיינע פליישיקע פאַרסטאַליעטע באָקן און פון זיינע איינרייסענישן ציטערן סטעליע און ווענט.

— פאַר וואָס ושע שווייגט איר? פאַר וואָס רייסט איר די טירן ניט אויף און שרייט עס ניט אויף די גאַסן אַרויס? דערויף האָב איך מיין לעבן אַוועק-געגעבן? מיט אָס די הענט, מיין פראַצע, די שטיינער צו דעם בנין געטראָגן?

אויף די קולות און געוואַלדן האָט זיך דער גאַנצער הויף מיט דער גאַס צונויפגענומען, באַלעגערט דעם זאָל און גענאַמט אויף דעם בייון ווונדער. מענטשן און מקורבים פרווון שמעון-בערן אייננעמען, ער אָבער וואַרפט פון זיך, יאָגט פון זיך און הערט ניט אויף שיטן און מיטן ווי פון היץ. די לייבן און די לעמפערטן וואָס גלאָצן דורך די שפיגלווענט רייסן דאַכט זיך אויך אויף די מיילער.

— גאָט זאָל העלפן?! דאָס גאָר?! אַזוי קאָן דאָך וואַסיל טשאַבאַן אויך! ניין, רביניו, ניין! איך גלייב אייך גישט! איר קענט! איר קענט! און איך רוף אַלעמען פאַר עדות דאָ, אז איר וועט פון דאַנען ביט אַרויסטרעטן, ביז וואַנען איר וועט מיר ניט פאַרויכערן די גאַנצע היילף.

ביי די ווערטער האָט שמעון-בער זיך אַ וואַיף געטאַן צו דער ערד, גע-נומען האַקן דעם קאַפּ אין מירמלשטיין און זיך צעיקאַמערט מיט אַ צעבראַכנקייט אַנז, אַז ס'איז ניט געווען איינצושטיין.

די גאַנצע צייט וואָס שמעון-בער האָט געווילדעוועט איז דער רבי גע-

זעסן דעם קאפ פארוואַרפן, אויסן פנים האָבן זיך די פאַרבינן ביי אים געמישט:
פיער רויט און טויט בלאַט, און זיינע אויגן, פאַרגלייזטע, האָבן געבלאָנדזשעט
אין דער ווייט. נאָר אז זי קלאַג, וואָס האָט פאַרהילכט מיט צער פון אַן אומ-
געוואָלבערטן בער, איז זיך צעגאַנגען איבערן גאַנצן זאָל, האָט ר' מתת'ל פלוצעם
זיך א קאַרטשע געטאַן ווי אין א פאַרכאַפטן ווייטיק, אַ קרעכץ אַ שניידנדיקער
האָט זיך פון אים א ריט געטאַן ווי ביי א געווינערין אין דער רגע וואָס דאָס
קינד צעטיילט זיך פון דער טראַכט און ער האָט מיט געשטאַלטע ווערטער
צום ערשטן מאָל אַ זאָג אַרויס געטון:

— ער וועט ...

און שמעון-בער, א מבוהליקער, האָט א טאַגן געטאַן אַרויס אויפן הויף
און פאַר פרייד ווי אַ מטורפער געשריגן און געליאַרעמט:

— ער וועט... ער וועט... ער וועט העלפן!

חורבן מאראמוריעש.

אלע מיינע לידער זענען א מזוזה אויף יעדער קראנקער יידישער
טיר

און ווי א פארלעזטער הארבסטיקער פארק איז מיין הארץ ביטער—
ווי ס'קושט ניט אויס די ליבשאפט איר תמימותדיקן שפאציר
אונטער די ביימער — די צעבראכענע פידלעך פונעם זומער...

איך בין דער איינציקער טרינקער אויף דער וויינלעז פונעם חורבסט
און בין מספיד מיין חלום אין טרויעריקן פאל פון די בלעטער.
וועם האָט די בענקשאפט אזוי ווי מיך פארגורלט צו א גאס.
ווי אלע פיינען פון דורות לעזן בלוט-טראָפן אין זייער קלעטער...

אוישוויץ — טרויעריקע ברידער — אַ טנה אין פון פלאַקערנדיק
געוויין

אין אונדזער האַרץ — די מדבר פון אלטן גרעסטן צער.
איך וויין מיינע לידער באַם כותל מערבי פון אונדזער חיים
און דאוון ביין פאָרטיוונט-יעריקע האַפענונג אין גרעסטן געפאָר...

מיט מצרים, ארץ ישראל און אייראָפּע, זענען אויסגעווייקט
מיינע לידער, אין די בונקערס פון יעדן יאָרהונדערט.
ווי זענט איר מיליאָנען שוועסטערלעך — די יידישע פרייד,
די סעודה פון נחת, ווער וועט צו טיש גרייטן אונדז, אַצינדערט?

ביי אלע צעבראכענע שטיצער — ווי מוז א בוך איסנעריסענע
בלעטער, אין שיפל.

ווי אפגעווישטע אותיות, מן אנדזערע עלטערן איך לייען די
לעצטע טראַט:

כ'קלויב זייערע זיפצן און די לעצטע בליקן צום היימישן הימל,
און זייערע לעצטע יידישע ווערטער צו דער יידישער שטאָט...

די לעצטע רגע פון הצורתי.

די נאכט פאָסעט די שטערן ביז פאר טאָג
און טרינקט פון דער לבנה ווי אויס א שפּיל
די טרויעריקע רגעס — דעם בלייכן זאָג,
וואָס די שטילקייט צעשווייגט אין יעדן גערטל.

קיינער איז ניט וואָך אין דער דאָזיקער נאָכט,
ווי די וועלט, ווי א פלויער, שפּילט הלומות.
איך קוק מיט מיינע לידער אין הימלען פארטראַכט,
ווי א ציגיינערטע אין קארטן פאר אילוזיע-קונים.

שמיכלען, וואָס האָבן געוווינט אין יידישע פענצטער,
הענגען אויף תליות פון דייטשלאַנדס בלוטיקן קרייץ.
אין אנדזערע חרובע שטעט און חרובע דערסער
וועט קיין באַל מער ניט וווינען די הייליקייט.

אין די פארקן ווו ס'פּלעג נעכטיקן אנדזער ליבע,
ווי תליות אין נאָכט-שווייגנדיקע קלויזן —
איך צעגיס מיינע טריט, די ניגונים טרייבע,
וואָס קושן מיין אַנקום אויף אלע שויבן.

צעברעכן זענען די לוחות אין אייראָפּע — יוד קיי וואָזו קיי
און די עשרת הדברות ווערן נתגלה אין אונדזערע לידער.
איך קני צו דער דערלייזונג פאַר וועלט און ישראל,
פאַר מיין צעפייניקט פּאָלק וואָס ווערט געבוירן ווידער...

פאַר טאַג.

ווי ווונדערלעך שיין איז ווען סע הייבט אָן צו טאַגן
און ס'שטאַרבן די לעצטע שטילקייטן אין ערשטן קריי פון א האָן.
און די נאַכט טוט איר לעצט קאַפיטל איינזאַמקייט זאָגן
צו די ערשטע טריט וואָס גיסן אויף גאַסן די טאַגיקייט אָן.

און פון אַלע ווינקלען דער גאַסנקערער קערט אויס
פון מיין שטילער יידישקייט דעם טרויעריקן נאַכטשטויב.
און די שכינה קומט אין טאַג מיט אַ פאַרוועלקטער רוין
און ווישט די שטערן פון אירע אויגן — מיט מיינע לידער —
זיך אויס.

ווי ווונדערלעך טרויעריק איצט ווען סע הייבט אָן צו טאַגן.
און יידישע טריט הונדערט-יעריקע פון אינערגעק מער ניט קומען.
מיין שטאַט איז א ירושלים — אויף איר פיין ווער ס'זאָל קלאָנגן
האַט מען איבערגעלאָזט אונדו, ווי קראַנקן יונגן זאַמען...

לעצטער שטערנשטויב פון מיין ליד.

איך טרינק דעם טרויעריקן דרימל פון פארלעזטע שטף
וואָס צעגיסט זיך אויף די גראָזן ווי טראָפן חלום-פרייד,
די נאַכט שפייט מיט שטיקער פינצטער און פון שטאַט
רינט מיט ווייטן ליכט ווי שירים אויס דעם פאַסטעכס פלייט.

דער וואָלקן, וואָס נעכטיקט אויפן הימל פון מינע אויגן,
איז די טרער פון צער איבער מיין געשטאַכטן פאַלק.
איך ווייט: אָנשטאַט רוגזה האָט סליחה תמיד מיך באַווויגן,
און די בלוטיקע עקדה-טריט איך פאַרשיט מיט בטחון-גאַלד.

איך שטיי אין מיטן באַנאַכטיקן פעלד פון מיין פאַרבגענקטן
געשפּרעך

און דאַוון אַריין מיין האַרץ אין טייערסטן פרוכת פון ליבשאַפט,
אפשר וועט מען אַרומוויקלען מיט מינע לידער דעם פאַרמעט
פון דער גאלדענער שלמה וואָס ליכטיקט אין אונדזער מיטן נאַכט.

פון מיין געזאַנג כ'האַב אויסגעטון דעם טרויעריקן איכה-לבוש
וואָס מינע חויון-ברידער האָבן ביי אַלע גלותן מיר אויפגענייט.
איך טיל דעם ערב-טאַג פון גרויסן ברידערלעכן קוש
וואָס וועט פאַלק מיט פאַלק צעבענטשן אין געחלומטער אייניקייט.

אונדזערע לידער אויב וועלן בלייבן בלוז די שטערן פון דער ערד,
פאַרפלאַנטערן וועלן זיי אונדזער ציטער ווי די ציפערן פונעם
נאַכטהימל.

פון אונדזער שטילן גאַרטן — מיר דאַרפן פאַרהאַלטן געפעכט פון
דער שווערד

און דערנאָך, לעמיר טרינקען פון פאַרלעזטע שטף דעם טרויעריקן
דרימל...

רבי יאָסעלע דהקדוש*.)

א

סוף-טאָג שענקט אַ טונקל קלייד דעם גאַרטן.
נאַכט — ווישט אויס מיט וואַלקנטיכל דאָס פאַררויכערטע היטל-
לעמפל.

זיצט אויף א באַנק רבי יאָסעלע דהקדוש און שמעקט די
בלומענשאַטן,
לעבן אים. דער נאַכטס צאַרטע חברטע — די שטילקייט פון גערטל.

צאהער צו, קלינגט אָפּ פון שטאַט טרויעריק-מידער יידישער שפּאַן
וואָס פאַרווייט טיפּן צער אויפן צעאַקערטן שווייגן...
ביי זיינע פיס וואַלגערט זיך יידישע אַרעמקייטס גרויסע פיין,
וואָס טוט זיך אין זיינע תפילות שאַרף איינשניידן.

ב

דאוונט רבי יאָסעלע פאַר אַ מינין שמערן
און פאַר לבנה פון דער כליפענדיקער ווייבערשול:
"רבון פון וועלטן! זאָל אויפשטייגן מיין תפילה — אַ קרוין טרערן
אויף דיין הויפט, דורך די מלאכים שר הפנים און גבריאָל..."

איך טו מיך בוקן פאַר דיין גרויסקייט וואָס בלישמעט
אויפן הייליקן לעבן פון די בליענדיקע גערטנער...
האַר פון גאַרער וועלט, אויף מיינע פשוטע יידן קוק זשעט —
ווי אין שוואַרצן וואַגן וויל מען זיי ברענגען אַ פאַרשניטענע
עלטער...

(* פון די ישיבה-לידער

מיין תפילה פון דיין קנעכט וואָס פליסט ווי אַ קליין זייטיק
וואַסערל,

נעם פריין אין דיין אָן אַן אָנהייב און אָן אַן ענדע רחמים-ים אריין...
גרימצערן פון דעם רשע אויף דיין סאַלק ישראל טוט פלאַטערן,
זאָל מיין געוויין, גרויסהאַרציקער, צעשפאַלטן אפילו דעם
שטאַרקסטן סעלדזונשטיין!

ווייל: ווער בין איך דען? א מורמלענדיק ווערעמל אויפן טונקלען
פליין.

זאָל יעדער זיסק מיינער ווערן א שליסעלע צום גאַלדענעם טירל
פון דיין כבוד...

סע זאָל דיר גיט ווונדערן, ביי נאַכט, ס'פאַלק ישראל שלאָפט און
איך שטיי דאָ אַליין

פאַרהילט אין בלאַטן בענקשאַפטס-טלית, צוואַמען מיט דיר כ'בין
וואַך און שלאָך גיט...

מיט דער מיין-ירושא און מיט דעם שטויביקן יחוס-בריוו פון אַ
יעדן לאַנד,

זיי שיקן מיין שפלות יעדע האַלבנאַכט צו דיר — בעטן מנוחה
אויף טרויעריקער ערד...

ווי פיל דורות יידן זענען שוין געוואָרן פאַרלוירן אונטער דיין
בטחון-וואַנט,

און גייענדיק יעדן יאָרהונדערט צו דער עקדה — נאָר צו דיר
געקלערטג...

ג

הייבט זיך אויף רבי יאַסעלע פון דער באַנק, א שפאַן, א טרער —
א שפאַן, א טרער.

דער ווינט סון צמון קומט צי פון דרום — אפשר ביימערס
אַטעמזונ אין עס אַליין.

שפאַנענדיק אויף די הויכע שטילקייטס טרעפ פון הויכן צער,

האַבן זיינע טריט געלויבטן ווי א רוישנדיקע מלאכים-שיין...

הָאָט דערוואַכט אַרום אים יעדעס טיף שלאַמנדיקע נפּש'ל אין דער
וועלט,

אין בלאַזען רייטוואַנגן פון א חלום איז געקומען צו פאָרן דער
דיכטער-צדיק יהודה הלוי...

און ווי א נשיא סון דער אַלטער יידישער בענקשאַפט זיך אין
מזרח אַוועקגעשטעלט

הערן רבי יאָסעלעס תפילה, וואָס האָט א יעדן געוועקט מיט אומרוי...

און ס'זענען נאָך געקומען זיינע טרעגער און בעלי-עגלה-חסידים
צום נאַכטיקן מנין, שרעק און קדושה האָבן געלויטערט אין
אַלע אויגן...

זייערע לעבנס וואָס זענען געשטאַרבן אין שמי'כלענדיקע אַלטע
אינדערפריען,

האָבן דערוואַכט ווען רבי יאָסעלעס האָט אויפגעוויקלט זיינע
סאַמעטענע תפילה-קנוילן...

און ווער איז דען ניט געקומען אַהער צו? און מיט טוי געוואַשענע
הענט

געצינען ווי ליכטלעך זיינע זיפצן אין דער פרוּמער אַליינקייט
פון דער נאַכט...

ביי יעדן מזמור איז דער שטן אַלץ מערער געוואָרן צעקלעמט
און שלום ושלווה האָט אַלעמען געגלעט אזוי רחמימדיק צאַרט...

ד

אַ שפּאַן, א טרער — אַ שפּאַן, אַ טרער... פון די עטילע נאַכט-
שפיצן

הָאָט דער פּאַרטאָג מיט ליכטיקן אַנוואַג פּאַרלאַשן דעם מנין שטערן...
אויף דער באַנק וויינט רבי יאָסעלעס, דאַוונט ויין תפילה סון
טיפע זיפצן,

אז די שכינה אליין זאָל קיין פרייד ניט האָבן — נאָר נאָך
טרויעריקער ווערן...

אונטערן דרימל פון דער שטילקייט. *

בין דער טאג מיט פיגאטערניש וועט טרויעריק ווערן,
געליבטע, נאָענטער קום, לעז דיין אייגנאָמקייט אין איינזאַם;
ווי שיין און טרויעריק ס'שטאַרבט דער זומער, לעמיר הערן
ווי אים מספיד איז דער אומעטפולער בלעטערפאַלי.

די פאַרלירענע ליבע זיפצט אויף א באַנק אין די לעצטע זומערנעכט
און וויל נאָך א לבנה-געלט אויף דער לייטער פון שווייגן...
די ליבשאַפט האָט איגעט פאַרטאָג פון מיין ליד זיך דורכגעוועקט
און וועט שאַנען מיט אונדז — די ליבשאַפט בשלמות צו
דערגרייכן...

צו וואָס זאָל איך נאָך שיקן דיר א נייעם שיר-השירים,
ווען דו ביסט יעדעס אות — אין יעדער שורה פון מיין ליד...
יעדער נאַכטיגאַל-געזאַנג איז מיין פאַרבענקט קאָפיטל תהלים
וואָס ברענגט צו דיר אַלע קלאַרע אָנהייבן, אַווי הייליק מידי...

איך הער ווי דיין ליבע דרימלט אומרויק און צאָרט
אין אַ פאַרקנייטשט בלעסל פון מינע לידער-ספרים...
איך ווייס און פיל, טייערע, ווי דו ביסט אָפגענאַרט
פונעם הן-בחור וואָס קלאַפט אַלץ אָן אין פענצטער פון דיין הלום...

קום, לעמיר זיך אָנציען די ליבשאַפטס-פאַנטאַסל פון א טרוים
און גיין מבקר הולה זיין אונדזערע אַלטע שטיילע זומערנעכט...
דאָס שווייגן שלאַפט אין דער שטאַט ווי אַ פייגעלע אויף אַ בוים
און הער זיך צו ווי עמעצער האָט מיט שטילקייט אונדז געפרעגט...

* פון די ישיבה-לידער.

מיר נערגאס. *

אין דער קרומער מילנערגאס,
פון אין דער פרי ביו שפעט ביי נאכט
ברומט די מיל,
זינגען מילנערינגען, זיבן,
יעדער איינער א טרויעריק ליבעליד.
אינצווישן...
קומען פויעריג,
ווי לעבעדיקע בינטלעך קארנאנגען,
פון שטיצע דערפער-פעלדער,
מיט פויער-מידן ווי בלומען אויס די ווייטע טעפעס,
און צו זיבן לידער זיי הערן זיך איין,
און ברענגען זיי אָפּ
אין זייער דערפל אריין...

פרעגן די שיקסעס דעם שענסטן מילנערינג :
אָך ! טאראַ טרויעריקע לידער צווישן אייך
ווי זיבן געוויינען אויס איין האַרץ !
טיף איז אייער שמארץ ווי טיף דאָס געזאָנג איז
פון אונדזער פרומען קלויסטער-זינגער,
וואָס באַזיפצט די ווונדן פון וועלטס האַרץ
מיט איר פיין...
אייער ליד — זיבן מילנער,
איז דאָס ליד פון עפעס א פאַרחלומט געוויין,
א מזמור פון שמייכלען
אונדז דאָכט זיך — צו זיין !

° פון דער מילנערגאס.

האַבן די זיבן מילנעריונגען .
מיט אן ענטפער זיך צעוונגען:
שיינע מויד, אונדזער ליד
איז די לויב
און דער גוף פון א חלום
וואָס האָט צו אונדזער האַרץ
זיך צוגעקייטלט,
ווי א פידעלע צו א בלינדן גאַסנבעטלער
וואָס טאָג און נאַכט ער זינגט און שפילט,
רופט און זוכט די פאַרלוירענע שיין פון זיינע אויגן...

...שיינע מויד, אונדזער ליד
האַט א דאַרפיש מיידל
פון צווישן אייך
געשענקט דורך א שמיכל...
געקומען צו פאָרן מיט ווייך און מיט קאַרן,
און האָט אונדזער האַרץ-פידעלע צעשפילט...
איבערגעלאָזט — א ליד,
און איז זיך
אין איר אומבאַקאַנטן דערפֿל צוריק געפאָרן — — —

ענטפערט די שיינע שיקסע
טיף גערירט:
איצט פאַרשטיי איך שוין אייך מילנער
פון אייער ליד —
ווי זיבן געוויינען פון אייער האַרץ
וואָס איז די טיפסטע און הייליקסטע שמאַרץ
נאָך טיפער פון פרומען קלויסטער-זינגערס הללויה,
טיפער און הייליקער ווי פּוּוּע מאַריאַ...

פלאַרײַקאַ *

...אצינד פאַרשטיי איך שוין
דאָס זילבערנע געזאַנג
וואָס דעם מילנערס דינסטפיינדל
זינגט
אין דער נאַכט אַריין לאַנג...
און פּרעגט אין איר ליד
הונדערט מאָל איבער
די הולטייאישע מילנעריונגען זיבן,
וואָס פּלעגן מיט איר ליגן...
און איצט בעבעך, וויי איז צו איר,
האַט אַ יעדער ליידאַק
מיט שטיקער אַקערפעלד און קו
זיך אַ כּלה אויסגעקליבן...

יעדע נאַכט אַזוי זי זינגט און שעלט.
און ס'פּאַלט איר ניגון צווישן מילברום
אין דער ווייסער וועלט,
ווי סע הערט קיין נפש ניט
איר שטאַרק באַקאַנטן צערי...

נאָר איך —

וואָס בין פון טרייסט דער שר,
און צייל יעדעס געפאַלענע שנייעפע
ווי ווייסע ציגל
פון מיין ניט דערבויטער הלום-וועלט,
הער זיך צו צו איר טרויעריק ליד

* פון דער מילנערנאַס.

און וואקסנדיקער שאַנד

וואָס קייכט אין דער הלף-שאַרפער יאָנוואַרגאָכט אריין

ביטער לאַנג — — —

(און סע פוט אונדו ביידע אזוי באַנג)

פערטע גלעזל. *

וינגען זאָל מיין האַרץ — דער פיינפולער יידישער פידל —
לידער פון וויין וואָס האָבן אין כוסות פון טרויער געשוויגן.
זאָלן ברידער, וואָס טרינקען דעם הונגער, ניט ביזן זיין אויף מיר,
אַז צו פיל לַבָּנָה איך פאַרשיכור ביי זייער נאַכטישער טיר.

דער בהור, זע איך, טאַנצט אין דער בענקשאַפט מיט זיין מיידל,
אפשר ס'זעצטע מאָל שמעקט ער די טרויעריקע בלוֹפֿען אויף איר
קליידל...

איך טרינק לחיים מיט זיין האַרץ וואָס פריילעכט שוין ניט מער,
דאָס מיידל וויינט: וועלן זיי נאָך ווען אין צאַרטן אינצווייזן
קומען אַהער...

זע ברודער! פון פֿלעשער ביסט מען די וואַקלענדיקע פרייד,
וואָס הרגעט דעם טרויער וואָס באַרגיקט אויף אונדזער צייט.
אַ ברכה, איז וויין פאַר יענע וואָס גיסן פרייד אין דער וועלט
און די ליבשאַפט צו יעדן מענטש עטנע טיר אין זייער געצעלט.

וינג זשע, מיין האַרץ, דו פיינפולער יידישער פידל!
טרינקט אַלע וויין, ווייל וויין איז דאָס ליכטיקסטע לידל...
וויין וועט משיתן דעם שקרין וואָס וואַנדערט אויף אונדזער צונג,
באַקערבט זשע ניט אייער זיכטער — מיט אים לחיים טרינקט!

(*) פון די וויינלידער.

פינפטע גלעזל. *

אין מיין גלעזל וויין איך וועל גיסן אלע שעהן פון אונדזער טרויער
און וועל קומען, מיידל, פארשיכורן מיינע לידער פאר דיין טויער.
איך גלויב, דו וועסט אוודאי מיר שענקען א קוש פון ליכט
דורך דיין פענצטער וואָס האָט ביז איצט מיט סונקל געטרייבט.

זע! חצות-נאַכט איז די טרויעריקע קרעטשמע פאַר צדיקים און
דיכטער

און אַ שפּיטאַל פון טרייסט פאַר מיין קראַנקן האַרץ — דיין
געליבטסטער.

איך האָס די בייטאַגן וואָס פאַרקנעכטן אונדז אלע צו דער פיין!
און די נאַכט... די נאַכט איך גיס ליר אין לידער ווי טרויעריקן וויין.

די נאַכט, טייצערע, איז בענקשאַפטסוויין אויסגערונען פון שטערג-
טרויבן.

זאָל לבנה, גאַטס דינסטמיידל, ליר צופראַגן א כוסה צו דיינע
פאַרהאַנגענע שויבן.

און להיים לאַמיר טרינקען מיט אונדזערע אַלטע דורות-יידן וואָס
אין פאַרסאַגן

גיסן זיי טרויער-וואַסער אויף די פינגער. ווי וויין פון צו לאַנגן
קלאַנגן.

אין מיין גלעזל וויין איך וועל גיסן אלע שעהן פון אונדזער טרויער
און וועל קומען, מיידל, פארשיכורן מיינע לידער פאר דיין טויער.

(* פון די וויינלידער.)

ניינטע גלעזל. *

שטילע סוף-נאכט, גיס דיין לעצטן אָטעם אין מיינע לידער אריין,
איך וועל פון זיי אַרויסזינגען די גאַלדענע זונענשיין.
נאָר די טרויעריקע דיכטער מפילן אויף די סטרוועס טון דיין פידל,
ס'איז זיי ליב — נאָר פאַר די שטערן צו זינגען זייער לידל!

פון צווישן אַלע אויפן הימל איז מיין ליד דער מאַרגנשטערן,
ווייל ער איז דער נאָענטסטער, ברודער, צו טאָג ווערן;
און דער זלום פּינעם בלייבן קינד וואָס האָט צוויי לאַנג
געזוכט ביי דער ברוסט פון דער נאָכט צו זייגן מיין ליכטיק געזאַנג.

שטילע סוף-נאָכט, גיס דייע לעצטע טראַפּנס אין מיין בעכער אַריין,
אין די געכטנס באַהאַלטן כ'וועל זיי ווי אַ זכר פון טרויערוויין,
סע זאָל קיין טראַפּן גיט בלייבן... שענק דיך אַוועק פאַר די דיכטער,
וואָס אין גרעסטן שיכרות פון דער נאָכט זיי בלייבן אַלץ נישטער...

מיט פאַרלאַשענער פרייד אין די טריט.

ווער וועט זיך טרויען אין די שלעפּעריקע פאַרטאָגיקע שעהן
קומען אין דער ליכטיקער דירה פון מיין פאַרבאָרגענעם טרוים,
מיט פאַרלאַשענער פרייד אין די טריט, און טרויער אָנגעטאָן,
אין מאַנען דאָס טרויעריקע גאַלד פון מיין בענקשאַפּטס בוים.

(* פון די וויינלידער.)

דער וואָס וועט קומען, וועט טרעפן אינעם אָונט פון מיינע לידער
די טעג וואָס זענען פאַרגאַנגען אָן חן אין אַ יעדן קראַנקן האַרבסט,
און איידער ער וועט עפענען די שטילקייט זאָל ער פריער
אַפּשטיבן פון יאוש און אבילות אַלע ווינקלען פון זיין האַרץ.

און אויב ער וועט מאַנען דעם שפּיגל אָן שפּייכלען פון טרויעריקע
טרויען,

וואָס האָבן ניט די זכיה צו א קינד, צו אַ מאַן, צו אַ היים,
וועל איך אים שענקען די פאַרכישופּטע רענדלעך פונעם הימל דעם
בלויצן

זיי טרייסטן ער זאָל — און ברענגען, אין מיינע לידער זייער געוויין.

כאַטש אויף די טרעפּ וואָס פירן א יעדן צו מיר אַריין
נעכטיקט נאָך אַלץ דער קראַנקער מלאַך פון א טרויעריקן ייד,
מיט פאַרלאָשענער פרייד אין די טריט, ווער סע וועט זוכן די שיין,
וועל איך אים אָנצינען די ליכטיקע צייט אין מיין ליד.

זייראָפּע בת 1939 — 1944.

אין אַ יעדן באַנהויף פון אייראָפּע איז איינגעשטיגן דער בלינדער
טרויער — און אַוועק געפירט דאָס לעבן פון אַלע פרידלעכע שטעט.
די פּרילינגען זענען געזעסן שבעה נאָך די שיינע אומשולדיקע קינדער,
און אין אַלע הייזער זענען געלעגן אין קייטן די יידישע טעג.

פון אַ יעדן באַנהויף זענען געפאַרן תּליות פאַר יידן
און א שוואַרצער ניגון האָט אַלע געמילן אין טויט געוויקלט.
אין די פאַרקן איז דער מזמור פון ליבע געלעגן
אַזוי טרייב פאַרלאָזט מיט האַרבסטיקן דעך פאַרזיגלט.

אין יעדן באנהויף האָט די גאלע לאַטע אויף געהאַנגענע שמייםלעך
געוויינט,

און מיט טויזנטעריןן היימעטויב געקושט די פאַרלעזטע היימישע
ערדן.

שרפה, הניקה, סקילה — זיי שוואַרצע מלאכים האָבן באַגלייט
דעם היינט

מיט די לעצטע יידישע לידער וואָס קיין פּאָל וועט מען מער
ניט הערן.

פון א יעדן באַנהויף איז געפאָרן דער בטחון אין גורל פאַרהילט,
מיט בשורות פון פאַרטאָגן וואָס האָבן געשאַרפט זייער קומען.

בפחיתות.

אין גאַנץ אייראָפּע האָט מען אויף דער לבנה מער ניט געשאַפּילט.
איך האָב אויך געטרויערט מיט פיינע לידער — מיינע פּרקים
משניות.

פון א יעדן באַנהויף בין איך געפאָרן מיט מיין פּרומער יידישער
מאַמע

וואָס האָט פאַר מיין אייביקער בענקשאַפט געקנעטן דאָס טייג;
זי איז אריין אין פייעראַוויון ווי אַלע, טרויעריק, על קידוש עמה,
מיט מיין שטילן טאַטן און מיט מיין קינד — פון מיין האַרץ דער
איינציקער צווייג.

פון א יעדן באַנהויף האָט מען אין קייטן געפירט די פּרייהייט,
און אין פּעך, אין שוועבל, אין טויט האָט אייראָפּע אין דייטשלאַנד
געשלאָפּן.

די טרייסט איז געווען געוויקלט אין שמאַטעס און אין טיפער לייד,
און האָט ניט כּאָטש וועם געקענט זיך שענקען — לייכטיקייט צו
זאָגן.

פון יעדן באַנהויף אין דער צוג מער ניט געפאָרן מיט א ווייץ
טאַשנטיכל אין פענצטער,

ווי אַ בענקאַאַשט-פענדל פון א מאַמען, פון א קינד,

פון אַ טרויעריק מיידל וואָס קושט דעם ליבע-פלאַסער פון איר
שענסטן,

וואָס לָזט די ווייסע רגעס איר — פון רירנדיקן צוג, אַווי
צאַרט און מילד.

אין א יעדן באַנהויף פון אייראָפּע איז איינגעשטיגן דער בלינדער
טרויער — און אַוועק געפירט דאָס לעבן פון אַלע פרידלעכע
שטעט.

די פּרילינגען זענען געזעהן שבעה נאָך די שיינע אומשוואַדיקע
קינדער,

און אין אַלע הייזער זענען געלעגן אין קייטן די יידישע טעג.

ל'אגער, קורניק" (*

לויט דער צאָל יידן אפשר דער קלענסטער לאַגער אין טראַנסניסטריע, אָבער לויט זיין „טעטיקייט“ האָט זיך דאָס דאָזיקע לאַגערל נישט באַדאַרפט צו שעמען פאַר די גרויסע „באַרימטע“ טראַנסניסטריע-לאַגערס.

עטלעכע קלאַגעס פון ציבוליאָווקע ליגט עס אויף א פרייען פעלד, צו וועלכן סע פירט א שמאַצער פעלדוועג. פריער איז דאָס טאַקע געווען א קורניק, א הינער-סאַרם, נאָר בעתן צוריקציען זיך פון דער רויטער אַרמיי איז עס צע-שטערט געוואָרן. די איבעריקע צעשטערונגס-אַרבעטן האָבן שוין דורכגעפירט די פויערים פון דאָרף, שלעפנדיק געהילצן פון דיל און ווענט, רייסנדיק שטיקער פון דאָך. רעגנט אין דרויסן — גיסט דאָ מיט ציבערס; ווינטער שנייט אריין און פון סופיט הענגען אַראָפּ די איינצאָפנס ווי לאַנגע שפּינן... די דאָזיקע סאַר-לאַוענע חורבה איז געווען ווי זוגעפאַסט פאַר א יידישן לאַגער... און אז ציבו-ליאָווקע איז שוין געווען איבערגעפילט, האָט מען פון „קורניק“ געמאַכט א „פּיליטאָעס“...

אין מאָל שטעלט זיך דאָ אַפּ א דייטשישער אַוטאָמאָביל און צווישן דייטשישן אַזיער און דעם לאַגער-אויפוער צעוויקלט זיך אזא דיאלאָג:

(* א קאפיטל פונעם בוך „טראַנסניסטריע“ וואָס איז פאַרטיק צום דרוק.

— וואָס איז דאָ אייגנטלעך ?

— א לאַגער פאר יידן.

— א סך פון זיי פאַראַנען ?

— געווען אכט הונדערט. היינט נאָך מינף הונדערט.

— און וויפל שטארבן טעגלעך ?

— צען ביו פופצן שטיק, הער הויפטמאַן.

— צו ווייניק... און מע לאָזט צו עסן ?

— צוויי מאָל אין דער וואַך. די פּייערס קומען אפילו טעגלעך, אָבער

מיר לאָזן נישט. (ווייזט אויף דער ביקס).

— גוט אויב. מע דארף נישט צולאָזן ווי צו קרעציקע הינטן

א גרוס מיט דער אויסגעוויבענער האַנט און דער אַוואָס פארשווינדט.

אין די פּייערס קומען טעקע טעגלעך. שעהן לאַנג וואַרטן זיי פאר די דראַט-

פארצוויינגען מיט די ברייטע טאָרבעס אין די הענט. און אזוי וואַך פארשווינדט

אויף א וויילע, ווערט אויף גיך דער האַנדל אָפגעמאַכט: א העמד פאר עטלעכע

עפּל, א קאָסטיום פאר א ברויט, א גאַרדן דינגעלע פאר א פלאש מילך...

אַזעט פאכט דער זעלנער געברויך פון דער ביקס. ס'פארהילכט א עאַס-

ווערט א בהלה. די פּייערס צעלויפן זיך און באווייזן זיך טעג לאַנג נישט מער.

אָבער, אז א קינד ליגט אויף דער נאסער ערד אונטערגעבעט מיט שפא-

טעס און ברענט ווי א פּייער, רעדט נישט-געשטויגענע, נישט-געפלויענע ווער-

טער, פארגעסט א פאָטער אין אלע סכנות און גנבעט זיך אריבער די דראַטן צו

זוכן ערגעץ א גלאַז מילך פאר די פארברענטע ליפּן. און אז ער קומט א טאָג

נישט צוריק, ווייסט מען שוין אין לאַגער, אז ער איז א פארטיקער, אז מיט

אים איז געשען דאָס וואָס מיט א סך אנדערע: אז אים האָבן איבערגענומען

פאטרוין און ער איז אַרונטערגעפאלן דער גאַרדאָנאָנזא 23: "יעדער ייד, וואָס

פארלאָזט פרייווייק זיין לאַגער אָדער געטאָ, ווערט פאררעכנט פאר א שפּאַן

און אלס אזעלכער באַהאַנדלט, דאָס הייסט, דערשטאָן. וועט זיך שוין אויפן

טיפוס-קראַנקן קינד קיינער נישט אומקוקן, ביז ס'וועט אזוי דערגיין אין זעלבן

ווינקל, ווו די מוטער זיינע פאר צוויי-דריי וואָכן.

דאָ, אין לאַגער, האָט יעדער מיט זיך צו טון. יעדער האָט זיינע אייגענע

קראַנקע. און בכלל — איז דאָ רחמנות, מיטגעפּל, א פּעמדער באַגריף. דערפאר

בליט דאָ די שניאה, בלייט אויף א פרייען, אָפּענעם פעלד, אָן יעדע קאָנדיענ-

ציאָנעלע פארצוויינגען.

ווי א וואָלוועלער לאַק איז דאָ גיך אָפּגעפאלן די אויסצוליסכע פארב פון

געזעלשאַפטלעכע פּאַרמען און מאַנירן, און ס'האָט זיך אונטעקט דער מענטש אין

זיין אורשפריינגלעכער נאָקענטקייט. דאָס לעצט נאָך דער הייזער אינסטיגנט. ווי היימלאַזע הינט איבער אַ ביין, וואָרפט מען זיך איבער אַ ביסן, מיט געביילטע פויסטן, מיט סם אויף די ליפן... געפרעסט ווי הערינג ליגט מען אין אַ רויס, וואָס וואָלט געווען ענג אַפילו פאַר דער העלפט פון אַט דער צאָל. ווי אין אור-וואַלד, געדיכטע צווייגן מיט פלאַנצונגען, — אזוי זענען דאָ די מענטשן צו-ניפגעוואַקסן, צונאָפגעפלאַכטן. הענט מיט פיס מיט קעפ, מענער מיט פרויען, לעבעדיקע מיט טויטע. סע מיטן זיך אויס די קולות פון קוויטשענדיקע וויבער, וויינענדיקע קינדער מיטן באַרכלען פון די גוסדיקע.

דאָ זענען זיך צעפאלן אַלע ווענט פון מנהגים, געזעצן, זענען ניוועלירט געוואָרן אַלע אונטערשידן, דער באַנקיר ליגט ענג צונויפגעפרעסט מיטן דינער, די רביצן מיט דער "מודי"... הונגער און דאַרפט כוטשעט אַלע גלייך; די טויזנטער שטשוועט וואָס שפרינגען דאָ איבער די קעפ, זי מיליאָנען טויט ברענענדיקע לייז, וואָס צעפרעסן די לייבער, האָבן אויסגעליכטן אַלע גייטטיקע, פאָליטישע און קלאַסן אונטערשידן.

טיטלען, איבערצייגונגען, אידעען, ריכטונגען — דאָס אַלץ איז פאַר-בליבן אויף יענער זייט דראַסן, אין די חרובע פאַרלאַזענע היימען, צוואַמען מיט די ביליאָטען, פאַרטייל-לאַקאַלן, שולן און בתי-מדרשים.

ביסלעכווייז ווערט אַלץ "לייכטער" אין לאַנער. יעדן טאָג הערן נייע טי-פוט-קראַנקע אויף צו פירערן. זיי ווערן אַנטשוויגן און איבערגעדעקט איבער די קעפ... יעדן טאָג פאַרפאַרט פאַרן קורניק אַ לאַכטוואַגן, לאַדט אויף די טויטע, ווי מע לאַדט מיסט, מיט אַ "ווערד", און זיי ווערן "אַפגעלאָזן" אויף יענער זייט דראַסן אין אַ טיפער שלוכט, אַפגעוואַרפן און פאַרדעקט מיט שניי.

פריילינג, ווען די זון הייבט אָן וואַרעמען און דער שניי צעגייט זיך, שווימען די מתים אַרויס פון די וואַטערן און פאַרשפרייטן אַ מיאסן ריח אין דער גאַנצער געגנט, מחנות קראַנען און רויבטייגל באַלאַנגערן די קופעס ווי פליגן דעם האַנטיק. היימלאַזע הינט שלעפן הענט און פיס, גריזשען פוילע אברים פון בעכאישע טאַטעס, מאַמעס, געפעסטע קינדער... אַרטיקע מיליך און זשאַנזאָרן קומען אהער, באַברען זיך אווישן די מתים, ווי חזירים אויף מיסטן, זוכנדיק גילדענע ביין אין די צעפולטע מיילער.

נאָך אַ קורצער צייט איז געהאָרן גאַנץ באַקוועט אין לאַגער. כאַטש נעם און טאַגן, ס'זענען אַפגעמאָקט געוואָרן גאַנצע משפחות, נישט איבערלאַזנדיק קיין שפור, זעלטן, און ס'איז געבליבן איין מיטגליד פון אַ משפחה.

נישט נאָך אין געשטאַלט פון טיפוס האַט זיך דאָ באַוויקן דער מלאַך-המות. ס'איז געשפּאַרבן פון טובערקולאָז, הונגער און דערפריירן ווערן. ביי

דער לעצטער פחלה פלעגן די אפגעפרוירענע אבריש אנהויבן אייטערן און דאן אפפאלן ווי פארוואַנעטע בלעטער פון צווייגן. אויך דאָס געהירן האָט נישט תמיד אויסגעהאַלטן; איינער איז פלוצעם אויפגעשטאַנען אין מיטן דער נאַכט און זיך גענומען זאָגן די יום-כּוֹרדיקע יעלות... אָן אַנדערער ווידער האָט אָנגעהויבן צו שמייכלען מיט יענעם אומהיימלעכן שמייכל וואָס באַכט שוידערן. אַ סך זענען אַריבער די דראַפֿטן וזכן חיונה און זענען נישט מער צוריקגעקומען.

איין מאָל — דער לאַגער איז שוין דעטאַלט געווען כמעט ליידיק, פאַר-בליבן אין גאַנצן אן ערך הונדערט מענטשן — איז פאַרפאַרן פאַרן לאַגער אָן עלעגאַנט פּאַעטאָנדל און ס'זענען אַריין אינווייניק געהויבענע געסט: דער קרייז-פּרעפּאַר מיט אַ הויכן אָפיצער. זיי האָבן פּריינדלעך באַגרייסט די יידן, געטרעגט ווי סע גייט. צי ווערט מען גוט באַהאַנדלט... און, בדרך כלל, אַ סעג געטון: צי געפינט זיך נישט ביי עמעצן גאָלד, פּרעמדע וואַלוטע... זיי זענען גרייט אויסצובייטן אויף דייטשישע מאַרק. גוט באַזאָלן...

שווייגן. קיינער רופט זיך נישט אָן. פלוצעם שטייט איינער אויף פון זיין ווינקל. דאָס איז "פּעטער דוד". צווי פלעגן אים רופן די קינדער. פּעטער דוד איז געווען דער איינציקער, וואָס האָט אין דער שווערסטער צייט נישט פאַר-לירן זיין גלייכגעוויכט און גוטן הומאָר. פאַר די קראַנקע קינדער געווען ווי אַ טאַטע, געהאַלפֿן מיט וואָס ער האָט געקענט; זיי דערציילט פּעשהלעך, ביז דעליד האָט פאַרטונקלט די קליינע מוחלעך. ביז... ס'איז געקומען אויך זיין צייט: אין משך פון צוויי חדשים האָט ער פאַרלירן זיינע צוויי ברידער, זיין יונגע פרוי און פאַר צוויי וואָכן — זיין איינציק קינד, אַ זעקסיעריק יינגעלע. אַצינד ליגט ער גאַנצע טעג אין זיין ווינקל, שטום, אומבאַוועגלעך, מיט אַ לאַנגער, פאַרוואַקסענער באַרד, ווילד-זעשויבערעסע האָר און מיט גרויסע אומהיימי-לעכע אויגן.

ער דערנענטערט זיך אַצינד צו די געסט. אַ וויילע קוקט ער אויף די פּונקל-גייסע קליידער, פון וועלכע טע ווייט אַ פּיינער פאַרפּום-דיה, קוקט אויף די פּרישע גלאַטע פּנימער, דערנאָך הייבט ער אָן:

— ווי סע גייט אונדו, פּרעגן די חשובע געסט? אַ דאַנק פאַרן אינ-טערעס! אונדו גייט אַצינד שוין זייער גוט! געווען אונדזערע אַכט הונדערט. מיר זענען דערשטיקט געוואָרן פון ענגשאַפט און געשטאַנק. אַצינד זעט, ווי באַקוועט מיר וווינען! איבער זיבן הונדערט יידן האָבן סאַר אונדו פּלאַץ גע-מאַכט! אויב די חשובע געסט ווילן, זאָלן זיי זיך פּטריה זיין, דאָ נישט ווייט הינטערן לאַגער, אין די שלוכטן, אין די טאַנצן, אויף די מיסטן וווינען זיי אַצינד. פאַר וואָס באַזוכן די הערן נישט "זיי"? נאָך זיכער פאַראַן אַ סך גאָלד

דאָרט, ווען אייערע זשאנדארן האָבן נישט אין באַזנן באַווין אַרויסצושלעפּן פון די טויטע מיילער...

זיין שטים ווערט הייעריק און העפטיק:

— און אז איר קימט קיין בוקאַרעשט, גיט אָפּ גרוסן. זאָגט אייער גרויסן פירער, אז אלץ גייט גוט, לויט פלאַן... און זאָגט אים, זאָגט אים, אז — מיר שטייען אויף אים! אז גאָט וועט נקמה נעמען פאַר אונדו...
דאָ רייסט זיך זיין קול איבער און ער ברעכט אויס אין אַ קאָנוולטיוון בעוויין...

בלייך און צעטומלט שטייען די געסט אַרומגערינגלט פון ברואים וואָס האָבן שוין לאַנג אָנגעווירן די מענטשלעכע צורה. שפּאַטעס פון וועלכע ס'דאַכן אַרויסגעסטאַרטשעט ווילדע געלע פּנימער, מענטשן הינקענדיקע, קריכנדיקע ווערעם... פאַרוואָרסענע, פאַרגעטענע פון גאָט און מענטשן, פאַרגעסענע אַפילו פון טויט.

ווי אין אויגן פון גייסטיק קראַנקע אין וועלכע סע בליצט אַ מאָל אויף אַ ליכטשטראַל פון קלאַרקייט, אזוי האָט אַצינד, אויף אַ רגע נאָר, אויפגעוואַכט ביי די געסט עפעס — וואָס איז געשטאַנען אין סתירה מיט דער צייט, עפעס — וואָס פּע פּלעג אַ מאָל רופן „געוויסן“, „שולד-באַוווסטויין“, „רחמנות“ די הענט, וואָס זענען געווען באַפּלעקט מיט אזוי פיל יידיש בלוט, האָבן אַצינד געציטערט. אַ רגע נאָר. דאָן איז דער בליץ, וואָס האָט דורכגעוויסן די געדיכטע פינצטער-ניש, ווידער פאַרלאָשן געוואָרן און... ס'איז געשען עפעס „נאַטירלעכס“: אין די הענט פון אַפיצער האָט אַ בליץ געטון אַ רעוואָלוציע, ס'האָט אָפּגעהילכט אַ שטאָס און... פעטער דוד איז שוין געווען אַ באַפּרייטער. ער איז אַוועק צו די זייניקע, אהין, וווּ ס'זענען אַוועק כמעט אַלע באַוווינער פון „קורניקי“.

טראַנסניסטריע 1942.

יידיש: יצחק פאַנער.

שטייַל־עבן.

נאָר וואָס אַ דאָ געוועזן,
און שוין ביסטו נישטע?
נישט מער ווי קלאַנג און ריח
פון דיר געבליבן דאָ.

ביים טיש דיין בענקל שטייט גאָך,
וואַרט אויף דיר אָן ענד,
און ס'ע וואַרטן דיינע ביכער —
באַריר פון דיינע הענט.

פון דיינע בעכערט, ליבסטער,
דער וויין גאָך ניט דערטרונקען.
אין אַשנבעכער טליען
גאָך רייכערנדיקע פונקען...

איך פיל דיר, ליבסטער, שוועבן
אין דעם פאַרשטאַרטן —
כ'ועל אין שטייל־עבן
אַלט שטילסטע אויף דיר וואַרטן.

צו מלינע טויטע ברידער.

איך טראָג אייך ביי מיר אין די צרעמס
ווי מיין זיידע זיין תורה פלעגט טראָגן —
איך גאַלדענע קרוין האָט געלויכטן
ווי לויטערע זומער-סאַרטאַגן.

אַזוי האָט ער אין שול זי געטראָגן,
געזונגען אַ לויבגעזאַנג גאָט,
וואָס באַהיט יעדעס גרעזל פאַר אומקום
און יעדן וואָס היט זיין געבאָט.

איך טראָג אייער מאַרטירערטום, ברידער,
איך טראָג אייער הייליקן חורבן,
ווי אַן עולה-רגלניק וואָס אַלץ האָט פאַרלוירן
און ברענגט נאָך דאָס לעצטע: זיין קרבן.

איך וועל אייער צאָפל דעם לעצטן
אויף באַרגשפיצן הויכע דערהייבן,
דאָס פּאָלק וועט טון צער די לעגענדע
אויף אייביקע דורות פאַרוועבן.

פאַרהייליקט געווען דאָס הויז
ווי געלעגן דאָס ספר דערינען,
איך זוך פאַר דער לאַסט וואָס איך טראָג
אַ טעמפל — און קען ניט געפינען.

ווי נאָל איך דען גאָט אייך פאַרטרויען?
ווי קען ער אייך שיצן און האַלטן?
אַ! וווּ איז ער דעמאָלט געווען?
ווי האָט ער זיך דעמאָלט באַהאַלטן?

און כ'גיי ווייטער דורך א וועלט א פאַרוויסער
און איך וואַרט אויף אַ נס, אויף א צייכן,
און איך וואַרט, אז דער שאַל פון פאַנסטערן
מיין גאַרנדיק אויער זאָל גרייכן.

זעליעזר שטיינבארג

(צום 15טן יאָרצייט)

ראַנד - באַמער קונגען.

מערק 1947 ווערן פופצן יאָר, אַז אַליעזר שטיינבאָרג איז אין עלטער פון
קיים צוויי און פופציק יאָר פון אונדז אַוועק
„...צו דער מאַמע פון די בעכט,
ווי קיין קאַטערלאַנד, קיין טאַטערלאַנד ניטאָ —
און דאָך צוויי ניט שלעכט.“

אין א צייט פון אויסראַטן און פאַרטיליקן איז דער שטיינבאָרגישער „ניט
שלעכט“ געוואַקסן צו א ווייטן חלום געגאָרט און געטרוימט פון מיליאָנען פאַר-
פייניקטע קרבנות. אין 1932 (אין יאָר פון זיין פטירה) האָבן זיך שוין קלאַר
באַווין אויפן האַריזאָנט די קאַנטורן פונעם חורבן.
איין צענדליק יאָר שפעטער איז קיין זכר ניט געבליבן פון זיין היים
ליפקאַן ווי פון אַנדערע הונדערטער טויזנטער יידישע היימען.

האָט דאָס שטיינבאָרג-ווערק פאַרויסגעזען די קאַטאַסטראָפּע?
די פּראָגע וועט ניט קליינגען נאָרוו אַדער געוואָגט אויב מיר פאַרגעסן ניט,
אז עכטע קונסטווערק זענען ניט נאָר אַן אויסדרוק פון זייער צייט, נאָר צו מאַל
אויך אַנזאָגעריש, נביאיש.

„גרויסע קונסט איז דאָס געמעל פון מענטשלעכן פאַרזאָקטער און שיקאַלי.
די ווערק פון מענטשלעכער געשטאַלטינג זענען צוגלייך אויך די פענצטער דורך
וועלכע מיר קוקן אַרײַן צום טון און ווערן פון מענטשן, ד״ה צום גאַנג פון דעם
היסטאָרישן געשען“ (י. י. טרובנק).

שטיינבאָרג האָט קינסטלעריש געשטאַלטיקט דעם סאָציאַלן באַרג-אַרעפּ און
די גייסטיקע ירידה פון מענטשלעכן מין.

שוין דער טאָטאָ צו זיין ווערק באַשפּעטיקט די געבוואַכטע הנחה:

קלעטש דער האַמער, שלעגט.

און דאָס איינן שרייט געווענליך, סע קלעגט:

— גאָס מיט דיר! פאר וואָס? פאר ווען? איך בין דיר

דאָך אַ ברודער! ביידע מיר גאָסט קינדער!

איינן איך ווי דו — דאָס זעט אפילו דאָך אַ גלינדער.

סאָרע ברודער? (לאַכט דער האַמער) סאָרע קינדער גאָסט

איך בין פויטט און דו ליגסט אויסן קלאַק!

אליעזר שטיינבאָרג וועלכער איז סוף פאַרוואַרצלט אין אונדזער אלטער

קולטור, האָט תמיד געזען דעם גרויסן מהלך צווישן נביאישן באַרגשפיץ, ווהיין

מענטש קאָן זיך דערהייבן, און גייסטיקן ירידה-מצב אין וועלכן ער געפינט זיך

אין דער ווירקלעכקייט.

די גייסטיקע ירידה פון מענטשלעכן מין האָט זיך אָבער דערקייקלט צו

פיל טיפערע אָפּגרונטן ווי אין אַ טייל פון דער שטיינבאָרגישער געשטאַלטונג.

אויב שטיינבאָרגט שטיק איינן קען זיך נאָך אויסטענהן מיטן האַמער

און אים זאָגן:

— אוי, מיין ווייטיק אָן אַ שיעור איז —

ווייל איך שעלטן, ווייל איך שרייען אָן חקירות ו'.

האַבן די קרבנות פון מידענעק און טרעבלינקע שרייען ניט געטאַרט און

אַ שטיטא שוין — שעלטן!

פוטצן יאָר נאָך שטיינבאָרגט טויט און דער גרעסער טייל פון זיין ליי-

טעראַרישער ירושה געפינט זיך נאָך אין כתב-יד.

ביי די אומות-העולם וואָלט שוין לאנג געווען אַ פולשטענדיקע אויסגאבע

פון זיינע שריפטן און עטלעכע ווערק וועגן מחבר.

שטיינבאָרגט ווערק וואָלט פארנומען אַרום צען סאָלידע בענדער, און ביז

היינט זענען קוים דערשינען איין באַנד משלים און איין באַנד משלהעך.

ביי די אומות-העולם וואָלט זיינע משלים געוואָרן אַ ווינקלשטיין אין אלע

אנטאָלאָגיעס און לערנביכער אויף וועלכע דורות ווערן דערצויגן.

שטיינבאָרגט שפראַך-עשירות און געניאלע גראַם-קונסט דארפן זיין אַ קוואַל

פון יידישער שפראַך-קענטעניש און גייסטיקע אינספּיראציע פאר צענדליקער

טויזנטער יידישע קינדער אויף דער גאַנצער וועלט.

זיין ווערק איז אָבער ביז היינט דערשיגען אין קוים צוויי טויזנט עקזעמ-

שפארן. (צוויי אויפליאגעט).

איז עס ניט א טראגעדיע פון א פאליק וועמענס איינציקע עקזיסטענץ-
בארעכטיקונג אין לויף פון די דורות איז זיין גייסטיק האָב אין גוטס?
שטיינבאָרגס ווערק שפּרייזט ווייט אויבער די נאַציאָנאַלע גרענעצן פון
דער יידישער ליטעראַטור. די אוניווערסאַלע מאַטיוון פון זיינע משלים מאַכן דאָס
ווערק צוגענגליך פאַר אלע קולטור-פעלקער אין דער גאַנצער וועלט.
וואָס איז ביו היינט געטון געוואָרן דאָס ווערק באַקאַנט צו מאַכן אויך
צווישן ניט יידן?

איבערזעצונגען אין פרעמדע שפּראַכן וועלן בלי-ספּק ציען דעם אינטערעס
אויך פון אינדזער פאַרפרעמדער אינטעליגענץ, וועלכע איז ניט גענוג באַהאוונט
אין דער נאַציאָנאַלער שפּראַך.
ווער זאָרגט און טראַגט אחריות פאַר די גייסטיקע אוצרות פון אונדזערע
גאונים?

נאָכן חורבן-אייראָפּע, איז עס נישט די פּליכט פונעם געזינטסטן צווייג
אויפן צעגריזשעטן יידישן בוים — דאָס אַמעריקאַנער יידנטום?
א שטיינבאָרג-געזעלשאַפט פון זיינע חברים, תלמידים און חסידים מעבר
ליים דאַרף זאָרגן, אז דאָס אומשטערבלעכע ווערק זאָל דערנען וואָס גיכער די
ליכטיקע שייין.

דער 15טער יאָרצייט פון אונדזער ממשל דאַרף פאַרוואַנדלט ווערן אין
א דערמאָנונגס-טאַג פאַר אלע יידישע פען-מענטשן און קולטור-טוער: אז מ'מוז
ענדליך אויסלייזן די ליטעראַרישע ירושה פון אליעזר שטיינבאָרג און זי איבער-
געבן דעם פּאָליק וועמען ער האָט מיט זיין זעלטענעם טאַלענט געטריי געדינט
קנאַפע פיר צענדליק יאָר.

נטע רויטמאַן

דרלי בריוו פון זעליענער שטיינבארג *

ליבער נטע,

דיין קארטל צום ד"ר פעלדער האָב איך געזען. די בריוו אָבער וואָס
האָסט מיר געשיקט — ניט! אַ מופת פון אונדזער פּאָסט-פּאַרקער! כ'האָב היינט
געהייסן דיר שיקן די „שויבן“ און אַן „אלף בית“ און אויך דאָס ביכעלע ווי אַזוי
די „פייגעלעך לערנען הומש“ דאָס זאַמלבוך „קולטור“ אָבער ניט. דאָס איז ביי
אונדז געווען דער ערשטער פרױו, אין אַ שלעכטער צייט ביי שווערע באַדינגונ-
גען, אַזוי אַז פון דעם ביסל גאַלד וואָס מיר האָבן געוואָרפן אויפן פייער איז
אַרויס אַן „עגלי“ מיט די פּאַר משלים מיינע וואָס זענען אַריין אין דער זאַמלונג
בין איך אויך ניט גאַנץ צופרידן.

אונדזער קולטור-פעדעראַציע לעבט און מוטשעט זיך און דאָך אַזוי, אַנט-
וויקלט זיך, סע שאַפן זיך נייע אָפטיילונגען איבערהויפּט אין אַלט-רומעניע. אין
בוקאַרעשט זענען די „וויילנער“ אָדער ריכטיקער דער שארית הפליטה פון די
„וויילנער“ פאַרהאַלטן געוואָרן און סע בויט זיך אַ יידיש טעאטער אונטער דער
פייטונג פון הערמאַן (רעזשיסער פונעם „דיבוק“). אונדזער „פאַרלאַג“ האָט זיך
אויך אַ ריר געטון. ס'איז אַריינגעבראַקט געוואָרן אַ סכום פון אַריבער מאַה אלף
לעי אין נייער שריפט און מע גרייט זיך אַרויסצוגעבן מיינע און שטערנבערגס
שריפטן. אַ כּלל סע פיקט זיך אַ לעבן און מיר — איז נמאס ומאוס דאָס לעבן
דאָ! איך קען ניט איינזיצן דאָ מער. איך וואָלט אַנטלאָפן אין דער וועלט אַריין
און וועל טאַקע אַנטלויפן! לבל הותר וועל איך איבער זיין אין „קוזאס גיא
צלמות“ גאָך דעם ווינטער און דערנאָך — ווהיז? ווייס איך נאָך ניט אויף זיכער,
קיין וואַרשע, קיין אַרגענטינע און אפשר גאָר — מיט ביאָליקס מיטוויקונג —
קיין אַרץ ישראל. איך שיהיה בשנה מקום זיין מוז איך: זאָל זיין ערגער אַבי
אַנדערש!

* געשריבענע אין די יאָרן 1930 — 1926 צו זיין תלמיד און פריינד

נטע רויטמאַן.

און איצט וויל איך זיך ביי דיר, ליבער נטע, צופען אָנערעגן: אפשר וואָלט
געווען אַ געדאַנק איך זאָל קומען קיין פאריז אויף אַ פּאַר-אַוונטן? ווי פיינסטו,
עס וואָלט זיך געלוינט?

אוי! דער שיימל האָט דאָ אזוי אַרומגעכאַפט, אזוי דעם אַטעם פאַרשלאָגן,
אז דו ווילסט מיט אלע פּוהות זיך ארויסרייסן אטילו טון אייגענע פליים! א
טרעפל טון מיט זיך אליין ווי אַ ניייעריק קדחת! נו, וואָס זאָגסטו נטע?
בכל אופן: ענטפער באַלד!

מיט ליבשאפט

א ליצור שטיינבארג

ליבער נטע,

ווען מע שפּיעסט פון משיחן! געזעסן און געשמועסט פון דיר איז דיין
בריוו אָנגעקומען. אויב אזוי ענטפער איך דיר אויף אים טאקע תיכף. די אלע
„ווארט'ס“ נוגע די „שויבן“ האָבן זיך זייערע „דארום'ס“, איך לאָז ווי אַבער דער-
ווייל שטיין בשלום אונטער זייערע פּראָגע-צייכנס ביז מיר וועלן זיך זען און איך
ענטפער דיר אויפן סאַמע עיקר: הריני מוכן! איך בין גרייט צו קומען קיין
פאַריז. ווען וואָלט קענען פּועל זיין מע זאָל שיקן די באַנצע זייער-שפייזן —
הרי טוב! אלא ניט זאָל זיין א טייל.

איך בין איצט פאַרנומען מיט צוגרייטן צור אויפפירונג אַ נייע קינדער-
פּיעסקע. כ'האָב זיך פאַרלייגט דורכצושלאָגן די אידעע פון אַ קינדער-טעאַטער
לויט דעם טיפּ וואָס מיר חלומט זיך. דאָס קינדער-טעאַטער דארף זיין אַ שוין-
שפּיל פון קינדער, אַבער ניט נאָר סאַר קינדער, נאָר אויך פאַר דערוואַקסענע.
קינד איז טריייד און שפּיל. די ערשטע ארטיסטן אויף דער וועלט זענען געווען
די ערשטע קינדערלעך וואָס האָבן זיך אין זאַמל, אין כּלה-חתן און אין פּערדלעך
געשמילט.

ווען דאָס טעאַטער פון די דערוואַקסענע איז אויסגעמאַרקעוועט, בלוטלאָז,
חולה-בוהלידיק, זאָל קומען דאָס קינד און זאָל עס אַ שפּריץ טון מיט זיין זיבעטן
חן, מיט זיין לעבצדיקייט און ריינקייט און אַנחער נאַטירלעכער, ניט געקינצלטער,
געזונטער, קינדישער פּרייז-שפּיל — זאָל קומען דאָס נאַטירלעכסטע טעאַטער
וואָס קען נאָר געמאָלט זיין אויף דער וועלט. זאָל ארויסטרעטן דער באַהת פון

גאָט בעבענטשטער „פּאַרטיסט“ וואָס טרעָגט אַרײַן אַזוי פיל זון, זײַת און בעלעכ-
טער אין די סאַמע פּינצטערע ווײַנקעלעך מיט יעדער מינע און תנועה! אַ מאָל
איז געווען אַ מנהג אויף דער וועלט, אַז אין אַ קריטישן מאָמענט פלעגט מען
זיך ווענדן צום קינד און זאָגן: „פּסוק לי פּסוק“ אַזוי, מײַן איד, מוז דאָס
טעאָטער היינט אויך טון.

נאָך „יוסף בוקיר שבת“ איז דאָס נייע שטיק „גליקלעכע“ הייסט (עס)
דאָס פּערטע וואָס כ'האַב אָנגעשריבן פאַר דעם נייעם מײַן קינדער-טעאָטער.
ווען דיין ענטפּער וועט קומען וועט שוין, גלויב איד, דאָס שטיק זײַן
אויפגעטריט און איד וועל שוין קענען פּאַרן.

פון מײַן פּאַסטן בײַ דעם פּאַרלאַג „קולטור“ האָב איד זיך שוין אָפּגעזאָגט.
פון וואָס זשע ציט מען חיונה? פון דער „בכבודיקער פּרנסה“ מנחם מענדלע, פון
שרייבן, און דווקא פון לשון קודש שרייבן!

אין ניו-יאָרק גײט אַרויס אַ העברעאישער קינדער-זשורנאַל „עדן“, אַרבעט
איד דאָרטן און באַקום זײַער אַ פּיינעם האָנאָראַר. דער זשורנאַל — הלאַז וואָלטן
מיר אין יידיש אַווינעם פּאַרמאַנט — פּרעכטיק אַרויסגעגעבן, אמת קינטלעריש
אילוסטרירט און סע אַרבעטן אין אים אלע העברעישע „צנתרי דדהבא“ (ביאליק,
צוגיחבסקי, שניאור, שי בן ציון, ברקוביץ וכו').

די לעצטע צײַט האָב איד אָנגעשריבן אַ נייעם באַנד קינדער-מעשהלעך
אין העברעאיש. און מײַן העברעאיש האָט בײַ די מיטאַרבעטער פונעם עדן גאָר
עושה רושם געווען. אַ „אַמן אַסיגנון“ בין איד בײַ זײ (אַבי כאַטש נישט קיין
המן הרשע ווי בײַ דײַם און — הער אַ מעשה! — ביאליק רופט מיך קיין
אַרץ ישׂראל!

„עת כנוס — שרייבט ער מיר — כמו שנאמר „וקבצנו יחד“ פירוש רש"י:
כָּל הַקְּבָצִים יַעֲשׂוּ חֵבְרָה אֶחָד.“

און איד האָב טאַקע באַשלאָסן צו פּאַלגן און צו פּאַרן! די עם-האַרצישע
טשערנאָוויצער סביבה, דער פּאַרטי-חמיוס און דער „צילענדריוס“ דערגײַען מיר
די יאָרן. איד מוז זײַערע פּטור ווערן. איד מוז! ס'איז שוין ניט צום איבערסראַגן!

מיט ליבשאַפט

אַ שטיינבאַרג

אַ גרוס אלע פּריינד און חברים וואָס אינטערעסירן זיך מיט מיר.

נטע אהובי,

בעד הַ פֿאווע'ן
אני לוחק את ירך באהבה
ומה אומר? יהא רעוא
ואותה בת חוה
שהביא לך טוס המז
כמו שהכריו מאז
במרומי רקיע הקול
ארבעים יום קודם שהוציא המויל
אותך לאור —
תבושם לך כאשכול הכוסר וצרור המור.

אוהבך

א. שטיינבערג

וואָס עפעס אויף העברעאיש: ווער דען זאָל אין קיין טשערנאָוויץ שרייבן
העברעאיש אז ניט קיין יידישיסט? אסער א העברעאיסט? אז ער יכולט געבען
ניט! די העברעאיסטן קענען דאָ גאָר העברעאזירן די יידישע שולן פאַר אַרעכע
קינדער וועגן.

העברעאיש איז ביי זיי ווי דער שיכור ביים שענקער; דער שענקער האָט
ליב דעם שיכור, גאָר זיין טאַכטער וועט ער אים פאַר אַ פּלה ניט געבן.
א גרוס דיין באַשערטער.

א. ש.

באגעגענישן מיט יידן.

I. ברידער.

דער בלויער הימל איז אן א מינדסט כמערעלע זינט הדישא, די לופט קלער און טרוקן, די היץ אומדערטרעגלעך אפילו אין מאַגערן שאַטן פון די פאר-טויבטע קאָאָציעס, וואָס רינגלען פֿרום די זומערדיקע „טשייכאַנאַ“, דאָס טייהויו, פונעם אוובעקישן שטעטל בעקאַבאָד.

אויף די ברייטע ליימענע גארעס, באַדעקטע מיט פֿאַרביקע קאָבריצן און טעפֿיכער זיצן פֿרטיקע איינוווינער, מיט די באַטטיוולע פיס אונטער זיך, די אויסגעשטיקטע „סיביטיקעס“, יאַרמעלקעס, פֿאַררוקט אויפֿן האַלדז-און-נאַקן, מיט צעבראַטעטע, פֿאַרביק-געשטרייפֿטע זידענע כאַלפֿאַטן: אוובעקן, טאַדוטיקן, קיר-גיין, יידישע אַרבעטער, פֿליטים. ביי די שיטערע טישלעך, באַשטימטע פֿאַר אירדפֿער, זיצן רוסן, אוקראַינער, א געוועזענער פּוילישער גוטבאַזיצער און אייניקע יידישע יונגעלייט, גוטע פֿאַרדינערס: פּריוואַרן, שניידערס, שופֿטערס און באַזאָרגער. מע גיסט געשמאַק טיי טון די פֿאַרצעליינע טשייניקעס אין די גע-בלימטע „פּיאַלעס“, שאַלן, וואָס מע האַלט מיט די שפיץ פינגער ווי א רבי א קידוש-כוס, מע זופֿן באַרויכטיק, מיט פֿאַרשפיצטע ליפֿן, הייסן שמעקנדיקן טיי, מע ברייט זיך, מע שוויצט און מע טרינקט ווייטער.

צום טיי פֿאַרבייסט מען טרוקענע פֿאַריקאַטן, „אוריאוֹק“ אָדער ראָזשינקעס, „אווויים“ ביים „אַריק“, דאָס טייכל, ווהיין מע גיטט אריין דאָס אומריינע, און פון וואָנען מע שפּט „ריין“ וואָסער אויף צו קאַכן טיי, זיצט אַ הויכער, ברייטער מאַן מיט ברענענדיקע שוואַרצע אויגן, מיט אַ ליידיקן לינקן פֿרבל — אַ פּרישער קריג-אינוואַליד. ער פֿאַרקוימט דאָזשינקעס צום טיי טאר די געסט פון דער „טשייכאַנאַ“ ער זיצט שטיל, גלעזעט און ווירדיק און וועגט די סחורה מיט פּיערלעכע זשעסטן.

מיין חבר פרויקע לאָזט הענגען אין דער לױצען אונדער הייסן ויבוח וועגן
יידישקייט (די טיי ווערט קאַלט), קריכט אַראָפּ פון דער נאַרע און גייט צו
צום איינהאַנטיקן סוחר. איך פאַרקוק מיך דערווייל אויף די שעמערינדיקע,
פאַרשניטע שפיצן פון די ווייט-נאָענטע בערג און עס ווערט פיר קילער נאָר
פון זייער אָנבליק, איך פאַרגעס אין דער היץ פון אַרום, סע ווייט אָבער אויס.
אז מיין חבר האָט פאַרגעסן אין דער קאַלטער טיי.

איך קוק מיך אַרום און זע אים, ווי ער איז פאַרטיפט אין א שמועס מיט
דעם ברייטפלייציקן פאַרשוין, פלוצעם קערט ער זיך אום און רופט מיך צו זיך.
איך קריך אַראָפּ פון דער נאַרע און גיי צו.

„באַקען זיך מיט אַ בוכאַרישן יידן“, מאַכט צו מיר מיין חבר, און דער
אָנגערופענער שטייט אויף, גיט מיר אַפּ „שלום עליכם“ און דער שמועס גייט
ווייטער אין א געמיש פון שלעכט רוסיש, ברעקלעך העברעאיש, זשעסטן און
מימיק און — פאַועס.

פון דעם שמועס ווערן מיר געווירע:

שלום דאַוידאַוו וווינט אין דערבייאיקן טאַדזשיקישן שטעטל כאַדזשענט.
די אַרטיקע יידן רעדן צווישן זיך „טאַדזשיק“ ד. ה. זייער היימיש פּערסיש-
יידיש (אַדער, אויב איר ווילט, טאַדזשיקיש-יידיש) לשון. רוסיש קען ער נאָך
דערווייל ווייניק; אַזעלע קיש — גאָר גוט; העברעיש, פאַרשטייט ער אַ ביסל. פאר
דער מלחמה איז ער געווען א שוסטער, ווי אַ סך אַרטיקע יידן. איצט אָבער,
מיט איין האַנט, מוז ער האַנדלען מיט אויפטט.

ביז פאַר צוואַנציק יאָרן פלעג זיין משפחה כמעט יעדעס יאָר עולה-רגל זיין
קיין ירושלים אוף פסח. נאָך איצט וווינען דאָרט זיין מוטער און זיין עלטערער
ברודער. נאָר שוין לאַנג האָט ער נישט קיין שום ידיעה פון זיי. ווער וויסט
צי זיי לעבן נאָך... זיינע אויגן ווערן פאַרשלייערט, פאַרהלומט.

מיר שמועסן ווייטער וועגן גרויסן יידישן בראַך על ידי „גיטלער“, ער
באַמערקט איין מַאָל „כל ישראל הברים“. ער פרעגט אונדז אויס וועגן אונדזער
לעבן, זאָגט אונדז עטלעכע יידישע ווערטער, וואָס ער האָט זיך אויסגעלערנט
אין פאַרקער מיט פוילישע און באַסאַראַבישע יידן. נאָך א קליינער פאַועס מאַכט
ער צו אונדז אין א שלעכטן רוסיש: „טוואַיאַ, מאַיאַ — אַדין קראָוו“, (דו,
איך — איין בלוט“).

סע קומען אונטער קוּנים און מיר גייען צוריק צו אונדזער טיי. ער איז
קאַלט געוואָרן, נאָר אונדז איז אויסן האַרצן וואַרעם און גוט. אַכטטויזנט קילאָ-
מעטער פון אונדזער חיובער היים האָבן מיר געשונען א ברודער.

און דער בטחון בליט אויף אין דער מדבר.

צייטלאַזע 1943.

זיגערט זיך *

סע גייט אהיים די רויטע העלדישע אַרמיי,
סע גייט פון שלאַכט מיט נצחון-טרוין
דער גואל, וואָס האָט אונדז ביים אָפּגרונטראַנד,
זיין שטאַרקע האַנט
דערלאַנגט.

מיר זענען שוין געשטאַנען מיט א פוס אין תהום —
האַט ער געגעבן אונדז א צי צוריק,
און אַלץ אַזוי געצויגן, ביו — צום זיג!

סע פירט אַהיים א יעדער זעלנער א טראַפיי.
נאָר ווער וועט דיר אַנטקעגן קומען אין דער היים,
דו גבור פון דער העלדישער אַרמיי?
ווער וואַרט אויף דיר מיט אויסגעשפרייטע הענט?
ווי איז א האַרץ וואָס קלאפט פאַר דיר
אַרויסצושפרינגען שיר
פאַר ווידערזען-דעליר?
דעם טאַגן מיט דער מאַמען האַבן בעסטיעס דורך הונגער, שלעג,
צום טויס פאַרפייניקט און פאַרלענדט.
די שוועסטער אין זייער נאָרע אָפּגעפירט
און אויף איר לייב א נומער טעטאָווירט...

" געשריבן אין טאָג, ווען די רויטע אַרמיי איז דורך אונדזער שטאָט
פֿיצאַרע-נימץ פון פראַנט זיגרייך אַהיים געקערט.

דאָס ווייב צעשטאַכן, ס'קליינע קינד אויף פּאַצעט ברוסט
צעריסן, וועלנדיק אזוי ארום
פּאַרטיליקן דעם זאָמען פון דיין סאַלק —

— דעם ענטשער לייען איך אין דיין לויכטנדיקן בליק,
איך זע אים אין דיין מוטיקלעכן שפּאַן,
ווי גלייך דו קערסט גיט פון דער שלאַכט צוריק,
ווי גלייך דו קומסט גיט פונעם שונאס הויז,
דו גייסט אזוי געשטרעקט, אזוי געוונט און פריש,
ווי גלייך דו גייסט ערשט פון דער היים אַרויס.

דיר טראַגט אנטקעגן אירע אויסגעשפּרייטע פּאַרעמס, דיין
געבענטשטע ערד.

פאַר דיר סע קלאַפט דאָס האַרץ פון דיין באַפרייטן לאַנד,
דיין לאַנד וואָס האָט אויף דיר געוואַרט,
אַן זאָלבענאַנד
זאָלט איר באַווייזן גאַרער וועלט,
אז שטערן, האַמער, סערפּ,
איז גיט א מעשה סתם אזוי זיך אויסגעטראַכט;
מיט דיר שטאַלצירט און יובלט דיין פאַר אַלע צייטן גליקלעך
סאַלק:

מיין זון האָט אַלע זיבן קעפּ דער הידרעס אָפּגעהאַקט!

פאַר דעם זשע זאָל צעהילכן די פרייד,
און אַלע פעלקער אָן אַן אונטערשייד
פאַרקייטלעך זאָלן זיך אין זיגערטאַנק!
ווייל איבער דער מיט בלוט דורכגעווייקטער ערד
וועט גיט מער הענגען שוואַרצע נאַצישווערד!
פון איצטער אָן —

וועט איבער אירע אויפגעבויטע חורבות פלאַטערן —
די רויטע פרייהייטספּאַן!...

דער מאמעס חלום.

עפעס שטייט דער טאטע ברוגו
פון א בריוול זיפצט און לייענט,
און די מאמע ברעכט די הענט זיך
און פארטרויערט קלאַגט און וויינט.

— וויין נישט, מאמעניו געטרייע!
בעט איך זי און קני פאר איר;
און איך טו מיך באלד צעווייגען,
און די שוועסטערלעך — מיט מיר.

היינט ווי נעכטן, מאַרגן ווידער,
טאָג אויף טאָג, און נאָכט אויף נאָכט,
האָט מיין מאמעניו געטרויערט
אירע אויגן נישט פאַרמאָכט.

נישט געשלאָפן נישט גערוט
אזוי ברייט און — אזוי לאַנג,
בין ז'אין שוואַכער אַלץ געוואָרן,
און פון שוואַך געוואָרן קראַנק.

פליג דער טעטע תחלים זאגן,
יעדן טאג זיך בעטן שטיל:
הייליק איז געווען זיין תפילה —
מיט הייליקייט דאָס שטיבל פול.

איין מאָל... אין א בלויזן מאָרגן
דערוואַכט די מאַמעניו מיט שרעק,
ווי פאַרביטן ווערט איר פנים
און פאַרטראָגן זעצט זיך ווצק.

און אירע שייגע קלובע אויגן
ווערן פולער, ווערן נאָס,
און איר ברייטער קלאָרער שטערן
ווערט מיט אויגן קוקן בלאַס.

— וויין נישט, מאַמעניו געשרייע!
בעט איך זי און קני פאַר איר,
און איך טו מיך באַלד צעווייגן
און די שוועסטערלעך — מיט מיר.

גיין, איך וויין נישט, וויינט איר אויך נישט,
ס'איז אומזיסט שוין שיי ווי סיי;
ס'האָט מיין מאַמע מיר אין חלום
אויסגעטייטשט איר גרויסן וויי...

ס'האָט געהלומט מיר: איך בלאַנדזשע,
און ס'איז פינצטער... און איך וויין;
פלוצעם, פיל איך, א ריר אין קאַרעם,
וואָס סאַרהאַלט מיך אין דעם גיין:

“כ'הָאָב געהערט פון ווייט דיין קלאָגן,
“אפשר, טאַכטער, ביסט גערעכט,
“וויילסט איך זאָל היינט ווידער לעבן?
“נעב זשע צו ביי מיר דאָס ליכט!

“און גיי קינד מיינט, גיי מיין ליובע!
“הער נאָר קודם צו מיין וואָרט:
“אויף דעם באַרג גישט ווייט פון דאַנען
“ברענט א פייער — זע נאָר — דאָרט...

“פרוּוו צינד אָן דאָס ליכט ביים פייער,
“און אויב דאָס ליכט וועט ברענען צינד,
“וועט די נאַכט אויף טאָג זיך בייסן;
“ווער איך לעבעדיק מיין קינד.

בין איך באַלד אַוועקגעלאָסן —
פאַר די אויגן פינצטער שוואַרץ,
ווייל דער באַרג פון ווייט טראַגט פייער,
איך — א גרעסערס אין מיין האַרץ!

און איך יאָג, איך לויף, איך שטיי נישט,
ווייל די האַפענונג איז מיר זיס —
בערגער, טאָלן, טייכן, וועלדער
לויפן אונטער מיינע פיס.

ווער מיר מידקייט, ווער מיר מורא?
ווער זאָל מיר אַקענשטיין?
איך וואָלט בעווען מיך אויסגעשלאָגן,
דאַכט זיך מיר, מיט גאַט אַליין.

איך דערנענטער מיך צו באַרג אַלץ,
אַט שוין דאָרט!... איך האָב קיין רו...
מיט דעם כשר ליכט — דער מאַמעס —
צו דעם פייער פאַל איך צו.

איך ניג עס אייליק צו די פלאַמען,
טראַכטנדיק: אַט באלד! אַט באלד!...
נאָר מיין האַרץ ווערט מיר פאַרגליווערט,
דאָס פייער ברענט משונה קאַלט.

איך שטעק דאָס ליכט, איך שאַר די פלאַמען,
איך שעפּ דאָס פייער מיט די הענט;
סע ברענט די ערד, סע ברענט דער באַרג...
נאָר דאָס ליכט... דאָס ליכט נישט ברענט!

כ'האַב געשריגן צו דעם הימל
און געבלאָטנדישעט אַלץ אומניסט.
אָרום מיר די נאַכט, די שוואַרצע,
האַט געוואַקסן אין דער פוסט.

האַט באַטאַלן מיך אַ טרויער
ווי טויזנט סאַוועס וואַלטן קלאַנגן...
...ביז ס'האַט מיך פון שלאָף דערודרעכעט
אייער טאַטנס תהלים-זאַנגן."

ס'האַט מיך אויך אַ צער געטראַסן,
אויסצורעדן... שוואַך דאָס וואָרט;
כ'בלאָטנדישע טאַג און נאַכט אויף וועגן
און געפין מיר נישט קיין אַרטי.

דריטער ליד.

איך געדענק נאך יענע יארן,
ווען איך בין א קינד געווען.
פאר מיר שוועבן נאך די בילדער
ווי עס פלעג מיין וויגל שטיין.

ווי מיין מאמע, זאל זיך מיען,
האָס מיך צו איר האַרץ געדריקט,
און מיט זיסע מעלאָדיען
אין דעם שלאָף מיך איינגעוויגט.

אוי, דער מאַמעס זיסע לידער,
זיי פאַרגעסן קען איך נישט,
זיי דערקוויקן מיין נשמה
און היילן מיר מיין קראַנק געמיט.

ווען דאָס האַרץ הייבט אָן צו ציען
נאָך דעם אומבאַקאַנטן גליק,
זינג איך פון די מעלאָדיען
וואָס געהערט איך האָב אין וויגי.

* סע ווערן איצט טערגריק יאָר זייט שמשון פערסט, דער באַקאַנטער
יידישער טרובאַדור, זינגט אויס מיט אַזוי פיל זינגט סאָלקסלידער וועלכע זענען
פאַרשפרייט געוואָרן אין אַלע יידישע שטעט און שטעטלעך דאָ אין לאַנד.

אוי, די יארן גיך אנטלויפן
און זיי קומען גיט צוריק.
אָפּגעשטאַרבן לאַנג די מאַמע,
שוין צעבראַכן לאַנג די וויג.

ווי געשטאַנען איז דאָס שטיבל,
וועלכעס איז געווען מיין היים,
טרעף איך נאָר א פּוסטע גריבל
און אַ בערגעלע מיט לייים.

און איך וואַנדער ווי אַן אַבל,
זוכנדיק אַ שטיקל טרייסט
אין דעם רומל פון דעם לעבן,
ווי אַ פּויגל אָן אַ בעסט.

נאָר מיין זוכן בלייבט טאַרעבן
ווי איך ווענד מיין טרערנבליק,
אַזוי ענדיקט זיך מיין לעבן
ווי דאָס שטיבל מיט דער וויג.

קינדעריאַרן.

אין דעם קעמערל פון מיין זכרון,
נאָר ווי אין אַ שפיגל, אין אַ קלאַרן,
זע איך דאָרטן אַן אַ צאָל
שיינע בילדער פון אַמאָל,
זכרונות פון די ליבע קינדעריאַרן.

אין דעם חנוס גערטנדל דעם שיינעם,
אויף דעם גרינעם בערגעלע דעם קליינעם,
יעדן שבת זיך געשפילט,
אזוי גליקלעך זיך געמילט
דאָרט מיט די חברימלעך אין איינעם.

דער רבי אין חדר זיצט מיט די בחורים,
טייטשט דאָרט אין מיט זיי דעם שיר-השירים,
די רביצן ביים לאַקשנברעט
מיט דעם וואַלגעהעלצל שטייט,
זי וואַלגערט המן-טעשעלעך אויף פורים.

היינט אין פורים, גיי איך נישט אין חדר,
איך פאַרשטעל מיך מיט מין שוועסטערס קליידער.
א רויטע מאַסקע פון פאַפיר
האַט געמאַכט מיין ברודער מיר
און א ספּאָדיק מיט א גרינער פעדער.

ערב פסח, ווי די זון שיינט פריילעך,
אויף דער נאַכט דער טאַטע ווי א מלך
זיצט אויסן העסעבעט צעשפרייט,
די מאַמע טייעט אָן פאַר טרייד,
איך פרעג די פיר קשיות שיין פאַמעלעך.

קינדעריאָרן אין תהום געפלוין,
ביי דער ארבעט זיך איך איינגעבוין,
מיט דעם ניידעלע איך ניי,
דאָס בענקענדיקע האַרץ טוט וויי;
זכרונות-טרערן קאַמען פון די אויגן.

צו דער פראגע וועגן צוקונפט פון יידיש

(אן אָנוואַרף פאַר אַ גרעסערער אַרבעט)

די פראגע וועגן צוקונפט פון יידיש שפאָרט ברייט אַריבער דעם גדר פון לינגוויסטיק. נאָך צוריק מיט יאָרן האָט בן-אדיר זייער ריכטיק באַמערקט, און די פראגע וועגן צוקונפט פון יידיש איז אַן אַרגאַנישער טייל פון דער ברייטער, אַלגעמיינער און ענדליטיקער פראגע „ווהין גייען מיר?“

דער מהלך פון די יאָרן און בפרט די לעצטע געשעענישן גיבן אונדז דעם ענטפער וווהין מיר זענען געגאַנגען. אָדער ריכטיקער, געטרעגן געוואָרן פון דעם שטרעם פון דער געשיכטע. ס'זענען געווען יאָרן פון אויפבלי, פון אַנטוויקלונג און פון רייכער פאַרצווייגונג פאַר דער יידישער שפראַך. די שפראַך וועגן וועל-כער פּרץ האָט געזאָגט אין 1908 אַז: „ס'ע וואָלט פילייכט קאָמיש געווען צו האַלטן אַ רעדע וועגן אַ שפראַך וואָס איז אַזוי יונג און אַזוי אַרעם ווי די יידישע, וועלכע פאַרמאָגט אַ ליטעראַטור וואָס „פאַר אַ רובל הונדערט, אויב נישט וויי-ניקער, קויפט איר איין אלע אירע ווערק און שטעלט זיי אריין אין איין ניט זייער גרויסן שראַנק“ — האָט דערגרייכט מיט דרייסיק יאָר שפעטער צו האַבן איבער פערציק טעגלעכע צייטונגען. „פאַר אַ רובל הונדערט“ וואָלט מען שוין אין 1937 ניט בכוח געווען איינצוקויפן אפילו איר טעגלעכע פרעסע, א פשיטא שוין די וועכנטלעכע, צוויי-וועכנטלעכע און חודש-זשורנאַלן אויף אַלע געביטן פון מענטשלעכן שאַפן וועלכע האַבן זיך אויפגעהויבן צו דער גאָר בכבודיקער צאָל פון 450,* אויב קולטורעל האַבן די יאָרן (מטשערנאָוויץ עד פאַרזי) פאַר-

* נחמן מייזל: „דער כוח פון יידיש“ ניו יאָרק 1939 ז. 4

געשטעלט א דרך-האמלדיקע עליה, האָבן זיך אָבער גלייפציטיק געלאָזט שוירן סימנים, אז די באַרג-אַרויפגייער גופא, האָבן געהאַט דעם באַוווטזיין פון דער סכנה וואָס זרעט זיי פון אַלע זייטן. פון צייט צו צייט האָט דער אָדער יענער פון דעם „סעודה-טיש“ באַמערקט דעם מנא תקל ופרסין וואָס איז געווען אויס-געקריצט פאַר אים. דער כוח פון מענטשלעכן פאַרגעסן און די געניטקייט פונעם מענטשלעכן מוח צו זען נאָר אויף אַזוי פיל וויפל ער קען פאַרענטפערן, פלעג אָבער אויסבייטן „די ווייזע“ אויף עטלעכע מאַמרים וועגן פאַרשידענע אַלמאַנאַכן און יום-טוב-בלעטלעך און דער ענין איז אַזוי אַרום אָפגעפטרט געוואָרן ביז אויף א קומענדיקער „אסיפה“.

די יידישע ליטעראַטור, די געזונטע וואַכעדיקייט אין מיטן פון קדושה און בשמים-ריח, ביי וועלכער די הלכה איז געווען דאָס טעגלעכע ברויט, האָט פאַ-מעלעך אָנגעהויבן צו פאַרלירן דעם קאָנטאַקט מיטן אַרומיקן לעבן, מיט דער לעבנס-פּראָבלעמאַטיק פון די וועמענס אויסדרוק זי האָט באַדאַרפט זיין. די נייע דורות יידישע שרייבער, וועמענס פּאָרגייער ס'האָבן געשטרעבט צו זיין „א פּעדעמל אין דער גרויסער שטיק טאַטעריע“, האָבן פאַרלוירן דעם קאָנטאַקט מיט די פאַר וועלכע זיי האָבן געשאַפן. אין דער יידישער ליטעראַטור איז אַלץ מערער פּלאַץ געוואָרן פאַר „אינזיכיום“ און פאַר כל המיני פאַרמולן וואָס גטן זיך מיט דעם אַרומיקן לעבן.

ס'איז אודאי גרינגער געווען צו זיין „דאָס פּעדעמל אין דער גרויסער שטיק טאַטעריע“ פון די קאַבאַנאַטקס און כּתריאַלעוואַקס, אפילו שוין מיט זייערע בריסקער און ביאַלער שפיצבערג, איידער ביי א שטאַטיש דיפּערענצירטער אויף קלאַסן און שיכטן צעגלידערטער באַשעלעקערונג. נאָר דער גט ווערט ניט דורך דעם געמינערט. ביי נאָרמאַלע פּעלקער, וועלכע גייטיקן זיך ניט אין באַוווטס-זיניקע אָנשטרענגונגען בכדי אויפצוהאַלטן זייער גייסטיקן קיום, קענען אזוינע מחיצות זיין אפילו שעפּעריש, אָבער נישט ביים פּאָלץ וועלכעס דאַרף — נאָכן תלמודישן אויסדרוק — זיך דורכגאַנגען א טרוקענער צווישן די טראָפּנס רעגן.

די יידישע ליטעראַטור איז נישט אַראָפּגעפּאַלן ווי מן פונעם הימל, נאָר זי איז געבוירן געוואָרן אויף אונדזער ערד מיט אירע ראַנגלענישן, זוכענישן און קאַמפּן וועלכע האָבן אויף איר אַרויפגעלייגט זייער חותם.

חוק שבת ויום-טוב, בית-מדרש און מקווה, האָט דער פּאַרצייטיקער ייד געפירט א לעבן אויך מחוץ דער שול. און דאָס וואַכעדיקע לעבן, די דערפאַ-רונגען פון אַלט דעם לעבן האָבן געדינט אַלט שטאַף פון וועלכן ס'האָבן זיך אַרויפּקריסטעליזירט דער מאַטעריאַל און די פּראָבלעמאַטיק פון דער יידישער

ליטעראטור צעט אירע פאמע אָנהייבן. דעם שטאַף געפינען מיר געזאמלט אין די פאָלקסלידער און גלייכווערטלעך. א סך פון די גלייכווערטלעך זענען פשוטע „טייטש-שפרוכן“ וואָס פאַרשידענע ווילקענער האָבן זיי געהאַט איבערגעפלאַנצט אין עברי-טייטש. מיר געפינען אָבער גלייכצייטיק אויך גלייכווערטלעך וואָס זענען מיט זייער אינהאַלט סותר די טייטש-שפרוכן און פון וועלכע ס'פילט זיך אז זיי זענען שטיקער לעבנס-דערפאַרונג. טייל פון זיי ברענגען צום אויסדרוק די התחלות פון א רעליגיעזן קריויס ביי זייער באַשאַפער ווי למשל די פאַרזאָדיע „אמרו לאלהים — כאַטש שריי צו דער וואַנט“. צי די סקעפטישע ווערטלעך: „ווען סע זאָל העלפן גאָט בעטן, וואָלט מען צוגעדונגען מענטשן“, „תהלים זאָל זיין א רפואה, וואָלט מען עס געקויפט. אין דער אפטייק“.

מע דארף אודאי ניט ארויסדרינגען, אז דאָס יידישע לעבן איז געווען סעקולאַריזירט. דער רב, דאָס בית-מדרש און די מקווה אפילו ניט זייענדיק אלץ, האָבן אָבער אלץ טיף משפיע געווען דאָס לעבן פונעם יחיד און פונם כלל.

דער שונא פונעם פאַטריאַרכאַלן שטיגער, דער אייביקער אומרו, וואָס האָט איינגעביסן אויך די מיטלאַטערלעכע ווענט און שלעסער, האָט אין דער צווייטער העלפט פונעם 19טן יאָרהונדערט זיך באַוווּזן ביי די טויערן פון יעהופעץ. דאָס שטעטל הייבט שוין אָן צו לעבן אין זכות פונעם מאַרק פון דער גרויסער שטאָט. דער קאַפיטאַליום פירט אויס בשלמות זיין היסטאָרישע שליחות: ער צעגלידערט די באַפעלקערונג און ברעכט איין די ווילן פונעם פאַטריאַרכאַלן שטייגער. צו די אַלטע לידער קומט צו, ווי בעל-מחשבות באַמערקט אין זיינע „דריי שטעטלעך“, דאָס ליד:

„ברידער און שוועסטער פון אַרבעט און נויט,

די אַלע וואָס זענען צעזויט און צעשפרייט“

ווייסנבערג שילדערט די אָנהייבן פון דער סאָציאַליסטישער אַניטאַציע אין שטעטל. יעקל סטאָליער, שטייט „מיטן פנים אין שויב“ און קוקט ווי יידן גייען פון דער שול מיט די טליתים אונטער די אָרעמס. ער „קוקט ארויס מיט א שטי-לער ליכטיקער האַפענונג אין די אויגן און אויף די ליפן שוועבט אן אויסגעליי-טערטער שמייכל: וואָרט, וואָרט אלטע נאַראַנים!“ יעקל סטאָליער קען אָבער פירן זיין אויפקלערונגס-ארבעט בלויז אין יידיש; ראשית ואחרון קען ער אליין ניט קיין אַנדער שפראַך און אויך די אַגריטרע „די כרייטש פאָלקסמאַסן. ווי אנוי מע זאָגט אין אונדזער פובליציסטיק, פאַרשטייען אויך ניט קיין אַנדער שפראַך. „פאַרנאַכט — שילדערט ווייטער ווייסנבערג — מען לייגט אוועק די אַרבעט, לאָוט מען זיך אין גאס אריין. מען באַגעגנט זיך מיט יידן וואָס שטייען אויפן שול-הויף און וואָרסן אויף א שטערן. קוקט מען זיך איבער מיט זיי און

מען גייט ווייטער, מען שפּאַצירט פּאַרלעכווייז, מען קאַפט זיך אריין צו מאַטלען
אין טיי-הויזערן א יידיש וואָרט, ווער שפּועסט א לידל אין אודאי גוטי.

דאָ האָט שוין דער באַגריף „א יידיש וואָרט“ באַקומען א זין פאר וועלכן
א רב וואָלט געווען אריינגעלייגט אין חרם...

זי אלטע זיילן זענען געבראַכן, אָבער דאָס לעבן נייטיקט זיך אין נייע
און זיי ווערן געשאַפן. מע נייטיקט זיך אין נייע באַגריפן וועגן ליבע, פרוי,
חתונה, וועגן לעבן און זיינע צילן. מע הייבט אָן גלייבן אינעם משיח — פּראָ-
גרעס וועלכער וועט ברענגען א סגולה צו אלע צרות און מחלות דורך קולטור
אַדער ווי אווי מע פלעג זאָגן אין יענער צייט „בילדונג“ ס'איז געווען א נאָווער
פּרימיטיווער גלויבן; און די איינציקע שפּראַך אין וועלכער מ'האַט געקענט דינען
דער נייער רעליגיע איז געווען נאָר יידיש. די יידישע אינטעליגענץ, וועלכע איז
שוין אפילו דעמאָלט געווען שפּראַכלעך אסימילירט, מוז זיך אוועקזעצן שטודירן
יידיש, בכדי צו קענען פירן איר אויסקלערונגס-ארבעט. און אזוי ווערט די יידישע
אַרבעטערשאַפט דער טרעגער פון דער יידישער שפּראַך און קולטור. דאָס איז
אָבער געטאָן געוואָרן רק לשם קולטור און ניט לשם נאַציאָנאַלער קולטור. און
לעשטשינסקי האָט רעכט ווען ער זאָגט, אז דער קאמף פונעם יידישן אַרבעטער
איז געווען א קאמף וועגן זעלבסט-בילדונג אָן קיין שום נאַציאָנאַלע כוונות. ווי
דאָס זאָל ניט זיין דאָרף באַטאָנען ווערן, אז אינעם חשכות פונעם יידישן לעבן,
ווי סע פלעג לייכטן נאָר דער עמוד און דאָס יאָרצייטליכטל, האָט יידיש אָנ-
געצונדן דאָס ערשטע לייכט פונעם מענטשלעכן פרייען געדאַנק.

בעת סע ווערט אווי צעאָקערט א באַדן פאַר דער יידישער לייטעראַטור,
לעבט די נעץ-העברעאישע לייטעראַטור נאָך אלץ אויף די הוצאות פונעם תנ"ך.
אירע העלדן זענען גיכער אבסטראַקטע סכעמעס פון אידעען אידער מענטשן פון
בילט און פלייש. ווי אווי נחמן מייזל באַמערקט ערגעץ איז די העברעאישע ליי-
טעראַטור פון יענער צייט מער געווען „די געשיכטע פונעם יידישן געדאַנק ווי
פונעם יידישן רעאָלן לעבן“. ס'איז נייטיק, בכדי צו ציען די געהעריקע קאָנסעק-
ווענצן וועגן דעמאָלט און היינט, וועגן שנוי מקום ומול וואָס קומט פאַר אונטער
אונדזערע אויגן צווישן די צוויי לייטעראַטורן, נאָך א מאָל צו באַמערקן אז די
יידישע לייטעראַטור, וועלכע איז דעמאָלט געווען דער אויסדרוק פונעם אויפשוונג
און אימפעט פון דער יידישער מאַסע, איז ניט געלאָזט געוואָרן פונעם לעבן, פון
די נייע פּראָבלעמען און זוכענישן זיך אויך איינצודינגען אויף קעסט ביים תנ"ך.
און גייענדיק אויף די וועגן איז מען בהדרגהדיק דערגאַנגען צו דעם פּראָצעס
פון שלא לשמה בא לשמה, וועלכנס פועל יוצא ס'איז געווען טשערגאַוויץ.
די טשערגאַוויצער קאָנפערענץ איז פּראַקטיש געבליבן אָן שום פּאָליגן א
חוץ דעם פּאַקט וואָס זי האָט א ביסל דערמוטיקט די „זשאַרגאַנישע שרייבער“

וואס האָבן זיך אָנגעוואַרבעט פון זייערע אייגענע רייד. אויב טראַקטיש האָט זי נישט געהאט קיין שום פּאָליגן, האָט זי אָבער טעאָרעטיש פיל אויפגעטאָן. זי האָט פּאָרגעשטעלט דעם ערשטן פּאָרקערפּערטן, באַוווּסטזיניקן ווילן פון די וואָס האָבן באַניצט יידיש אלס כלי צו באַטראַכטן די שפּראַך ניט נאָר ווי אַ מצווה שהזמן גרמא, נאָר טאַקע אויך ווי אַ ציל פאַר זיך. טשערנאָוויץ איז געוואָרן אַ שם-דבר, אַ סימבאָל וואָס באַלייכט דעם וועג; און לעת צתה איז זי אינדער איין און איינציקע לעגענדע.

פון טשערנאָוויץ האָט דער יידישום געירשנט זיין קוק אויף דער יידישער לאַגע, דעם צוגאַנג צו די יידישע געזעלשאַפטלעכע פּראָגן. דער אור-חטא פון טשערנאָוויץ, וועמען ס'האָט געפּעלט אַ ריכטיקע, אַלץ-אַרומנעמענדיקע השקפה פונעם יידישן לעבן, האָט געבראַכט אויך די יורשים צו האָבן אַ פאַרלאַג און בוך-פּראַגע, אַ שול-פּראַגע און נאָך תר"ג פּראַגעלעך, נאָר אַ סתם יידן-פּראַגע, ניט. צו האָבן ניט אַ סתם-פּראָגנט וואָס איז באַדראַכט אין ניט באַשיצט נאָר רע אַ קולטור-פּראָגנט. און דערפאַר איז פאַרן 1937 נאָר געווען אַן אידעשער המשך פון טשערנאָוויץ. אין דעם מהלך פון די יאָרן מטשערנאָוויץ עד פאַרן איז בלויז צוגעקומען אַן הוספה. סע האָט צוגעוואַקסן איבער דער לינגוויסטיק אַ גאַרן: קולטור. ס'האָט זיך ניט געשטעלט קיין פּראַגע פון רעווידירן די וועג און ס'האָט זיך געשלאָסן מיט "חוקו ותקנו ואגו את התורה", מ'האָט פאַרשטאַרקט, פאַר-בעסערט און פאַרפּאַלקאַמט די חורה פון טשערנאָוויץ.

טשערנאָוויץ — פאַרן — מיידאַנעק.

די דריי קעפּלעך האָבן צווישן זיך אַ שייכות, אַן אינערלעכן קשר. טשערנאָוויץ און פאַרן זענען געווען געלעגנהייטן פון אַן אינערלעכן דין וחשבון. מיר יידישטן האָבן אָפּגעשניטן אַ רעפּטעליע פונעם יידישן לעבן אין דאָס רעפּ-טעלע האָבן מיר כשר און ערלעך מעלה גייהט. די סטיכע פון לעבן קען אָבער ניט קיין רעפּטעלעך. אירע תיקונים זענען אַכזריותדיקע און מיידאַנעק איז דער תיקון-טעות פון דעם רעפּטעלע — קאַנצעפּציע.

דער עתיר, דאָס וואָס דאַרף ערשט פּאַרקומען איז נישט מסוגל דורך זיין דעפיניציע גופא צו געשטאַלטיקונג. נאָר דער עבר איז ראוי אים צו באַרגן די פּרטים וואָס זאָלן קענען דערמעגלעכן זיין עמבּריאָנעזע פּאַרשטעלונג. אַן אומקער צו אונדזער נאָענטן עברי היסט גיין אויף קבר-אַבות. אונדזער קבר-אַבות טאָר אָבער ניט זיין בלויזע פּיעטעט נאָר ראשית ואחרון אַ געלעגנהייט וועגן אַ גרונטלעכן שנוי ערכין, וועגן אַן איבערשאַצונג פון די שטיינער פון וועלכע ס'איז באַשטאַ-

נען אונדזער בנין, וועמענס וועג פ'האָבן זיך געהאַלטן אין קרישילען נאָך פריער, נאָך אין די טעג פונעם כמו-טרוקענעם פאָגראַם, ווען ס'האָט זיך אונדז געקענט דאכטן אז כאָטש אלע צרות און פרעניוון איז פאראן אינעם גור פון דער גע-שיכטע לעבן דעם "הנה בידך", ווי ביי איובן, אויך דער "אך את נפשי שמור". און אויב מיר ווילן עפעס בויען דאָרפן מיר זען אוועקצולאָזן די פיעטעט אין א זייט און ארויסשלעפן פון די חורבות נאָר די גאַנצע שטיינער, זיי אַרויסהאַקן אויף וויפל די אַרכיטעקטור פון דער נייער געביידע וועט דאָס פאָדערן און די איבעריקע שטיינער נאָלן מיר אויסהאַקן, זיי אויסהאַקן גלייך פון דעם פעלדז.

די היסטאָריאָפּיע וואָס האָט געהערשט אין די יידישיסטישע קרייזן איז געווען א גאָר ראַמאַנטישע: "ראַטעוועט דאָס יידישע בוך, וועט דאָס בוך אייך ראַטעווען". די פאָרמול וואָס געהערט דובנאָוון רעזומירט זי על רגל אחת. און הגם ס'האָבן צירקולירט אויך פאָרמולן מיט א וויסנשאַפֿטלעכן ליבש און אפילו אויך מיט א שפע מאַרקסיסטישער טערמינאָלאָגיע, איז גרינג צו דערקענען, אויב מע שוימט אַראָפּ דעם וויסנשאַפֿטלעכן זשאַרגאָן, אז ס'איז "די אייגענע יענטע, אַביסל נאָר אַנדערש געשלייערט" ווי אין דובנאָווס אויסדרוק. די גאַנצע מי פלעג ווערן אוועקגעגעבן דעם ציל מערער צו זיין צו תשובה דעם אַסימילירטן און ערב-אַסימילירטן ייד. מ'האָט געמיינט אז ס'האַנדלט זיך רק אין אן אויפ-קלערונגס-אַרבעט, אז מע דאַרף רעדן וועגן דער השיבות פון אן אייגענער שפראַך-ספּערע, ווייזן די שיינקייטן פון דער יידישער ליטעראַטור וכדומה. מע האָט ניט געזוכט, אָדער ניט געוואָלט זוכן צוריק צו פירן דאָס אַלעס צו זיינע אור-חלקים, סאָנדרין ביז צום אור-באָדן פון וואַנען סע וואַקסט אַרויס דאָס בייזע, דערפאַר האָט מען ניט געזען אז ס'גייט ניט וועגן א צופעליקער דער-שיינונג דורך מאַנגל פון ידיעות איבער דער השיבות פון אן אייגענער שפראַך און ליטעראַטור, נאָר אין סטיכיע, אין דער בלינדער סטיכיע פון לעבן. און אויך די תרופות זענען געווען צוגעמאָסטן צו די השגות פונעם דיאָגנאָז: ווען דאָס בלוט האָט דורכגעגעזט דעם פּלאַסטער, האָט מען צוגענייט אן אַנדערע פּאַלאַטיוו-לאַטע אויף דעם נאַציאָנאַלן קריעה ובליעה-בגד. מ'האָט ניט געפרוּווט טראַכטן אז א נאַציאָנאַל לעבן וועמענס אויסדרוק ס'איז אן אייגענע שפראַך און ליטעראַטור-ספּערע, נייטיקט זיך אין טעריטאָריעלע, עקאָנאָמישע און סאָציאַלע קאָעסיציענטן, וועלכע נאָר זיי זענען ראוי צו דערמעגלעכן אז דער סוביעקטיווער ווילן פונעם יחיד זיך אליין ברענגען צום אויסדרוק, זיינע געדאַנקען וואָס ריכטיקער און בעסער איבערצוגעבן. זאָל האָבן דעם אַביעקטיוון פועל יוצא: נאַציאָנאַלע שפראַך און נאַציאָנאַלע קולטור. די היסטאָריאָפּיע האָט זיך געצייטיקט אונטער קהלת'ס זון: קיין שום נייעס קומט ניט פאַר. אודאי, הויך קאָנפּעווענצן און קול-

טור-ווינטשעוואניעט. נאָט וואָס באַשאַפן די ברייטע יידישע פּאָליקס-פּאַסטן איז דאָס א יצירה לעולם, וואָס בלייבט תמיד עגאל מיט זיך אליין. קיינער האָט זיך ניט צוגעקוקט און בעתן דרשענען גופא איבער דער טעמע וועגן די ברייטע יידישע פּאָליקס-פּאַסטן, ווערן די האַזיקע מאַסן אלץ וויניקער ברייטע און אלץ וויניקער יידישע. אָפיציעל איז מען געגאַנגען אינעם ריטם פון דער נייער צייט. מ'האָט אַרויסגעריסן א בלעטל פונעם טאַציאל-נאַציאָנאַלן יידישן לוח, עס אַריינגעלייגט אין קעשענע און ווען מע האָט געוואָלט זען, ווי מע האָלט מיט דער צייט, האָט מען צונויפגערופן א קאָנסערועניץ, אַרויסגענומען דאָס בלעטל פון דער קעשענע און געזען אז ב"ה די פּאַרצילן דאַרפן ניט געביסן ווערן און אז מע גייט, ווי תמיד, אין אַוואַנגארד אין די טריט פון דער נייער צייט.

אויב קעגן די יידישיסטן קען אויסגעהויבן ווערן די באַשולדיקונג און סאָ-ציאַל און נאַציאָנאַל זענען זיי געבליבן פאַרשטיינערט אויף א זייטיקער טעעזשקע פונעם יידישן לעבן, אַרומגערינגלטע פון אַלטע באַגריפן און פאַרשטעלינגען. קען דער פּאַרווהרף אויסגעהויבן ווערן, נאָך מיט פער באַרעכטיקונג, קעגן די העברעאיסטן. דאָס פּרטי אינעם ענין פון אויספאַרשן און פעסטשטעלן וועלכע איז אַדער זענען — לויט אונדזער אייגנאַרטיק-היסטאָרישער אַנטוויקלונג און ניט לויט פּרווושטייער געבראַכטע פון דרויסן — אונדזער נאַציאָנאַל אַדער נאַציאָנאַלע שפּראַכן. ביי זיי איז יידיש געווען א בלויוע צופעלייקייט פונעם צו-פעליקן גלות. אַננעמענדיק היסטאָרישע אידעען-פאַרבינדונגען אלס לאַגישע אמתן, האָט זייער פאַרצווייגטע שפּראַכן-קאָנטאַביליטעט געציילט אונדזער שפּראַך אלס דאָס זעכצנטע יידיש" ווי אזוי ביאליק האָט זיך אַ מאָל אויסגעעכנט אויף א קאָנסערועניץ אין וואַרשע. אין אמתן ווערט איבערגעטריבן נאָר מיט דרייצן ציפערן, ווייל אונדזער יידיש איז נאָר דאָס "דריטע".

אַלס יידיש "נומער איינס" קען ווערן גערעכנט דער נעכטיקער לשון קודש, דער נעאַ-העברעאיש פון היינט, וועלכער איידער ער איז נתעלה געוואָרן צו דער מדרגה פון אן יידיש נומער איינס איז ער אויך געווען א פרעמדער זשאַרגאָן, א לשון כנעני" ווי אזוי ישעיה רופט אים אָן. אלס יידיש "נומער צוויי" קען גערעכנט ווערן אַראַמיש, די איבער'יקע שפּראַכן וואָס אונדזער פּאָליק האָט זיי גערעדט אין פאַרשידענע תקופות קענען ניט פרעטענדירן אויפן טיטל פון "יידיש", ווייל זייער צייטווייליקער שידוך מיטן יידישן גייסט האָט זיך אַרויסגעוויזן אלס א ניט פּרוכטבאַרער, און אַט די ערירות איז דער בעסטער סימן אז ס'איז ניט געווען קיין זיווג און דאָס איז גילטיק אויך וועגן אַראַביש און וועגן דעם אזוי

געוועזענע לטדינג וועלכע זענען געווען בשעתם ניט נאָר פּאָליקס-שפּראַכן גאָר
אויך קולטור-שפּראַכן.

בעת דאָס יידישע פּאָליק האָט זיך באַניצט מיט זיי האָט עס שוין געהאַט
אונטער זיך א רייך קולטורעל לעבן. האָט שוין פיל געהאַט געזען און וועגן
קרוב אלץ שוין געהאַט באַגריפּן און אפילו אויך שוין פּאַרטיקע פּסוקים. און
דערפאַר איז דאָס איבערנעמען פון דער שפּראַך געווען בלויז לינגוויסטיק און
ניט קולטור. און אויך אזוי דער פּראָצעס פון אויפגעבן די אָנגענעמע שפּראַך.
געהערט נאָר צו לינגוויסטיק און ניט צו קולטור.

אין פּלוג קען מען דעם אַרגומענט - א פּאָליק וואָס האָט געהאַט אונטער
זיך א רייך קולטורעל לעבן - א. א. ווי. על פי קל וחומר אוועקשטעלן קעגן
יידיש. איך באַטאָן אין פּלוג, ווייל אין תיך גענומען איז דער ענין גאָר ניט אזוי,
ווי ער קען זיך ארויסווייזן ביי אן אויבערפלעכלעכן צוגאַנג.

ס'וואָלט אודאי געווען א טעות ארויסצודרינגען פון דעם אויבן געזאָגטן,
אז איך האָלט, אז דער יידישער גייסט איז געווען געפּענטעט אין א געוויסער
שפּראַך אָדער שפּראַכן-ספּעראַס וועלכע נאָר זיי זענען געווען ביכולת אויפצו-
נעמען זיין גייסטיקע אויסלעבונג. די סיבה דארף ווערן געזוכט גאָר ערגעץ אַנ-
דערש. בשעת זייער אויסלעבן זיך אין אַראַביש און לאַדינג האָט דאָס יידישע
פּאָליק געהאַט א גייסטיקן סדר און תוכן, א פּאַרטיקן אינהאַלט. און דערפאַר,
האָט דאָס אויפנעמען פון דער שפּראַך געהייסן נאָר די אַיינגינגונג פון אָס דעם
אין אן אַנדערער מיליטער אויסגעקנעטענעם אינהאַלט אין דער נייער כלי. און
ס'ע געהערט צו לינגוויסטיק און ניט צו קולטור. סיי ר' סעדיה גאונס איבער-
זעצונגען אין אַראַביש פונעם תנ"ך און מדרש, סיי אז ווי אַ סך אַנדערע, האָט
ר' יוסף אבן מיגש דער רבי פונעם רמב"ם פּאַטער מיט א הונדערט יאָר שפּע-
טער, אין סאַמע אָנהייב פונעם 12טן יאָרהונדערט, געשריבן אין אַראַביש זיינע
ווערק איבערן תלמוד און זיינע תשובות. און אחרון אחרון חביב: צו דעם איי-
גענעם גדר געהערט די איבערפירונג אינעם מיטלאַטערלעכן העברעאיש וואָס אבן
תיבון האָט געמאַכט פון דעם אין אַראַביש געשריבענעם מורה נבוכים.

אז אין די טעג פונעם, לשון כנעני' האָבן די יידן ניט געהאַט קיין פּאַרטיקן
אינהאַלט איז איבעריק צו באַטאָנען. און דער תנ"ך איז אן אייביקער עדות. נאָר
אין די טעג פון אַראַמיש איז דער ענין אן אַנדערער. די יידן האָבן שוין געהאַט
מסורה און אינהאַלט. אָבער דאָס יידישע רעליגיעזע לעבן האָט אין יענע טעג
דורכגעמאַכט דעם שווערן קריזיס פון צופאַסן זיך צו א נייעם לעבנס-שטייגער. די
אלטע דינים האָבן ניט געקלעקט אזוי אפילו אויך געשטערט. און אויפן באַדן פון
אַראַמיש איז פּאַראַגעקומען דער פּראָצעס פון דער פאַרברייטערונג און פאַרצווייגונג
פון דעם יידישן אינהאַלט. די תוך-דערגאַנצונגען וואָס האָבן אָנגעפילט מיט נייע

בארייטן דעם באגריף „ידישקייט“. די זעלבסטשטענדיקייט פון דער שפראך אין געבאנגען אזוי ווייט, אז פאר א סך פון די בעלי-אגדה אין די העברעאישע שפראך — ווי אוי רענאן באמערקט — אין גאנצן שוין געווען אומפארשטענד-לעך. דער קשר פון אונדזער פאָלק מיט דעם געוועזענעם „לשון אשכנז“ אין אויך געווען באגלייט פון די סימנים וואָס ווייזן אן דער שידוך אין געווען א ריכטי-קער זיווג. די שפראך האָט זיך מצרף געווען מיט די זאפטיקסטע טיילן פון די פריערדיקע „ידישן“. טויזנט יאָר יידישע געשיכטן, יאָרן פון שווערן נד-ונד, זאכער אויך פון תמציתדיקער בארייכערונג, לעבט שוין אונדזער פאָלק אין דער שפראך-ספערע פון יידיש.

אין דער שפראך-ספערע פון יידיש אין פאָרגעקומען איינע פון די גרעסטע גייסטיקע רעוואָלוציעס וואָס אונדזער פאָלק האָט דורכגעמאכט אויף זיין לענגן היסטאָרישן וועג, און וועלכע האָט אורבאר געמאכט פאר אונדזער גייסטיקן זאָקער גאָר נייע שטחים רוערד און אורבאָדן, וואָס האָט דערמעגלעכט א גאנצע ריי נייע שפראַצונגען אויף דעם סטאַטישן מצור אחדיקן „ידישקייט-האַר-י-זאָנט: דאָס באַזעלן מיט נייע באַדייטן דעם באַגריף „אַ יידיש וואָרט“ וואָס דער אייביקער נסתר יעקל סטאַליער האָט מחדש געווען, האָט סעקולאַריזירט דעם באַגריף „ידישקייט“ און האָט דערמעגלעכט צום ערשטן מאל אין אונדזער גייסטיקער געשיכטע אן עקלעקטישן יידישקייט-האַר-י-זאָנט, דאָס וואָס אין שוין ניט ווי ביי אַראַביש בלוין תיקונים צו א פאַרטיקן אינהאַלט, גאָר זעטעמט טאַקע מיט שווי מעשה בראשית.

חוצ דעם בלייבט אן ענין אין וועלכן קיינער אין היינט שוין ניט מסופק, אז נאָכן תנ"ך וועלכער האָט פאַרוואַנדלט די געשיכטע פונעם יידישן פאָלק אין דער הייליקער געשיכטע פון דער מענטשהייט, האָט די יידישע ליטעראַטור צו-געפונדזלט אויף די לייזונטן פון די מענטשלעכע וויזעס און זאָבעסיעס דעם ספעציפישן פיזיאָז פון אונדזער פאָלק.

אויך דער אויסדרוק „מאַמע-לשון“ אין באַשאַפן געוואָרן אין דער שפראַך-ספערע פון אונדזער יידיש און אין ליגמרי ניט פאַראַן אין די ספערעס פון די פריערדיקע „ידישן“. אויב היינט ווערט דאָס וואָרט מאַמע-לשון אַלץ ווייניקער לעבן און אַלץ מער מליצה, זענען אפילו נאָך היינט דאָ מיליאָנען יידן פאַר וועלכע זאָט דער נאָמען מאַמע-לשון אין יידיש. די מאַמע אין אן אפריקאַישער באַגריף, לייבניק וואָלט געזאָגט, אן איינגעבוירענע זאָציאָן, בעת טאַטע אין אן עמפיריש באַוואוסטניקער באַגריף, און העברעאיש אין ביז זאָט די לעצטע צענדליקער יאָרן געווען דער טאַטע. מע קען אורזאָי שפעטער מער ליב באַקן-מען דעם טאַטן און דערגיין אפילו ביז עברית או יוסית זאָכער די ליב אין גיט בכוח צו רעווידירן די שוין פאַרטיקע פאַקטן.

די התנגדות פון די „חובבי שפת עברי“ קעגן יידיש האָט אוודאי ניט גע-
 שטאַמט פון די כלי הזמני חשבונות מיט וועלכע זיי האָבן זיך געסטאַרעט זי
 עפנטלעך צו באַגרינדן. „דאָס זעכצנטע יידיש“ וואָלט געווען געמעגט זיין נאָר
 דאָס צוועלפטע. אָדער אפילו טאַקע נאָר „דאָס דריטע יידיש“, דאָס איז ניט
 עלול ארויסצוברענגען נייע שטעלונגען. די שפּראַך איז ביי נאָרמאַלע פעלקער,
 פונקט ווי דאָס לאַנד וווּ מע ווערט געבוירן און פונקט אזוי ווי די עלטערן, און
 אפריאָריק וואָס דערלאָזט ניט קיין בחירה און שיידוועג. נאָר מיר יידן האָבן
 דעם טרויעריקן זכות פון „פרייען ווילן“, און אין דעם פרט, פונקט ווי אין אַלע
 שיף סוביעקטיווע ענינים, קומט תמיד קודם פאָר „די איבערצייגונג“ און ערשט
 דערנאָך הייבט מען אָן זוכן די ארגומענטן וועלכע זאָלן זי באַגרינדן „מאָרע
 געזאַמעטריקט“.

דער נצחון פון העברעאיש אין פאָלעסטינע איז ניט קיין „תיקו-שאַלה“
 וואָס זאָל זיך ניט לאָזן דערקלערן. יעדער געזעלשאַפטלעכע אָרדענונג איז ניט
 נאָר דער אויסדרוק פון די סאָציאַלע פאַרהעלטענישן, וואָס האָבן זי אויסגעטראָגן,
 נאָר אויך פון די מענטשן וואָס האָבן זיך איינגעשטעלט פאַר איר דערשיינונג.
 און דערפאַר איז יעדע געזעלשאַפטלעכע אָרדענונג א סדום-בעטל (אין מיין דאָס
 גאָרניט ליגנאי) צו וועלכן טע מוז זיך צופאַסן יעדער נייער עלעמענט וואָס וויל
 זיך אין אים איינגלידערן. אויב טע קומט פאַר א גרויסער צוואוקס פון נייע
 עלעמענטן, קען פאַרקומען (און לרוב קומט דאָס טאַקע פאַר) אז די נייע צוגעקן-
 מענע זאָלן בייטן דעם פורעם נאָך זייער מהות און דאָס סדום-בעטל באַקומט א
 נייע ארכיטעקטור.

די ארכיטעקטור, וועלכע האָבן געלייגט דעם ערשטן ציגל פונעם ארץ-
 ישראלדיקן ישוב, זענען געווען הונדערט-פּראָצענטיקע העברעאישטן. זייער אי-
 דעאָלאָגישער אגני-מאָרן איז געווען א גאָר פשוטער. מיט יאָרטוונטער צוריק,
 ביז צו דער בייער קללה פון גלות, האָבן דאָ געווינט יידן, געאַרבעט דאָ יידן,
 און גערעדט העברעאיש. זאָלן זיי זיך צוריק אהער אומקערן, דאָ וויינען, אַר-
 בעטן די ערד, ווידער רעדן העברעאיש און זוכן צו פאַרגעסן דאָס ביינע אָנ-
 שיקעניש.

אָט דאָס איז געווען די הערשנדיקע היטאָריאָגראַפיע ביי די אור-צינינים און-
 דזערע פאָריגעשריטענע עלעמענטן, וואָס וואָלטן געווען ביכולת זי מתקן צו זיין,
 זענען אין יענע טעג געווען אין די צאריסטישע תפיסות און אין סיביר; און
 אפילו די וועלכע זענען געווען פריי, זענען געווען צו רעאַליסטיש געשטימט בכדי
 זיך צו קענען פאַראינטערסירן מיט אזוינע „פאַנטאַסטישע חלומות“.
 פאַר אונדזערע אויגן איז פאָרגעקומען דער פּראָצעס וואָס האָט געבראַכט
 דערצו, אז דער פאַנטאַסטישער חלום, וואָס עטלעכע טרויער האָבן געחלומט

ביחידות, זאָל ווערן דאָס טעגלעכע ברויט פונעם רוב מנין און רוב בנין פון אונדזער פּאָליטיק. ס'האָט זיך ארויסגעוויזן, אז די טרויער האָבן בעסער געשפּירט דעם פּאָליטיק פון דער צייט, און דווקא זיי האָבן געהאַט דעם ריכטיקן חוש ופּגן די דערשיינונגען וואָס האָבן זיך געהאַלטן אין רייפן אידום זיי און ניט די "ניכטערע" רעאַל-פּאָליטיקער וועלכע האָבן געקערנקט אויף האַרדינאָנטלעךקייט. די קרענק וואָס באַגלייט בדרך כלל די "רעאַל-פּאָליטישע וויזיעס".

ס'איז ניט דאָ דאָס פּלאַץ זיך אָפּצושטעלן אויף די אַלע אָביעקטיווע עלעמענטן וועלכע האָבן ניט דערמעגלעכט די רעאַליזירונג פון דער אור-ציוניס-טישער וויזיע. ווען זי זאָל זיך געווען פאַרווירקלעכן, וואָלט זי, בלי שום ספק, מבטל געווען געוויסע חשבונות פון די אור-ציונים; ווען למשל פיר-פינג טי-ליאַן יידן וואָלטן, אין משך פון עטלעכע יאָר, געווען אַריינגעקומען קיין ארץ-ישראל, וואָלט זייער סדום-בעטל זיכער געווען געפּלאַצט, נאָר ביים לאַנגזאַמען ריטם פון דער יידישער עליה אין ארץ-ישראל איז עזרא מעגלעכקייט געווען לגמרי אויסגעשלאָסן. ביים טעמפל פון דער יידישער אינוואַנדערונג פון די פּאַר-פּאַרמדיקע יאָרן, איז סיי ווי סיי יעדער נייער פּוּל געצווונגען געווען זיך צוזופּאסן צו די הערשאַנדיקע אָפּציעלע באַדינגונגען. דער דרוק וואָלט ניט באַדאַרפט זיין דווקא א פּיזישער. פון דער ביאָלאָגיע און פיזיק וויסן מיר, אז אן אַקטיוו-באַוועגלעכער עלעמענט לייגט אַרויף תמיד זיין הוהם אויף דעם אומ-באַוועגלעכן שטאַף. און דאָס איז גילטיק אויך אויף דעם סאָציאַל-פּאָליטישן געביט. די וואָס וויסן ווזהין זיי ווילן גיין, שלעפּן מיט זיך מיט אויך די אי-בעריקע. די מאַסן וועלכע זענען, די לעצטע יאָרן, ארויסגעשטויסן געוואָרן פון זייערע עקאָנאָמישע פּאָזיציעס, האָבן זיך געריסן קיין פּאַלעסטינע ניט לסם עפעס אבסטראַקטע צילן, נאָר גאטריבן פונעם סוביעקטיוון ווילן צו געפינען א שוין א מקום מקלט. און ווי זרבבל זאָגט: "די גרויסע איבעררעווענדיקע מערהייט פון די נייע מאַסן-אינוואַנדערער, האָט ניט אין זינען געהאַט די "נאַציאָנאַלע היים" ווי אויך ניט די "סאָציאַלע היים" זי ווכט פאַר זיך א "פּערזענלעכע" היים. און אַט די מאַסע, ביי וועלכער די זאָרג פונעם "מרכז רוחני" האָט געשטעקט אין דער לינקער פּאָה און וועלכע איז געווען צו אומבאַרייטנדיק בכדי צו קענען ברענגען וועלכע ס'איז גענדערונגען, וואָלט זיך אויף אַלע אופנים (ווי אין אמעריקע למשל) געווען צוגעפּאַסט צו די לינגוויסטישע באַדינגונגען פונעם לאַנד אפילו אָן דעם טעראָר אין אָן דעם חרם וואָס איז אַרויפגעלייגט געוואָרן אויף יידיש. דער וואַנדאַליזם האָט נאָר נישט צוגעליאָזט, אז די צייט זאָל ברענגען די מיתה בנשיקה.

בעת קיין שום העברעאישער טרייבער — אפילו פון די וואָס פארטאָגן אייביקע נחלות אין דער שפּראַך-טפּערע פון יידיש — האָט ניט אויפגעוהויבן

דאָס קורץ פֿילמד זכות צו זיין אויף דער שפראך וואָס איז אַמאָל געווען די כלי פֿון זייערע געפילן, וואָס אַנדריי זשיד, זשוליען בענדאָ, היינריך מאָ, ליאָן פּויכטוואַנגער, אַנרי באַרביוס און אַנדערע שרייבער, אויסגעדריקט זייער שאַרפֿן פּראָטעסט קעגן אַט דעם חרם און אַנזיריף, וועלכן דער קאָנגרעס צו פאַרטיי-דיקן קולטור האָט זייער ריכטיק געשפּירט, אַבער די מחיצות פֿון שפּראַכן, אלס אַן אַנזיריף קעגן דעם מענטשלעכן גייסט בכלל.

אזוי האָט זיך אויסגעלאָזט די אידיליע: צוויי שפּראַכן, איין און איינ-ציקע ליטעראַטור.

און אַצינד נאָך דער שטיק פּרשה -סבר אבות" וועלן מיר זיך צוריק אומקערן צו דער פּראָגע וועגן צוקונפט פֿון יידיש.

אין דער צייט ווען אין ציוניסטישן לאַגער שטרעבט מען צו פאַרווירק-לעכן אין לעבן דעם גרויסן חלום וואָס אונדזער פּאָלק האָט יאַרטוונטער גע-וואַרעמט ביי זיין האַרץ, און צוליב אַט דעם ציל נדרט מען דעם לויטן מיט איי-גענעם בלוט: וואָס טוען מיר יידישיסטן בעת דעם? ווי אזוי שטעלן מיר זיך פאַר דעם מאַרגן פֿון אונדזער פּאָלק, און וואָס פאַר אַ פּלאַץ שטרעבן מיר צו פאַרנעמען אין די ראַמען פֿון אַט דעם מאַרגן? אויב מיר וועלן האָבן דעם ענטפּער אויף די פּראָגן, וועלן פיר במילא אויך האָבן דעם ענטפּער צו דער פּראָגע וועגן צוקונפט פֿון יידיש.

ביז צו דער לעצטער וועלט-מלחמה האָבן די יידישיסטן לרוב מאַרשירט אונטער דער פּאָן: "צדקה עשה להם הק"בה לישראל שפורן בין האומות". דורכן מויל פֿון שלמה מולכו רעדט לעיעלעס ארויס און זאָגט:

"עס דאַרף קיינער גיט קיין לאַנד.

קיין וואַרעמען און אייגן-אַפּגעצוימטן ווינקל"

די יידישיסטן האָבן געהאַט בנוגע די השגות "פּאַטערלאַנד" און "נאַציאָ-נאַל" די העסלעכע באַציונג, וועלכע די באַגריפֿן האָבן זיך קונה-שם געווען דורך די מעשים און גוואַלדטאַטן פֿון יענע וואָס האָבן זיי געהאַט אויסגעקריצט אויף זייערע פּאָנען, און דעמאָלט ווען מע האָט זיי באַגעגנט אויף יידישע ליפֿן, האָט מען זיי געמאַכט א "ברוך הבא" גלייך זיי וואָלטן געווען געהאַט דעם אייגענעם טייטש ווי אויף יענע פּאָנען.

אַצינד ווען דאָס לעבן האָט כּופּר בעיקר געווען אין דעם "צדקה עשה להם הק"בה", האָט זייער צעגלידערונג אַנגענומען פאַרשידענע גלגולים, א טייל שטייען צעריסן פנים אל פנים מיטן נאַציאָנאַלן בלויו און אַפּגרונט פאַר וועלכן מיר געפינען זיך. אַן אַנדערער טייל אַנטלויפט פונעם יאוש און זוכט א מקום

מקלט אין דער ציוניסטישער מחנה. אנדערע, בפרט קאזיאנע קולטור-טוער — א ספעציפישער דאָרן פון אונדזערע פעלדער — וועלכע האָבן ניט פאַרוואָס זיך צו שרעקן וואָס קיין „אייביקייט“ וועט שוין מער ניט זיין, ווייל זיי האָבן קיין מאָל ניט געהאַט אזוינע ווייטע השבונות — שרייען ווייטער „הוראַ“. און ס'טרעפט זיך לעבן די, וואָס זייער זוכעניש נאָך אַ תיקון ברענגט זיי דורכצו-מאַכן אלע דריי מדרגות אויך יוצאי מן הכלל, וואָס שרייען „מה טוב“ און זאָגן אָן די בשורה, אז דער יידישער זשעני וועט ערשט אַזינד האָבן דעם גרויסן זכות צו קוקן אויף דער וועלט פון דער באַרג-הייך פון מיליאָנען קרבנות.

אין יידישן לעבן הערשט אַ פולשטענדיקער בלבול המהות פון וועלכן ס'איז קלאָר נאָר איין זאך, אַז דאָס וואָס ס'דאַרף פֿאַרקומען קען שוין מער ניט זיין אַ פשוטער המשך פונעם נעכטן, נאָר אז מע מוז אָנהייבן עפעס נייעס אָדער שוין מער גאַרניט אָנהייבן.

אַ רמז פון דעם געפיל געפינען מיר אין דער חודש-שריפט „יידישע קול-טור“. דער נומער פון אויגוסט 1946 עפנט זיך אויף מיט אַ מאמר פון דר. רפאל מאַהלער „לאַמיר זיך אַרגאַניזירן פאַרן יידישן קולטור-אויפבויל“. אין דעם ארטיקל דריקט דער מחבר אויס זיין איבערצייגונג איבער דער נייטיקייט צו-נויפצורופן אַ יידישן קולטור-קאָנגרעס, און אויך וועלכע וואָלטן באַדאַרפט זיין — לויט זיין מיינונג — די אויפגאַבעס פון אזא מין קאָנגרעס. דער פאַקט וואָס דער דר. מאַהלער איז איינער פון די מענטשן וואָס דאוונט ניט ביהירות, אזוי אז זיינע מיינונגען טראָגן אַ כמו אַפיעלן כאַראַקטער, פארדינט אז מיר זאָלן זיך איבער אים ברייטער אָפּשטעלן.

דער ארטיקל אַנטהאַלט לעבן די געוויינלעכע פֿאַרשלאָגן וואָס מע האָט תמיד אין זינען געהאַט ביי די כל המיני קולטור-קאָנגרעסן, ווי: חודש-שריפטן, טעאטערס, ארכיוון, די נייטיקייט צו פירן אַ ברייטע אויפקלערונגס-טעטיקייט, אויך צוויי פונקטן וואָס פארדינען אונטערגעשטרעכן צו ווערן און וועלכע זענען דירעקט רעוואָלוציאָנערע, קומענדיק פון אַ יושב-ראש פונעם אמעריקאנישן „איקוף“. איינע פון די רעוואָלוציאָנערע שטעלונגען איז די מיינונג וואָס דר. מאַהלער זאָגט ארויס, אז „די טעריטאָריעלע קאָנצענטראַציע איז אַ באַדינג פאַר פאַרויכערן דעם יידישן נאַציאָנאַלן קיום און דעם המשך פון דער יידישער קולטור“.

און דער צווייטער איינשטעל איז די נייע, די נאָר נייע שטעלונג וואָס דר. מאַהלער האַלט, אז דער קאָנגרעס דארף נעמען בנוגע העברעאיש. „דער לימוד פון העברעאיש — שרייבט דר. מאַהלער — פון אונדזער קולטורעלן עבר און בליענדיקן יידישן צענטער-ישוב, דארף איינגעפירט ווערן אין אזוינע מיטל-שולן און אינסטיטוטן פון פּאַלקסבילדונג“. דאָס הייסט, אז דר. מאַהלער אָנער-

קענט די העברעאישע שפראך, אלס די שפראך פון אלע דריי צייטן וואָס דער מענטשלעכער דויער קען. ״ווי די שפראך פון אונדזער קולטורעלן עבר און פון בליענדיגן יידישן צענטער-ישוב״: דאָ האָבן מיר בולט ארויסגעזאָגט דעם עבר, די קעגנוואָרט און די צוקונסט וואָקסן אליין ארויס פונעם וואָרט ״בליענדיקן יידישן צענטער״. ווי מיר זען פונעם צווייטן ציטאָט וואָס מיר ברענגען פונעם דרי. מאַהלער, וואָקסט ארויס דער איינדרוק אז יידיש איז ביי אַ שפּאַן פון זאָגן: ״מיין קיניגרייך איז ניט פון דיווער וועלט״.

מיר האָלטן אז אזא מיין קאָנגרעס קען צוטראַגן אַ געוואָלדיקן ביישטייער צו דער פאַרענטפערונג פֿון דער פּראָגראַם וועגן צוקונפט פון יידיש. ס׳ע דאַרפן אין אים אָנטייל נעמען אלע גדולי הדור, אלע שפּיץ-בערג מיט וועלכע די יידישע קולטור-ספּערע האָט באַרייכערט ניט נאָר דעם יידישן גייסט, נאָר דעם מענטש-לעכן בכללי. זיי דאַרפן קומען און דעקן די וועקסלען, די התחייבותן וואָס זיי האָבן אויף זיך גענומען אין זייערע ווערק לגבי דעם יידישן גורלי.

צוריק מיט עטלעכע יאָר האָט מלך ראַוויטש געשריבן, אז דער טעריסט-ריאָליזם איז פאר אים אזוי ריכטיק ״ווי די אידעע פון אַ קרוג וואַסער אין דער מדבר״. דרי. מאַהלער האָט דעם גרויסן פאַרדינסט, וואָס ער האָט אַרויפגעלייגט אויפן טיש פונעם געפּלאַנטן קאָנגרעס דעם ״קרוג וואַסער״. ער אליין זאָגט אין דעם אייגענעם מאַמר אז ״לאַ המדרש הוא העיקר אלא המעשה״. אַצינד דאַרף מן זען, אז דער ״קרוג וואַסער״ זאָל ניט בלייבן אַ פשוטע אָרנאַמענטאַציע, נאָר אז די בעלי-הקאָנגרעס זאָלן טאַקע פון אים טרינקען.

אויך צוריק מיט עטלעכע יאָר, ערב דעם פאַריזער צוזאַמענפאַר האָט לעשטשינסקי געהאַט פאַרגעשלאָגן, אז דער קאָנגרעס זאָל פאַרקומען אין וואַרשע. ס'איז ניט אַצינד וויכטיק זיך אָפצושטעלן אויף די סיבות וואָס האָבן אים דע-מאָלט משפיע געווען צו מאַכן דעם פאַרשלאָג. היינט איז דווקא וואַרשע דאָס איין און איינציקע פּלאַץ וואָס קען דעם צוזאַמענפאַר געבן דעם ריכטיקן תיקון. ס'שאַט ניט וואָס פאַר אייניקע וועט געאָגראַפיש וואַרשע זיין אַ ווייטערער מהלך ווי אַן אנדער פּלאַץ, אידעאיש וועט דער קאָנגרעס האָבן דוּרצומאַכן און לאַזן הינטער זיך דעם מהלך רב פון דורותדיקע טעותים, אזוי אז די געאָגראַפישע שטרעקעס זעען אויס אין גאַנצן אומבאַרייטנדיקע. צווישן וואַרשע און סיי וועלכן אנדערן פונקט איז פאַרלאָן אַ געוואָלדיקער איכותדיקער הייליק. אַט דער קאָנגרעס וואָס דורכן רוב אויפגעבאַעט, וואָס דרי. מאַהלער שרייבט אים פאַר, האָט דעם ציל שלום צו מאַכן מיטן סטאַטוס-קוואָ. האָט נאָר דאָס ״קריגל וואַסער״ וואָס באַטייט זעלבסט-באָהרה און רצון זיך ניט צו לאַזן בלינדערהייט געפירט ווערן

פונעם שטראָם. און וועגן דעם דאָרף דער צוואַמענפאָר פאַרקומען אין וואַרשע, ביים צווייטן כתל המערבי פון אונדזער געשיכטע. דאָרט צווישן די מאַסן-קבויס וועלן מיר פילן וועלכער ס'קען זיין דער אויסוועג. יעדער מת האָט מיט זיך מיטגענומען אין קבר דעם סוד פון דער יידישער פראגע, ווייל די יידישע פראגע איז דאָס וואָס יעדער פון זיי האָט געטראַכט און געפילט אין יענע רגעס פנים אל פנים מיטן טויט.

און אויג אזא נס איז בכלל מעגלעך, קען ער פאַרקומען נאָר דאָרט: אז די באַציאָנאַלע יידישע מאַסקעס, וואָס א סך טוען אָן נאָר ביי פייפּרלעכע גע-לעגנהייטן, זאָלן זיך צוקלעפּן צו די פּנימער און ווערן אמת, ווערן א שטיק אבר מן החי. נאָר אין וואַרשע וואָלט דער קאָנגרעס געפונען זיין ריכטיקן זין: ירמיה אויף די חורבות.

דער „קרוג וואַסער“ איז דער איין און איינציקער שם המפורש וואָס איז ראוי צו מאַכן, אז די וואָס האָבן „געווייט אין טרערן, זאָלן שניידן מיט געזאַנג.“ אויב די פראגע פון „ביאת אייראָפּע“, וואָס ווערט היינט געשטעלט פונעם רוב מנין און רוב בנין פון אונדזער פאָלק, וועט נישט געפינען אין די ראַמען פונעם צוואַמענפאָר דעם ריכטיקן תיקון און מע וועט זיך צעפאַרן ווייטער פירן די ארבעט, אָפּגעדריסן פונעם פאָלק און זיינע זאָרגן, איז נישט שווער נביאות צו זאָגן, אז שפעטער מיט 40—50 אָדער 60 יאָר וועלן די יורשים פונעם איצטיקן קאָנגרעס האָבן פאַר זיך אן אחריותפולע מיסיע: צונויפנעמען זיך, אויסקלויבן די בעסטע ווערק פון אונדזער שפראַך, זיי מסדר זיין אין אן ארון און דערנאָך אויסקריצן אויף אים יוספּס צוואה: „פקד יפקד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי מזה.“

אַקטאָבער 1946.

פיר דרוקן דעם וואָגיקן עטיי פון אליעזר פּרענקעל, הגם ניט מיט אַלע זיינע אויספירן זענען מיר מסכימים.

מתתיהו פרידמאן *

(א קאפיטל זכרונות)

ס' איז געווען אין יאָר 1912. איך בין דעמאָלט אָנגעקומען אלס לערער אין דער נאָר וואָס געגרינדעטער שול, אין דעם שטעטל פּאַשקאַן. א שטעטל, וואָס האָט זיך מיט גאָרניט אויסגעצייכנט פון אלע אנדערע יידישע שטעטלעך אין דער מאָדאָווע.

די שטעטלדיקע יוגנט איז געווען אן אָפּגעשטאַנענע, ניט קיין קולטיווירטע סיי בנוגע יידישע, סיי בנוגע אלגעמיינע עגינים. האָבן מיר, א פאָר חברים,

(* איינער פון די מיטבויער פון דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור אין רומעניע; האָט דאָ געווירקט אין די יאָרן ערב דער ערשטער וועלט-מלחמה. מתתיהו פרידמאן ציוואמען מיט יעקב גראַפער, יעקב באַטאַשאַנסקי, אפרים וואָלדמאן און מאַטי ראַבינאוויטש האָבן ארויסגעגעבן די פּעריאָדישע שריפטן „ליכטי“ אין די דערשינענע נומערן האָט מ. פרידמאן פאַרעפנטלעכט אינטערע-סאַנטע עסייען אויף פּילאָנאָפּיש-ליטעראַרישע טעמעס.

א זון פון א רבין (פון דער ריוזשינער גזע) איז ער אין די רבישע סביבות באַטראַכט געוואָרן ווי אן „אחר“ און האָט געמוזט שווער קעמפן פאַר זיינע יידיש-וועלטלעכע אידעאלן.

געשטאָרבן אין 1917, אין עלטער פון פינף און צוואַנציק יאָר. זיין ווערט-פולע ליטעראַרישע ירושה (באַטראַכט ווי טריפה-פסול) האָבן די הויפּלייט פאַר-ברענט.

צו זיין דרייסיקסטן יאָרצייט פאַרעפנטלעכן מיר א קאפיטל זכרונות פון זיין פריינד מ. לאַקס.

אָנגעהויבן אָרגאַניזירן ליטעראַרישע באַגעגענישן, אָווונטקורסן, אַ ביבליאָטעק, כדי אזוי ארום צו באַקענען די יוגנט מיט דער יידישער ליטעראַטור.

אין אַ טאָג האָט אונדז איליע מאַסקאָוויטש, דער באַקאַנטער סאַציאַליסטישער פירער, געוואָגט אַז ביים פאַשקאַנער רבין אין הויף געפינט זיך איצט זיין איידעם מתתל פרידמאַן, מיט וועלכן ס'איז כדאי מיר וואָלן זיך באַקענען. אויך מתתל, הערנדיק פון אונדזער טעטיקייט, האָט אונדז איינגעלאָדן צו זיך. און, אין אַ טאָג זענען מיר אוועק צום רבין אין הויף באַקענען זיך מיט מתתל, וועלכער האָט אויף אונדז געוואָרט מיט נייגער.

דער רושם, וואָס ער האָט אויף מיר געמאַכט, דערזענדיק אים צום ערשטן מאל, איז מיר נאָך ביז היינטיקן טאָג פאַרבליבן אין זכרון.

געווען איז ער אַ שלאַנקער, אַ בלאַנדער, מיט אַ הויכן שטערן מיט טיפע קנייטשן. אַ פּאַר קלוגע לעבעדיקע אויגן, אַ נערוועזער, אָבער מיט אַ פריינדלעכן שמייכל אויף זיינע איידל געטאַקטע ליפן. אַ קול אַ שוואַכס אָבער זאַנפט און אָנגענעם צו הערן.

שוין פון אונדזער ערשטער באַקאַנטשאַפט, האָט זיך צווישן אונדז פאַרבונדן אַ פריינדשאַפט, וועלכע האָט געדויערט די גאַנצע צייט, ביז זיין אָפּפאַרן פון פאַשקאַן.

צום אָנהייב זענען אונדזערע באַגעגענישן געווען זעלטענער, אָבער מיט דער צייט פלעגן מיר אים באַזוכן אַ פּאַר מאל אין דער וואָך און פאַרברענגען אין איינעם גאַנצע אָוונטן.

מתתל איז נאָך געווען זייער יונג, אָבער די קאַנטורן פון זיין גרויסער פערזענלעכקייט האָבן זיך שוין דעמאָלט געלאָזט מערקן.

ער איז געווען געבענטשט מיט אַ טיפער פּאַעטישער נשמה, מיט אַ פלאַמיק-אויפברוינדיקן טעמפּעראַמענט און מיט זעלטענע פּיאַיקייטן. זיך ביז ליידנשאַפט פאַראינטערעסירט מיט אלע יידישע פּראָבלעמען, און אַלע שטרעמונגען פונעם יידיש-קולטורעלן לעבן האָבן געפונען אַן אָפּקלאַנג אין זיין פּאַעטישער נשמה. כאַטש אַ ליבהאַבער פון העברעיִש, אַ גרונטלעכער קענער פון דער אַל-טער און נייער העברעיִשער ליטעראַטור, האָט דער דעמאָלט זיך אויסקויסטאַליזירנדיקער יידישיום געמונען אַן אָפּקלאַנג ביי אים אין האַרצן. ער האָט זיך אַרומגעטראָגן מיטן געדאַנק אַרויסצוגעבן אין רומעניע אַ צייטונג אין מאַמע-ליטון, איך דערמאָן זיך אין איינעם אַ ווינטער־אָוונט, איינער פון די באַקאַנטע לאַנגע ווינטער־אָוונטן פון אונדזערע מאלדאָווישע טעטעלעך. אין דרויסן איז געווען אַ נאָווערוכע, דער שטוועמווינט האָט פאַרשיט מיט שניי די איינגעהויקערטע הייזלעך פון שטעטל. אויף דער גאַס — אַ חשכות, מ'זעט ניט קיין לעבעדיקן געש. פון צייט צו צייט האָט זיך געהערט אַ שניידנדיקער פייף פון אַ נאָר וואָס

אין זימער איז געווען מוזיה וואַרעם, מ'איז געוועסן ביי א גלעזל טיי און געשמועסט. פונעם צווייטן זימער האָט זיך געהערט דער טרויעריקער ניגון פון די יושבי-מחלה איז געווען גוט אויפגעלייגט. ער האָט צוגעברומט א ניגון. זיינע אויגן האָבן געפוינקלט און ער האָט אַ זאָג געטאָן: "אַט וועל איך אייך דערציילן, ווי אזוי איך בין צוויק מיט א פאָר יאָר אַנטלאָסן פון דער היים און זיך אַוועקגעלאָזט שטודירן".

און מיט זיין זאָנפטער שטימע האָט ער שטיל און איינגעהאַלטן אָנגעהויבן דערציילן, ווי אזוי ס'איז אים געוואָרן ענג אין "הויף", אין דער סביבה פון די חסידים און משגיחים, און ער האָט באַשלאָסן ענערגיש דורכצוסירן זיין פלאַן. מיט דער הילף פון זיינע חברים איז אים געלונגען צו אַנטלויפן ביז אין דעם שטעטל שאַץ פון דער בוקאווינע, ווו ער האָט זיך אָפגעשטעלט ביי זיינע קרובים. ער האָט געמיינט, אז זייענדיק פון יענער זייט גרענעץ איז ער שוין זיכער. די קרובים זיינע האָבן אָבער, תיכף פוּדיע געווען זיינע עלטערן קיין אַדזשוד, וועלכע זענען באַלד געקומען צו פאָרן און אָנגעווענדט אלע מיטלען אָפצו-האַלטן אים פון זיין פלאַן. זיי האָבן אים צוגעזאָגט, אז צוריקקומענדיק אַהיים וועט ער האָבן פולקאָמענע פרייהייט צו לערנען און בילדן זיך וויפיל ער וועט נאָר וועלן.

מתתל האָט זיך געלאָזט איבעררעדן און איז צוריקגעפאָרן צו זיין פאָטער, דעם אַדזשודער רבין זעלבסטפאַרשטענדלעך, אז מן די אלע הבטחות און צוואַ-גענישן האָט זיך גאָרניט אויסגעלאָזט. מ'האָט אויף אים משגיח געווען פון אלע זייטן, און פון אלע זיינע אָנענטונגען איז גאָרניט געוואָרן.

זיין דערציילן איז געווען אן אמתע השתפכות-הנפש, און זיינע אויגן זע-נען פאַרלאָסן מיט טרערן.

שוואַר, זייער שווער, איז געווען פאַר מתחלען. מיט זיין אויפברויזנדיקן סעמפערצומען, זיך ווידער אַ מאָל איינצופאַסן אין די ד' אמות פונעם רבישן הויף. די לופט צום אָסטמען איז אים נאָך ענגער געוואָרן. נאָך שטיקנדיקער. די חסידים. בודא האָבנדיק ער זאָל גיט ארויס "לתרבות רעה", ווי זיין עלטער פאָטער ר' בער פון ליטווע, האָבן אים נאָכגעשפירט אויף שדיט און טריט. אָבער נאָך דעם אַלעמען, איז מתתל גיט געווען קיין קעגנער פונעם חסידים, נאָר פאַרקערט: ער האָט געזען אין חסידים א דערהויבונג און א מין טם-החיים פאַר די יגיע-כפימניקעס און סתם פאָלקסמענטשן.

דאָס לעצטע מאָל האָב איך געזען מתחלען אין א יום-כמור. אין פאַשקאָנער רבינע קלויז. מן איין זייט האָב איך געוואָלט הערן דאָווענען דעם רבינס בעל-תעלה, אגרתם טאָדאָמענער, וועלכער איז געווען אן אויפגעצייכנער בעל-גוסח;

אין טון א צווייטער זייט האָט זיך טאַקע געוואָלט א קוק טון אויף מתלען, ווי אזוי ער זעט אויס „אַפיציעל“ אין קלויז צווישן דעם עולם הסדיבה, און איך בין זיך מודה אן איך בין איבערגערעשט געוואָרן.

מתתל איז געזעסן אין מזרח-וואַנט, צווישן דעם רבינס משפחה, אָנגעטון דעם סלית מיט דער ברייטער זילבערנער עסרה, מיט דעם סויבלענעם רבנישן היטל, פון וועלכן ס'האָט אפירגעקוקט זיין הויכער רבנישער שטערן, אויף זיין פנים איז געווען אויטגעגאַסן א מין אצילות וואָס נאָר יחידי-סגולה זענען זוכה דערצו, און איך האָב גערעכט, אז אזוי האָט פסתמא אויסגעזען ד' נחמן ברצאס-לאַווער, דער רבי-דיכטער, וואָס האָט איבערגעלאָזט א חזק די זורות זיינע אויך די פאָלקס-מעשיות פון די „ז“ בעטלערס, און פון דער בת-מלכה וואָס איז געפאַנגען אין קיניגלעכן שלאָס און וואַרט מע זאָל זי קומען באַפרייען.

אין א צייט ארום, האָבן זיך אונדזערע וועגן צעשיידט. מתתל איז אַפּ-געפאָרן קיין אַדושו, צו זיינע עלטערן, און מיט א פאָר יאָר שפעטער האָט ער זיך געלאָזט הערן מיט זיינע גאָר אינטערעסאַנטע עטייען אין דעם זשורנאל „ליכט“, וואָס איז דערשינען אין יאַס; אין דעם „האַמער“, וואָס איז דערשינען אין בראַזיליאַ, און אין דעם יידיש-רומענישן זשורנאַל „התקווה“, דערשינען אין גאַלאַץ.

אויף ווי ווייט מתתל איז געווען ליטעראַריש שפעריש איז צו זען דער-פון וואָס בלויז אין דריי, פון די פיר דערשיגענע, העפטן „ליכט“, האָט ער אונטער פארשידענע פטעוודאַנימען, ווי: א. מ. השמונאי, א. מ. תלמודי, פ. מ. אהרן, אָפגעדרוקט צען עטייען: „אויטן טאַגבוך פון א נאַטורמענטש“, „קונסט-חוש ביי יידן“, „מכוח יידישקייט“, „פרצט חסידישע מעשיות“, „טויטשטראָף ביי יידן“ א. א. און מיר קענען זאָגן, אז א טייל פון זיינע עטייען האָבן נאָך היינט צו טאָג ניט פאַרלוירן זייער ווערט.

ס'האָט זיך אָנגערוקט די וועלט-מלחמה פון 1914. רומעניע איז אריינגעטרעטן אין דער דאָזיקער מלחמה אין יאָר 1916, און אין יאָר 1917 איז מתתל געשטאַרבן פון פלעקטיפוס.

זיין לעבן האָט אויפגעשיינט ווי א מעטאָר און איז שנעל סאָרלאָשן גע-וואָרן. מיט זיין פריציטיקן טויט איז אָפגעריסן געוואָרן א רינגעלע פון דער גאַלדענער קייט, וואָס האָט זיך געצויגן פון דעם פלעטערדיגן זיינעם, ד' ישראל פון רייזשין, און מתתל וואָלט די זאָניקע קייט ווייטער געצויגן, אָבער נאָר אויף אן אנדער אופן ווי זיינע זיידעס און עלטערנידעס. איינס איז זוכער, אז מיט זיין פריציטיקן טויט איז סאָרלוירן געאנגען איינער פון די גייסטיגע פאָר-שטייער פונעם רומענישן ייִדנטום.

ס'איז ערגעץ ווו סארטאן.

ס'איז ערגעץ ווו סארטאן א ברעג
נאך וועלכן דו בענקסט
אויפצושטעלן דיר א צעלט
און אָנצושפארן דאָרט דיין קאַפּ.
ס'איז דער מענטש ניט סתם אַזוי
געקומען אויף דער וועלט.
אויב סע בענקסט מיין האַרץ נאָך גליק
איז עס ערגעץ ווו סארטאן.
ס'ווערט קיין שטויבעלע אויף הפקר ניט געבוירן
אפשר אויפן וועג וואָס פירט צוהין,
צי אויף דעם וואָס פירט צוריק.
וואָס ס'האַבן זיידעס אונדזערע פאַרלוירן.
יעדער פויגל האָט זיין נעסט
צו שיצן זיך פון שניי און ווינט,
און יעדעס האָזעלע זיין היים —
אויפצוכאַווען דאָרט זיין קינד.
סע ווייסט דאָס מילווורמל זיין וועג
אַנצוטאַפן בלינדערהיים
און אויפצוקלויבן מאַמעס טריט.
אפשר גייען מיר אויכעט נאָך
בלינדערהייט דער מאַמעס טריט
און קלויבן אויף די קלאַנגען סונעם אַלטן ליד.

ס'בענקט דאָס בלימל ניט אומזיסט
 נאָך דער בין וואָס קומט צו שפעט
 און טראָגט זיין גליק אויף אירע פליגל.
 אפשר טראָגט אויך עמעץ ווער
 אונדזער גליק אויף טרעמדע פליגל...
 ווייל אויב סע בענקט מיין האַרץ נאָך גליק
 איז עס ערגעץ וווּ פאַראַן.
 צי ביים ראַנד פון גרינעם פעלד,
 צי ביים ברעג פון בלויען ים.
 ס'איז דער מענטש ניט סתם אזוי
 געקומען אויף דער וועלט.

קום ניט צו שפעט.

איך וויל דיך בעטן זאָלסט קומען צו מיר
 נאָך איידער ס'האַט מיין האַרץ פאַרקלונגען.
 וועסט מיך געפינען וואַרטן אויף דיר
 וווּ ס'האַט דער פויגל זיין ליד ניט דערזונגען,
 וווּ ס'האַט דער ווינט פאַרשפעטיקט צו קומען
 און ס'קענען די בלומען צייטיק ניט ווערן.
 וווּ ס'רייסט זיך מיין ליד פונעם האַרצן ניט צייטיק,
 וווּ ס'רייסט זיך פון בענקשאַמט פון הימל אַ שטערן.
 ווייל איך דיך בעטן — קום ניט צו שפעט,
 ווייל ס'קענען אָן אונדז די בלומען ניט בליען,
 און ס'קען דער פויגל זיין ליד ניט דערזונגען
 און ס'ווייסט ניט דער שטערן זיין וועג וווּ צו פליען.

צוויי אדרעסן.

אויפן ראנד פונעם בענקל ווי אויפן ראנד פון אן אָפּגרוניט... שוין לאַנג, זייער לאַנג זיצט ער אזוי אויפן ראנד פונעם בענקל, און די פיר קאלטע אכזריות-דיקע אויגן פון די דייטשן שרויבן זיך נאָך אַליץ אין אים אַריין, און וואַרטן, און קוקן אַרויס אויף זיין קלענסטער הווייה. זיי האָבן דערפאַרונג און ווייסן, אז סע וועט סוף-כל-סוף אָפּגעשוואַכט ווערן די אָנגעשטרענגטקייט פון זיינע פיס, און זושלנדיק אויף א רגע זיך שטאַרקער אָנשפּאַרן אויפן שטול — וועט ער אָן אָפּגעמאַטערטער אַרפּפּאַלן אויפן דיליי... און דעמאָלט וועלן זיך אָנצינדן די קאלטע אויגן און א בליץ פון האַס וועט זיך איבערטראָגן אין די הענט, און ס'וועט זיך אָנהייבן א טאַנץ פון פויסטן און שטעקנס... דערנאָך וועט מען אים א פאַרהלשטן אָפּגיסן מיט קאַלט וואַסער און א צעבלוטיקטן, אן אויסגעמוטשעטן צוריק ארויפזעצן אויפן בענקל.

ליגנדיק אזוי אויפן דיל אונטער דעם האַגל פון דייטשישע שלעג, דוכט זיך אים: ער וועט זיך שוין מער ניט לָזֶן אויפהייבן, מער ניט לָזֶן אַריינציען, אַריינבאַרן אין שפּיל. נאָר ווען דאָס קאלטע וואַסער וואַשט פון אים אַפּ דאָס הלשות, טריפט פון ערגעץ טיף, טיף ארויס א טראָפּן האַלפענונג און א שטרעם פון לעבנסגיפט צעגיסט זיך איבער זיינע אברים, און נאָך אַ מאָל, נאָך אַ מאָל הייבט ער זיך אויף צו דער פיין פונעם בענקל.

אויך זיי, וואָס שטייען איבער אים, ווען ער ליגט אויפן פּאַל, ווערן מיד אויף א וויילע און ס'דוכט זיך: אן אומאיגטערעסאַנטער שפּיל, דער נעחון איז דאָן פאַרויזערט. אָבער ווען ס'הייבט זיך אָן אויף ס'ניי, ווערט מען גייגעריק: ווען וועט זיך אונטערגעבן דער מענטש, ווען וועט אָפּשטאַרבן זיין ווילן?

און די פיר אויגן לויערן נאָך אַליץ.

און דער מענטש זיצט נאך אלץ אויפן ראנד פונעם בענקל ווי אויפן
ראנד פון אן אפגרונטי. עפעס רעדן צו אים די דייטשן, נאָר ער הערט כמעט
גאַרניט. ווי א שנעק אין זיין הייזל זיצט ער איינגעוויקלט אין זיינע מחשבות
און געפילן, איינגעטוליעט אין זיך אליין ווי אין א פאַנצער.

ערגעץ ווייט, ווייט, אינווייניק אינעם וואַלד פון זכרון, ביים סאַמע אָנ-
הייב, ביים קוואַל, ווו דאָס וואַסערל פון לעבן שלענגלט זיך נאָך מיט די לעצטע
כוחות, ערגעץ א פאַרפֿאַנטערטער צווישן געדיכטענישן פאַרבויםטע און קוסטעס
פון פאַרקוילטע בילדער און געשעענישן, ערגעץ, א פאַרבלינדזשעטער אויף
סטעושקעלעך מיט פאַרגעסן פאַרנעפֿלטע — שמייכלט ער זיך אַרום און זוכט,
און הייבט אויף, און צעוויקלט — :

...אָט איז ער א קינד. צוריקגעקומען פונעם געיעג מיט חברימי. פון ברייטן
ליכטיקן הימל גיסט זיך אַרפֿאַ א זוניקע פריידי. ווי א שוואַם אָנגעזאָפֿט מיט גע-
לעכטער אָטעמט ער גלייך אין די וואַרעמע מוטערס הענט אריין זון און פעלד
און גליק, גליק אַן א מאַט...

אַט צעקאַטשעט ער מיט זיינע שנעלע פיס דעם וועג, וואָס ציט זיך ווי
אן אויסגעפֿרעסטע סטענגע פונעם דאָרף. שוין נישט ווייט... נישט ווייט... באַלד
קלאַפֿט שוין אויס זיין האַרץ, זיין בענקענדיק האַרץ דאָס שיטערע וועלדל, ווו
אויף א שטיין ביי א שטיף זינגענדיקער ריטשקע וואַרט אויף אים פריים...

און אין דער נאַכט, ווען מע לעזט זיך צוריק אין דאָרף אריין, און די
לַבֿנָה באַגלייט און בינדט זיי צוריק צו מיט די אויסגעצויגענע שטנס צו דער
ערד, און די שטערן דערמאַנען אין דער ווייטקייט פון אייביקן הימל — דוכט
זיך אים: דער וועג איז א יריעה, אן אַלט און קלוג ספר, וואָס מ'האַט עס זייער
לאַנג געווכט און מע וויקלט עס אויף מיט דער האַפֿענונג, אז מע וועט דערגיין
דעם סוד פון דער וועלט — און דערנאָך וויקלט מען עס צוריק איין מיט א
שטיף טרויער, גערירט און טיף טאַרוונדעט פון דער מענטשלעכער באַגרענעצקייט.
א מאַל איז דער וועג פונעם דאָרף צום וועלדל און צוריק צוויי האַלבֿ-
קרייזן פון שטרעבן און דערגרייכן, וואָס מאַכן זיך צו מיט א רויקן קוש אויף
דער שוועל פון מריס ווינונג: א קאָסמישער קרייז, וואָס פאַרמאַכט אין זיך א
שטיק גליקלעך לעבן.

שפעטער, שוין אין דער צייט פונעם קריג, אין א זון-אונטערזאָנג, פון א
שמעלערנעם פויגל מיט צעבראַכענע פליגל, וואָס בלוטיקן מיט צעפֿאַקערטן
בענוין, ערגעץ פון ווייטע הייכן געזען — עיינט אים דער זעלבער וועג א
גרענעץ-שטריך צווישן טאָג און נאַכט, צווישן לעבן און טויט...

מיט דער לעצטער אָנשטרענגונג פון די אויסגעזאָפֿטע כוחות האַלט ער

זיך אויפן ראנד פונעם בענקל, ווי דעמאָלט אויפן ברענענדיקן פויגל, כדי זיך דורכצוקעמפן דורך דעם לופט-שטח, און דווקא נאָך דאָרט אין זיך דאָרף (כאָטש שוין פון שונאים באַזעצט) זיך אַראָפּלייזן אויפן פאַראַשוט... אבי נאָר צושווימען צום ציל, ביז ענדע אויסוויקלען די פאַרקלעטעוועטע פעדעם, ביזן דנאָ אויסשעפּן די גוטע זכרונות. דערנאָך אַרפּבלייטשן זיך פונעם בענקל און ווידער צופאַלן צו דער ערד.

דעמאָלט צעשיטן זיך פאַרגאַנגעגע געשעענישן ווי אויסגעהאַקטע ציין און אָפּגעלעבטע טעג צעוואַלערן זיך ווי שטיקער פאַרגליווערט שוואַרץ בלוט. דאָס כּאָל, ווען ער האָט זיך צוגעשאַרט צום שטול, האָט ער פאַרשטאַנען: דאָס איז די לעצטע אָנשטרענגונג, די סאַמע לעצטע, לאַנג וועט עס שוין ניט דויערן.

די דייטשן פאַרשטייען דאָס זעלבע און פאַרשפיצן נאָך שאַרפּער די אויגן, מיט נאָך מער אכזריות, און פאַרשן, און דראָען, און טאָנען: — דעם אַדרעס!... דעם אַדרעס זאָל ער נאָר זאָגן — וועט מען אים לאַזן לעבן!... און דערקלערן: אויף איין שטאָל — דאָס לעבן, אויף דער אַנדערער — איין איינציק וואָרט. און דער ייד אויפן ראַנד פונעם שטול: פאַרוואָס, ווען ער איז אריינגע-פאַלן אין זייערע הענט, האָט ער שנעלער ניט צעקייט דאָס בריוול און געלאָזט זיי דערוויסן זיך, אז ער, דער איבערגעבער קען דעם אַדרעס?

און דער געדאַנק פייניקט, און די אָפּגעמאַטערטע פיס ציטערן אין גסיסה פון די לעצטע כוחות. און מיט גוף און נשמה וויל מען זיך צוריק אָנשפאַרן אין דער פאַרגאַנגענהייט: —

...אין א וועלדל, ארום א פייער — הברים פאַרטיוואַנערי. פאר אן אָפּמאַרשי סע שטייט פאַר א געפערלעכע אויפגאַבע לעבן אים וואַניאַ דער אָנפירער. וואַניאַ איז א הויכער, א ריז, און אפילו זיצנדיק, רעדט ער צו אים אַראָפּ איצט איז זיין קול מילד און פול ליבשאפט: „דו, בלייב דאָ, דודל! ס'איז ניט פאַר דיר, א צו גרויסע געפאַר! צו פיל בלוט! כ'בעט דיר, זיי ניט ברגזי..."

ער וויל אים איבערשלאָנגן, פּרעטעסטירן, נאָר וואַניאַ לאָזט ניט: „כ'ווייס, דודל, פ'ווייס אז דו האָסט ניט מורא, כ'קען דיר... נאָר גלייב מיר, ס'איז ניט פאַר דיר... פאַרשטייסט...? ס'איז צו ברוטאָלי... און דו... געדענקסט? ... הינער האָסטו מיר געפלאַעגט ברענגען, איך זאָל זיי שעכטן... דו האָסט ניט בעקאָנט... ס'איז ניט פאַר דיר. מיט דעם מוז מען געבוירן ווערן, דאָס ווערט אויסגעקאָוועט פונעם לעבן... זאָט, גיב א קוק..."

און וואַניאַ לייגט אריין אין פייער זיין שטאַרקע גרויסע האַנט: „...נעסט דודל, ס'טוט אפילו ניט וויי... א האַרטע האַנט, א האַרט האַרק..."

דעטאלט האָט ער דורף, אויסגעשטרעקט זיין שטאַל הענטל און עס ריזט
אַריינגעלייגט אין פייער. און א שטילקייט האָט זיך צעגאַסן צווישן די מענטשן
אזא טיפע, אז ס'האָט זיך געדוכט: צוויי מענטשן מיט די הענט אין פייער זענען
פאַרגליווערט געוואָרן אין אן אייביקן מאָנומענט.

אויך דערנאָך האָט קיינער נישט אַרויסגעלאָזט קיין וואָרט, וואָניץ אויך נישט.
ערשט לאָנג שפעטער ביי זייער געזעענונג (וואָס איז גיווען די לעצטע) האָט
ער אים געזאָגט: „עך, ווי שטאַרק דו ביסט, דורף, ווי שטאַרק...!“ (פון די
אַרומיקע האָט קיינער נישט געלאַכט).

און ווען די צוויי הענט, וואָס האָבן אין פייער זיך פאַרברידערט אין א
שטאַלערנעם בוס, האָבן זיך אויסגעפלאַכטן און וואָניץ האָט מיט א שווערן קרעכץ
זיך פון אים אָפגעריסן, האָט ער צוגעגעבן: „ווען איך בין אוי שטאַרק ווי דו,
דורף... אינווייניק... פאַרשטיסט?“

אַ מאַך מיטן קאָפּ און ער איז אַוועק.

איצט גליטשט ער זיך אַראָפּ שוין א האַלב אַראַהלשטערי. די, וואָס זענען
געזעסן אַקעגן, האָבן זיך אויסגעוויבן און אַוועקגעשטעלט, איבערגעבויעגענע,
ארום אים. און די נעץ פון שטעכיקע אויגן האָט זיך נאָך שטאַרקער פאַרצויגן
איבער אים, דעם צעפלידיקן אויפן זיל: — דעם אַרדעס... דעם אַרדעס...!

און דער, וואָס ליגט אן אויסגעשטרעקטער צו זייערע פיס: דעם אַרדעס...?
אפשר גאָר מרימס...? אפשר טאַקע מרימס...?

און מיט האַלב אויסגעלאָשענע געדאַנקען, ווי מיט ציטערנדיקע הונגעריקע
פינגער, הייבט ער אויף פון ערגעץ וווּ די איבערגעריסענע סטענגע פון בילדער
און קלעבט זי צו פיס א הויך פון ליבע:

„אין א פינגער קעמערל — ער און מרימס. זיי געזעגענען זיך. ער גייט
אין וואַלד צו די פאַרטיזאַנער, זי וועט זיך דאָ אויסבאַהאַלטן ביי זיינע נישט
ידישע פריינד.“

אַט שטייען זיי ביידע ענג צוגעטוליעט, ווי צוויי דעלסן צונויפגעשטעפּעטע,
אין א הרוב, באַמבאַרדירט הויז.

אייביק אין זיי איז דער פלוס פונעם בלוט, אייביקער ווי דער גאַנג פון
דער וועלט. דאָס האָבן צוויי צונויפגעשמאָליצענע הערצער אַוועקגעבויען די צייט
ווי אן עלעקטראָ-מאָנעט א שטרעם פון ליכט. אפילו דער זיגער, וואָס שטייט
אויפן טישל, שלאָגט איצט גאָר אויס דעם איינקלאַנג פון זייערע פולסן.

גאָר פאַרן אַוועקגיין, ביים אַפרייסן זיך, גיכט זיך די צייט צוריק אין זיי
אריין און, ווי א הויכער וואַסערמאָל, איבערשווענט זיי דער צער פון אַפשיידן
זיך. נאָך גרעסער ווי דער צער, איז די טורא, אז אַט וועט מען זיך פאַרליידן.

אפשר מער שוין ניט זען, אפשר קיין מאָל שוין ניט אָנוואַרעמען מיט גאַנצער
ליבע. אָבער, ווען די טיר פּאַלט צו און מע האָט שוין הינטער זיך די שרעק-
לעכסטע רגע, ווערן דער צער און די מורא אייגענע...

און ס'הייבט זיך אָן א בענקשאַפט... עך, ווי שטאַרק ער בענקט נאָך
זיין מרים!...

דאָס בילד פון מרים, אויפגעפרישט אין זיין זכרון, האָט נאָך מער ווי די
פאָר מינוטן אָפּרו, וואָס מע האָט אים געגעבן, צעשטערט זיין גלייכגילטיקייט צום
טויט און אָן זיין וויסן אויפגערייצט דעם גוססדיקן לעבנסווילן. נאָר גלייכזייטיק
גיט אים אַ שטאַך א געדאַנק, אז דאָס האָט ער אויפגעוועקט מירימס בילד, כדי
מיט דעם אַדרעס פון איר באַהעלטעניש זיך צו ראַטעווען פון דער שאַנד פון א
פאַררעטער, כדי זי וואָל זיין א קרבן פאר יענע... און פאָר אים? גיין!... ער
ווייסט: ער וועט פון זייערע הענט קיין לעבעדיקער ניט ארויס! נאָר די שרעק
פאר א נייער פיין איז איבער זייגע כוחות... אזוי טראַכט מען אָבער בלויז א
רגע. באַלד נאָך דעם וויל מען שנעלער און טיפער פאַרשטעקן, באַהאַלטן פאר
זיך אליין דעם שרעקלעכן געדאַנקי. נאָר מ'איז צו שוואַך, צו מיד: פיר גאַנצע
נעכט ניט געשלאָפן, פיר גאַנצע טעג געפייניקט!

און אזוי ליגט ער א דוכגעשטאַכענער שמעטערלינג אונטער פאַרשנדיקע
בליקן — געשטיקט פון צוויי סודות: צוויי אַדרעסן. און אויסן האַרצן צוויי
שטיינער: דער גורל פון זיין פרוי און דער גורל פון זיינע חברים פאַרטייאַנער.
און ער פילט: ער וועט זיי ביידע ביון סוף ניט דערטראַגן!

דעמאָלט — ווען די מינוטן צווישן איין פיין און דער אַנדערער האָבן
זיך פארצויגן, און די דייטשן האָבן ווי רויבפייגל נאָך מער איבער אים איבער-
געבויגן די גיריקע פנימער — האָט ער מער ניט געקאָנט באַהערשן דעם צע-
פלאַשעטן פחד און ארויסגעקערעכצט מרימס אַדרעס.

די דייטשן האָבן זיך אויסגעגלייכט און שנעל פאַרשריבן.

און דער מענטש, דער געפייניקטער, וויל געבן א שפיי אויף זיך אליין!
נאָר אויפן סאַמע ברעג פון הלשות האָט ער פון זיך ארויסבאַקומען א טרער.
און ס'האָט זיך אים געדוכט: אין דער פייכטקייט פון די אויגן, ווי אין א צויבער-
שפיגל, זעט ער: וואַניאַ, אַן אויסגעשטרעקטער, באַגריסט אים ווי אַ זיגער.

און די טרער קייקלט זיך ארויס א שווערע און שווימט אריין א צעגאַסענע
אין די סאַרבלוטיקטע האָר, ווי א זון פאַר נאַכט ביים פאַרגיין.

ביי מיינ זיידן אויף פסח.

סע ליגן מיר נאך איצט אין טעם די סדר-נעכט פון מיינ יינגלישן אמאל.
יעדן פסח פלעג זיך די גאנצע משפחה אונדזערע, קליין און גרויס, קינד און
קייט, צוואמענקומען אין דעם קליינעם שטעטל ביי אין הויז פון מיינ זיידן
ר' משה. אלע האבן עולה-רגל געווען צוהין, מיטגעבראכט מיט זיך די געצייטיקטע
פירות פון נחת אין ליכטיקן ווינאָרט פון משפחה-עלטסטן.

אין יענע פסח-טעג איז דאָס גאנצע הויז געווען קידער-ווידער, ווי אַרומ-
געפלויגן. גאנצע טעג האָט מען אַרומגעטאַנצט, בעקולעצט, געשמועסט און גע-
טראַטשט, זיך געקריגט און איבערגעבעטן, זיך באַרעדט און באַרימט. אָפברענ-
גענדיק פון זייערע וויינערטער אַלע פאַסירונגען, האָט יעדער מיטגעבראַכט אויף
די פליגל פון זיין מעשה די גאַנצע פרייד און דעם טרויער, די פּרילינגען און
די האַרבסטן פון זיין שטעטל. לעבעדיק זענען געוואָרן אין מויל פון דערציילונג-
דיקן די פאַרגאַנגענע חדשים אין יידישער ליכטיקייט און גרויקייט פון א גאַנץ
יאָר. אינצווישן... האָבן זיך געקאָכט די גאַלדענע יאַכלעך און סע האָבן זיך גע-
באַקן די שמעקנדיקע קעלעך.

נאָד אין איין צימער איז געווען א דרך-ארצדיקען שטיילקייט, צוגערוימט,
און אן אַלטע רויקייט האָט געשלאָפן אויף דער פּאָדלעגע ווי סאַמעסענע סע-
פּיכער. דאָס איז געווען דעם זיידנס צימער, ווייט פון דער קיך, ווייט פון דעם
גערויש, וואָס האָט אַהער אָפגעהילכט ווי דאָס האַקן שטיינער.

חמיד פלעג איך מיט טיפן יראת-הכבוד און מיט גרויס האַרץ-קלאַפּעניש
געזענען צום דאָזיקן צימער; איך פלעג זיך אָפּטובלען אין דעם ריינעם טייך פון
דרך-ארץ און ערשט דעמאָלט וואָגן אריינטרעטן. דער זיידע איז געזען פאַרטיפּט
איבער א גרויסן ספר מיט זיין ברייטער שניי-ווייסער באַרד, צווישן שווערע
שאַבעס ספרים, ביי זיין שרייבטיש וואָס איז געווען אָנגעלייגט מיט פאַפּירן, מיט
קאַרעספּאַנדענץ, מיט דיקע אַררעס-ביכער, און א קאַפּיר-מאַשין איז געשטאַנען
אין א ווינקל, אזוי ווי סע פאַסט פאַר א גרויסן עקספּאַרטיוער, כאַר אן אָנגע-

זענענעם רייכן בעל-הבית פון שטעטל פיס, קיין עין-הרע, א סך קינדער און נאך
מזר אייניקלעך צעשפרייט אין דער וועלט.

איך האב קיין שום באגער ניט צו פארשווייגן די שיינקייט און די פרייד
פון די אמאליקע פסחן אין יענעם קליינעם שטעטל, ווו דאס ערשטע מאָל האב
איך געלייענט די עברי פון ליבע אין סידור פון די שטערן.

נישט סתם דער יום-טוב פסה, וואָס האָט געטראָגן אין זיינע כוסות דעם
וויין ווי אלסע טראָפנס פונעם ים, בשעת אונדזערע שבטים-אבות זענען אים מיט
לענדענדע-טריט טרוקן אריבעגעגאַנגען — האָט מיך אזוי וואַרעם געצויגן.
נאָר זי, אסתרל, די מרים, וואָס האָט מיט איר קולעכל געזונגען שירה,
האָט מיך עס אזוי, מיט דינע ערשטע פּרילינגען צו זיך געצויגן...

אסתרל איז געווען א מיידל מלא-טעם מיט אויגן פון גרינער בלעסערפארב,
אירע האָר — פאיקנופט און פאַרבונדן מיט צוויי רוישע מאַשעלעך, און אויף
איר קלייד — א ווייס באַכלומט שירצל. זי איז מיר געווען א קוינקע, מיין
פעטערס טעכטערל, אויך אן עולה-רגל-גאַסט.

דער אמת איז, איך קען דאָס ניט פארשווייגן, אז מיר פלעגן א סך מאָל
— זיצנדיק אויף דער באַנק אונטער דעם באַקאַנטן ניסנבוים, וואָס איז ווי אלע
ביינאַכטיקע ניסנביימער דער ערלעכער עדות פון די ערשטע ליבעס — טוקן סתם
אזוי צו דער לבנה און וואַרטן זי זאָל אונדז ארצפּוואַרסן א פאָר שטערן, און
פון די געפאַלינע שטערן זאָלן מיר דערהערן דעם קלאַנג פון אונדזערע ניט
ארויסגעזאָגטע ווערטער...

דאָס אלץ וואָלט קיין הימלגעשריי נישט געווען, ווען די באַבע זאָל עס
ניט געווען באַמערקן. זי האָט אונדז איין מאָל דערנען און געווינן זייער אַ בייז
פנים; מיט א שטרענג קול גערופן אסתרלען, זי גוט אויסגעמוטרט און איר גע-
הייסן גיין שלאַפן. מיר האָט זי גאָרניט געזאָגט.

יענע נאַכט האָב איך שוין נישט געקענט שלאַפן פאר בושא און פאר ער-
גערניש. איך האָב מיך זייער געערגערט וועגן אסתרל'ס שם-טוב און מיך געשעמט
פאר דער באַבען. זי וועט מיך אודאי האַלטן פאר א גרויסן חמור-אייזל.

מיט נאָך שלעכטערע צויגן ווי די באַבע, האָט צוגעקוקט מיין אידייליע
מיט אסתרלען, מיין פעטערס אַ יינגל — יאַנקעלע. ס'איז זייער לייכט צו טרעפן
פאַר וואָס...

ער פלעג טאַקע וועלן ארויסווייזן פאר דער גאַנצער עולה-רגל-משפחה
ווי פייז ער איז, ווי גוט און וויל ער קען לערנען; און שטענדיק פלעג ער זיך

בארימען פארן זיידן מיט דער באַבען דווקא ווען אסתרל איז אויך אַנווענדליך
געווען.

מיך האָבן די דאָזיקע שטיקלעך זייער פאַרדרעסן, ווייל איך האָב גענוי
געוואוסט, אז ער קען נישט מערער פון מיר, און אז נאָך א האַלבן דף גמרא
שווינדלס אים שוין פאר די אויגן.

היינט, דערמאָן איך זיך טאַקע מיט טרערן אין די אויגן, ווען איך קלער
צוריק אויף די זויבערע פסה-נעכט פון מיינע יינגלישע אַמאָלן.

ביים שיינעם לאַנגן אויסגעצויגענעם טיש איז געזעסן אויבן אָן דער זיידע
אוימן העסע-בעט, אויף ווייסע קישנס, אַנגעטאָן אין זיין גלאַנץ-ווייסן קיסל. ביי
זיין לינקער האַנט איז געזעסן די באַבע און נאָך איר: די סעכטער, שנידן,
מיידלעך, אייניקלעך אין דער ריי, אויף די טרעפ פון זייערע יאָרן. ביי זיין
רעכטער האַנט ווידער זענען געזעסן דער בכור, שוין אויכעט מיט א שיינ ווייס
געשטיצט בערדל, און נאָך אים די איבעריקע פינף זין, דערנאָך די איידעמער
און די אייניקלעך-יינגלעך, אויך אין דער ריי לויט זייער עלטער, און נאָך זיי
אלע די פרעמדע יידן, וואָס האָבן געטראָגן אויף זייערע פנימער דעם הותם פון
גע-ונד און דעם טריבן פאַרלוירענעם קוק וואָס האָט געבלאָנדזשעט אין זייערע
פאַרלאָזטע היימען.

אַלץ איז דאָ געוואָרן פריילעך און לעבעדיק. אלע אויגן האָבן אַנגעהויבן
לייכטן מיט יום-טוב, פונקט ווי די לייכט אין די זילבערנע געשניצטע לייכטער.
און דאָס קלענסטע אייניקל — ווי גלייך דאָס יינגסטע ביימל פונעם גאָרטן
זאָל אָנהייבן רוישן מיט זיינע גרינע בלעטלעך — וואָס האָט זיך קוים ארויס-
געזען ביים טיש, האָט אַנגעהויבן צו דיקטירן דעם כדר מיט זיין דין קוויטשענ-
דיק קולעכל:

— יקדש... מע פילט אָן דעם כוס און מע באַכט קידוש!...

— יורחק... מע וואַשט זיך זי הענט און מע זאָגט נישט על נטילת-

ידיים!...

און דער זיידע צוזאמען מיטן עולם האָבן אים אַלע געפאָלגט.

פון צייט צו צייט האָב איך אַלץ געוואָרפן בליקן אויף יענער זייט טיש
צו מיין — פון מיר געקרוינטער — מלכה אסתרל, און זיך געבויערט דעם
קאַפ, וואָס קען זי אייגנטלעך קלערן דעמאָלט, ווען אונדזערע בליקן טרעפן זיך
אַלץ ווי דורך גרענעצן, וואָס מע טאָר נישט אריבערטרעטן?...

אויף א מאָל האָב איך דערפילט ווי סע ווערט אויף א רגע שטיל, טיף
שטיל, א יעדער קוקט אויף מיר... אויף מיר, וואָס כ'האָב זיך פאַרטראַכט

און בין אריבער די גרענעץ אין טאָפּע מיט, לעיני כל המשטחה...

איך בין רויט געוואָרן, פאַרשעמט פאַר מיר אליין.

ס'איז געווען מיין ריי צו פרעגן די קשיות. און יעדער, האָט טאַקע, איבערהויפט מיינע עלטערן, שוין געוואָרט איך זאָל אָנהייבן דעם "מה נשתנה".

און, ווען איך בין שוין א ביסל צו זיך געקומען און געוואָלט אָנהייבן "מה נשתנה" האָט זיך פּלוצעם דערהערט פון יענער זייט טיש, מיט א זיגעריש קול:

— "מה נשתנה" — פאַר וואָס איז פאַרענדערט, "הלילה הזה" — די דאָ-

זיקע נאַכט פון פסח, "מכל הלילות" פון אלע נעכט פון א גאַנץ יאָר? ...

דאָס איז געווען יאָנקלס קול, מיין פעטערס זון. ער האָט אזוי אויסגע-

בראַכן בקול רם און פון מיר אויסגעכאַפט די קשיות.

דעם אנדערן טאָג האָב איך מיך געשעמט פאַר אַלע און אויך פאַר אסתרלעך. זיך געשעמט צו באַגעגענען מיט איר. און אויב כ'האָב נאָר בעקלערט, אז זי וועט קומען אויף דעם אָדער יענעם אָרט, בין איך שוין אהין מער נישט געגאַנגען.

גאָר, ווען דער טאָג האָט זיך אויסגעטאָן זיינע ליכטיקע בגדיה, זיך אייני- געהילט מיט זיין טונקלען שלאָפהעמד, און, ווי א מידער נישט געבעטענער גאַסט, אייניגעקומען אין זיידנס מויער, בין איך זייער טרויעריק געוואָרן, און מיך גע- פילט שטאַרק אליין. ס'האָט מיך גערופן צום גרויסן ניסנבוים, זיך אוועקזעצן אונטער זיין שוך אויף דער אלטער באַנק, דאָרט וווּ איך פלעג זיך אלע מאָל טרעפן מיט אסתרלעך.

איך ווייס נישט וויפל איך בין סתם אזוי געזעסן, געפאַנגען אין דער נעץ פון די צאַרטע אייערנעכטנס, ווען כ'האָב פּלוצעם דערפילט: מע נעמט מיך ארום, מע פאַרשליסט מיינע אויגן אזוי ווי מע שפּילט זיך "אין בלינדער קאַטשקע" און מע דאַרף טרעפן ווער סע איז...

ווען כ'האָב די אויגן געעפנט איז אסתרל שוין אנטלאָפן געווען אין גע- לאַזט פאלן אירע טריט ווי פאַרלוירענע גילדענע גרייזער אין דער פּונקל...

די צווייטע סדר-נאַכט האָב איך שוין נישט געוואָלט פרעגן די פיר קשיות, לויט ס'איז געווען דער מנהג און דער געבאָט פאַר אלע אייניקלעך. יאָנקל האָט יאָ געפרעגט, מיט א צופרידן הויך קויל, מיט א ניגון פון א זיגער אויף א שלאַכטפעלד.

איך בין אָבער גליקלעך געווען, ווי ס'איז גליקלעך א יונג בייםל, וואָס פילט דעם ערשטן גרינעם חן אויף זיך.

פאַר מיר זענען דעמאָלט אלע קשיות פאַרענטפערט געוואָרן.

איך גלייב.

געהייליקט מיין טייערער מאמען,
אומגעקומען על קידוש השם בימי היטלער.

צעהענג דיינע טרערן איבער אלע וועגן, מאמע,
און די דעמערונג וועט פון זיי רויטע פאקלען צעצינדן...

ס'האט הענקער מיט נאכטס פליגל אלע וועגן פארטונקלט.
מיט אירע נעגל — די אויגן פון העלסטע שטערן צעשטאכן,
און די קנאספן פון גלויבן — ווי ווערעם צעטראגטן.

מאמע,

הינטער די קראטן פון נאכט
האסטו געצערטלט די זוימן פון מיין טרוים:
צעפלאצן וועלן שטריק פון נאכטס געשריי,
און קנאספן פון גלויבן וועלן צעבליען אויף ס'ניי.
שרעק זיך נישט, שרעק זיך נישט, קינד.
— גלייב! ...

ס'האט פיין אין גלויבנס אויגן אש געשיט,
געוויסנס געזיכט אין מיסטן געקויטיקט;
און דו, מאמע, האסט מיר געשווירן:
ס'וועלן דיינע טרערן מיך באגלייטן,
ביון איבערהיפן דעם לעצטן טויער פון נאכט,
און דאן —
אין מיר דעם ערשטן אָטעם פון דערהייבונג צעבליען.

איצט שוועבן פאר מיר זעונגען פון דיינע רושן:
ס'קען פיין אייביקייט נישט באצווינגען;
— גלויב!
די, וואָס האָבן פאר פאלשע געטער געקניט און קניען —
וועט דער ריטם פון קאָסמישער מרייד צעטרעטן;
שרעק זיך נישט, שרעק זיך נישט, קינד.
— גלייב! ...

ווייטטו וואָס דאָס הייסט...

ווייטטו וואָס דאָס הייסט
צו זיצן רגעס, רגעס,
שעהן, שעהן,
ביי אַ קוואַל פון ווערטער
און אלץ בלייבן דאָרשטיק
נאָך אַ וואָרט?

ווייטטו וואָס דאָס הייסט
צו אויגן בלאַנדזשען
אויף אותיות-סטעזשקעס
אַן ערנעק צו דערלאַנגען,
און גאַרניט,
גאַרניט צו באַגעגענען —
אפילו ניט אַ מת?

ווייס —

אַ מאָל אַ וואָרט
האַט כוח פון אַ נס!

אַ פאַרשפּעטיקטער בריוו צו איציק מאַנגערן.

פון משה נאָדלר.

מיין ליבער איציק מאַנגער !

דיין בריוול צו לייוויקן איז — דורכן יאָג — אָנגעקומען אויך צו מיר. עס האָט מיר געדויערט א שטיקל צייט ביז איך האָב געפונען א פּאָסט־קעסטל פאַר מיין ענטפער. פאַרגיב !

איך ווייס ניט צי דו ווייסט (דו ווייסט מסתם ניט!). אז מיינע פערזענלעכע בריוולעך צו יידישע שרייבער זיינען כמעט אויף די פינגער צו ציילן. דעריבער אפשר טאָקע אויך... (איך האָב געוואָלט זאָגן: מיין ביטער מול, נאָר ווי קען איך אין אָנגענויכט פון דיין מול זיך באַקלאַגן אויף מיינעם?).

אָבער ברענגען בלומען צו א בעליבטער און ברענגען טרערן צו א ליידנדן איז כמעט דאָס זעלביקע.

אַליין, אָן עלנטער ווי דו, אין שטענדיקער פּלחמה מיט דער פאַרשווערונג וואָס הייסט „געזעלשאַפּט“, מיט דער קאָנספּיראַציע וואָס הייסט „עפּנסלעכע מיינונג“, האָב איך — אין מיינע גליקלעכסטע מינוטן — געהאַט צוויי מיטלען ווי צוויי צו טרייסטן די אַלע נאַקעט-באַרוועסע „סקאַנדאַליסטן“ פון דער וועלט: (1) איך האָב געקענט אויסטאָן דאָס אייגענע העמד, די אייגענע שיך און דאָס צוועקגעבן איינעם (בלויז איינעם!) פון די מיליאָנען נאַקעט-באַרוועסע לייבער פון דער וועלט. אָדער (2) איך האָב געקענט כלומרשט אויסטאָן מיין רעקל און שיך, און אַליין ווי אַ באַרוועס-נאַקעטער ברענגען טרייסט צו דער גאַנצער „באַרוועסאַליע“, „נאַקעטאַליע“ פון דער הינטערזאָס און פון יענער זייט באַרג, און פון איבער די רעלסן.

איך האָב אויסגעקליבן דאָס אַנדערע, איציק מאַנגער טיערער! דו ווייסט פאַר וואָס? ווייל עס איז — נו, דו ווייסט דאָך, דו האָסט דאָך ניצשען גע-לייענט: עס איז מענטשלעך אַ מענטש צו זיין. עס איז מענטשלעך צו וועלן שיצן זיך אַליין, וואָרום ווער וועט דען אַכטונג טאָן אויף מיר, אויב ניט איך פּערזענלעך און העכסט אַליין, אייגן-הענטיק?

עס איז אָבער איין זאָך צו רייסן זיך איבער אַ ביין, ווען מ'איז הונגעריק, און אַ צווייטע זאָך צו באַהאַלטן די איבערגעבליבענע מאַרכביינער טיף אין דער ערד — אויף איבער אַ יאָר, אויף איבער צען יאָר.

ביי די שוועלן פון די ליטעראַרישע קאַריערע, מאַנגער טיערער, ליגן הויפּט מיט מענטשלעכע שאַרבנס.

עס זיינען דא אין דער וועלט, טייערער מאַנגער, א סך קעניגרייכן. אָבער די נידעריגעסטע, ניט פאַרגינערישסטע איז דאָס קעניגרייך פון קונסט. דאָס איז דאָס קעניגרייך, וווּ די אַריינגאַנג-טויערן זיינען פון נאָדלען און וווּ יעדער, וואָס וויל אַריינדרינגען — יא אַריינדרינגען, — מוז זיך דורכשטופן דורך א לעכל פון א נאָדל.

די אַריינדרינגענדיקע (אַקופאַנטן) וואָלט מען זיי גערופן אויף היי-יאָר-לשון) זיינען דעריבער מייסטנס אויסגעהונגערטע לייט — מענטשן הונגעריקע נאָך ברויט, נאָך כבוד, נאָך אייביקייט — לאַז זיין כאַטש אויף די עטלעכע יאָר וואָס מ'לעבט).

איין מאָל האָסטו זיך אָבער אַריינגעשפּאַנט, אַריינגעקוועטשט אַהינצו — אין בלאַען לאַנד פון דערפּאָלג — איז שוין כמעט נישט מעגלעך מע זאָל דיך קאָנען אַרויסשטופן, ווייל זייענדיק אינעווייניק, ביסטו דערווייל געוואָרן אַזוי פעס מיט זעלבסטצופרידנקייט, אז דו קענסט שוין דורך דעם נאָדללאַך ניט אַדורך.

און וועלכער זאָטער גלייבט דען דעם הונגעריקן ?

איך ווייס, אז ניט דו, ניט משה-לייב (זאָל זיין אָפּגעשיידט) און ניט אַנדערע ווי איר — ליכטיקע פּאַנען פון אונדזער ליטעראַטור — זיינט ווען עס איז געווען „גערעכט“ אין אייערע טענות סיי צו די „ידישע טעכטער וואָס שלאַפּן מיט גוישע הינט“, סיי צו דער „זשאַרגאַנאַליע“, אָבער ווער וויל דען זיין גערעכטער ווי איר, די „שוואַכסטע“, די מטיקסטע, די טאַלאַנטירסטע ? און האָבן דען די הונגעריקע (וואָס ווילן אַרבעטן!) ניט קיין רעכט צו זיין אומגע-רעכט ? און האָט דער וואָס איז פאַרליבט אין יידיש ביו צום שטאַרבן, ביז אויף קידוש-השם, ניט קיין „רעכט“ אין א פאַרביטערטער מינוט אַרויסצושפּיען דורכן פאַרסטמן האַרץ די ווערטער: איך האָב דיך פּיינט „זשאַרגאַנאַליע“ ! איך אַנוליר מיינע פּריערדיקע ווערק... איך נעם דעם פּוס אין מויל אַריין, הייסט דאָס, און איך הייב זיך אַליין אָן אויפצושטן ביו דער שפּענט !

א, ווי ביטער-גראַטעסעק דאָס איז ! ווי טויט-ביטער גאָר אין גאַנצן, אז א יידישע וועלט (א פאַפּירענע) קען אויפהאַלטן אַלערליי אַרט מענטשן און פאַר דיר, איציק מאַנגער, וואָס דו ביסט מיט טאַלאַנט פאַרשלאָסן פון קאָפּ ביו די פּיס, איז קיין בעסע ניטאָ דוין צויערלעך חלום-קעטל, דיין קאָפּ, אַוועקצולייגן ?!

אין אַט אַזא צייט לעבן מיר, איציק מאַנגער.

יעדער מענטש — פאַר זיך.

אַליין.

שטאַק-אַליין.

און יעדער קעגן יעדן.

און אלע אין איינעם קעגן אלע אין איינעם.

דער מענטש — קעגן דער מענטשהייט.

די מענטשהייט קעגן זיך אליין און קעגן גאט.

און גאט קעגן דער מענטשהייט.

צווישן מענטש און מענטש — שטייט דאָס שטיק ברויט, דאָס שטיק ווייב,

דאָס שטיק מאָן, דאָס שטיט כבוד, דאָס שטיק ווילן צו מאַכט.

צווישן מענטש און גאָט שטייט דער גלח, שטייט דער רב (להבדילו), ביו

דו גייסט דורך די פּראָצעדורע פון באַפּרידיקן און פּאַרגיטיקן דעם גלח, האָסטו

שוין פּאַרגעסן, אז דיין כוונה איז געווען אַ געטלעכע.

* * *

איך וואָלט דיר געוואָלט עפעס אַ טרייסט שיקן, איציק מאַנגער, זיי, די

וואָרט-ווערקער, די וואָס מאַכן פון ווערטער פונקט אַזוי פרימיטיוו-אומבאַהאַלטן,

ווי די פּאַרצייטיקע מענטש-חיה האָט געמאַכט מיט די הענט (מיט די אויפגעהוי-

בענע פּעדערשטע פיס), די קאָנען בלויו זאָגן דאָס וואָס זיי מוזן און ניט דאָס

וואָס זיי ווילן.

די וואָס באַהערשן דעם טאַלאַנט, וואָס זיינען דעם טאַלאַנטס מייסטערס,

זיינען ניט פון דיין שול — איציק מאַנגער.

דו ביסט שיכור מיט טאַלאַנט, איציק מאַנגער, דו ווערסט אין גאַנצן פון

אים באַהערשט, זיין קנעכט ביסטו און דו האָסט איבער אים קיין שום דעה ניט.

פירט ער דיך צו היימלאָזיקייט, צו צאַנקעריי מיט גאָט און מענטש, צו

אַרעמקייט און עלנט.

בלויו אין דיין וויזיע, אין דיין טראַנס — ביסטו וואַך, ביסטו אַ צום

לעבן געקומענער.

ניכטערעהייט, ביסטו טאַקע אַ לאַ יצלח, וואָס קען קיין קאַץ אן עק

ניט פאַרבינדן.

די פייקע, די פייקע, די געראַטענע, די דערפאַלגרייכע — זיי קענען

קעזישע עקן פאַרבינדן, קעזישע קאָנטאַקטן מאַכן, קעזישן יאָמער אויפהייבן

קעגן דער לבנה איבערן פּענט-הויז (זע ענגלישן ווערטערבוך, איציק!).

איך זאָג דיר, ווי אונדזער חשובער קאַלעגע לייזויק: די זשאַרגאַנאַליע

איז אין אונדזער ביטערן לעבן ניט שולדיק.

דו און איך און ער און מיר אלע, איציק מאַנגער, זיינען עס די זשאַר-

גאַנאַליע, וואָס מיר האָבן געקרוינט מיט לאַרבער און מיט קראַפּעווע.

אונדזער פּאַפּירן יידיש לעבן, אונדזער ווערטערן לעבן, איציק מאַנגער,

איז שווערער נאך ווי דאָס טייטשע לעבן פון אונדזער פאָלי.

און מיר שטארבן אזוי שווער.

מיטן טויט פון יעדן יידישן לעזער גייען מיר א קאפּטשקע אויף אונדזער
אייגענער לוייה — אויף דער לוייה פון דער שפּראַך, וואָס מיר האָבן דערהויבן
פון א שפּלער שפּחה כמעט-כמעט צו א הויכער האַרנטע.

שווער איז דער טויט פון א יונגן מענטשן, שווער איז דאָס קאָפּטשטארבן
פון א יונגער ליטעראַטור, וועלכע האָט דאָך נאָך גאַרניט געלעבט.

ניט ווי גריכיש און לאַטיין גייט אויס אונדזער שפּראַך, נאָר א סך, א סך
טראַגישער.

דער באַלזאָם איז: אויב שווערער ווי גריכיש און לאַטיין וועלן מיר
אונסערגיין, וועלן מיר אָבער נאָכן טויט לעבן לענגער ווי יענע ביידע קלאַסישע
שפּראַכן.

צו מע וועט אַמאָל אויסגראַבן אונדזער שפּראַך, וועסטו, דו איציק מאַנגער,
געטראַגן ווערן אויף די הענט — העכער פון דאָסערן, גלייב עס מיר!

יא, דו האָסט א בעסער גורל פאַרדינט, איציק מאַנגערי אָבער ביי וועמען
זאָל מען מאַנען? מיר האָבן א טוטערשפּראַך, א זיט-טערפּקע מאַמע-לישון, אָבער
א מאַמע אויף וועמענס קאָסל זיך אויסצוווינען, איז ניטאָי מיר האָבן ניט ביי
וועמען זיך איבערצונעמען, איציק מאַנגער!

און דאָס וואָס דו זאָגסט זיך אָפּ פון דער יידישער ליטעראַטור, איציק
מאַנגער, איז עס שוין צו שפּעט!

גאָט קען זיך אָפּוואַגן פון דער וועלט, אָבער זי וועלט, מיין ליבער, קען
זיך ניט אָפּוואַגן פון דעם גאָט, וואָס זי האָט באַשאַפּן, און וועלכע האָט אים
(אַלס באַלוינונג אָדער שטראַף) געפּורעמט אין איר פּורעה.

דעם פּאָלקטימילעכן, קרישטאָל-גאַלדענעם שלאָס, וואָס דו האָסט אויפגעבויט
אין אונדזער ליטעראַטור, איציק מאַנגער, איז פון ליכט און חלום, פון אויסדאַכט
און אָפּשיין. מיט וועלכן האַמער וועסטו אים צעשטערן, איציק מאַנגער?

לעסטער מיך, לעסטער מיך, דערפאַר וואָס איך האָב דיך געבוירן, זאָגט
די מאַמע צום קראַנקן קינד, קושנדיק זיין שטערן. אַפּטער וועט דיר א ביסל
גרינגער ווערן, קינד מיינס!

אָבער מיר, קינדער פון מאַמע-לישון זיינען דאָך לעבעדיקע יתומים. קען
עס די מאַמע אונדז ניט זאָגן, זאָג איך עס פאַר איר, פאַר אונדזער מוטער רחל,
וואָס וויינט אויף אירע קינדער, וואָס זי האָט זיי איבערגעלעזט איינענקע-אַליין
אויף דער וועלט...

ניו-יאָרק 1942.

זײַן די יאָרן פֿון חורבן און אומקום:

6טער סעפטעמבער 1940 — 23טער אָוּגוסט 1944. אין די פֿיר יאָר פֿונעם אַנטאַנעסקו-היטלער רעזשים אין רומעניע איז די ייִדישע קולטור-טעטיקייט עקסנווהדיק פֿאַרגעזעצט געוואָרן.

די היגע ייִדישע באַפֿעלקערונג — אַפֿילו אירע עקסטערעם פֿאַררעמדטע שיכטן — האָט איבערגעלעבט א זעלישן פֿרעזעס פֿון צוריקקער צום אייגענעם אײַ, צו די אייגענע גייסטיקע אוצרות.

מער פֿון א דריטל רומענישע ייִדן האָבן געלעבט אין בוקאַרעשט, די איינציקע הויפטשטאָט אויסן היטלער-קאָנטינענט, אין וועלכער ייִדן זענען על פֿי נס ניצול געוואָרן פֿון אומקום און אויסראַטונג, הגם די סכנה האָט ניט אויפֿ-געפֿערט לײַערן אין אַלע פֿיר חורבן-יאָרן — פֿיר לאַנגע אייביקייטן.

די שול איז געוואָרן דער איינציקער זאַמלפֿונקט וווּ ייִדן האָבן זיך געמזגט צונויפקומען.

דער פֿרזישער אײַן שול אַרײַן איז נביאיש מקוים געוואָרן אַפֿילו אין אַזאַ ייִדיש אָפֿגעשטאַנענער מדינה ווי אַלט רומעניע.

אין 1940, ווען באסאראביע און טשערנאָוויץ זענען געוואָרן באַשטאַנד־טיילן פֿונעם ראַטנפֿאַרבאַנד, זענען א ריי אָנגעזעענע שריפטשטעלער און דיכטער ווי יעקב שטערנבערג, משה אַלטמאַן, יאַנקל יאַקיר, מאָטל סאַקציער, יאַסל לערנער, הערץ ריווקין און אַנדערע צוריקגעפֿאַרן אין די אַלטע היימען. געבליבן זענען זייער ווייניק.

פֿון די צוריקגעבליבענע זענען צו דערמאָנען: די דיכטער יעקב גרעפֿער, בערל שנאַבל, לעָאָן בערטיש; די ייִדיש-רומענישע שריפטשטעלער באַרבו לאַזאַריאַנו, אורי בענאַדאַר, דײַר דאָריאַן און לאַסקאַר שאַראַגאַ ווי אויך די קולטור-טוער מי לאַקס, יי דובאַוויס, שאָס ראָמאַן, נטע רויטמאַן אי אײַ.

אין די שולן און טעמפלען האָבן די דערמאָנטע שרייבער און קולטור-טוער אָרגאַניזירט א ריי ליטעראַרישע מאַניפעסטאַציעס (וועלכע האָבן לגבי דער אַנ-טאָנעסקו-מאַכט געטראָגן דעם נאָמען פֿון אונזרות און יאָרצייטן). צוציענדיק טויזנטער ייִדן פֿון אַלע פֿאַלקסשיכטן.

דאָס ייִדישע וואָרט האָט געשטאַרקט, געטרייסט און געוועקט האַפֿענונגען אויף ליכטיקע צייטן.

אין די דאָזיקע אָונטן האָבן זיך אויך דערפֿאַלגרייך באַטייליקט די באַ-קאַנטע אַרטיסטן: בעאַטע פֿרעדאַנאַוו, מאַריאַ סאַנדו, אַל. פינצי (ייִדיש-רומענישע שוויפֿילער); די גאַלדכאַדן-אַרטיסטן שרה עטינגער, דער וואָרטקינסטלער

ד"ר סי הערניס, רעזיטשטאָר הי כתבן, קאָמפּאָזיטאָר און דיריגענט היים
שוואַרצמאַן אי א.

א באַזונדערן אינטערעס צו דער יידישער קולטור-אַרבעט האָט אַרויסבאַוויזן
דער רב הכולל ד"ר אלכסנדר שאַפראַן. אַ דאַנק זיין ליטעראַרישער מיטאַרבעט
האָט די יידישע קולטור-טעטיקייט באַקומען נאָך מער פּרעסטיזש און אַנזען. דאָס
איז אגב דער ערשטער פּאַל אין דער דאָזיקער מדינה, אז א רב הכולל זאָל זיך
עפנטלעך באַניפעסטירן אין און פאַר יידיש.

23 טער אָוגוסט 1944. אונטערן דרוק פון דער סאָוועטישער רעסונגסאַרמיי
פּאַלט די דיקטאַטור. רומעניע ווערט באַפרייט פון די אַנטפּאָנעסן-היטלער רוצחים.
ס'ווערט רעסטאָוירט דער „איקוף“ די יידישע קולטור באַקומט א היים.
סע קערן זיך אום פון די לאַגערן און עוואַקואַציע שרייבער און קולטור-
טוער ווי: יעקב פרידמאַן, ברוך האַגער, חיים גינגעל, וואָלף טאַמבור, הערש
סעגאַל, איציק שוואַרץ, איציק פּאַנער, חיים קראַפּט, מאיר שטערנבערג שי שמידט
אי א.

ס'שאַפט זיך „דער פאַרבאַנד פון יידישע שרייבער און פובליציסטן אין
רומעניע“, וועלכער האָט רעגולערע צונויפקומען, וווּ מע דיסקוטירט פּראַבלעמען
פון ליטעראַטור, קונסט, אַקטועלע צנינים אי א. ווי.

ס'זיינען אָפּגעשאַלטן געוואָרן א ריי ליטעראַרישע אַקאַדעמיעס, וועלכע
זיינען באַזוכט געוואָרן פון הונדערטער יידישע צוהערער.

פאַרויצער פונעם פאַרבאַנד איז די באַקאַנטע קולטור-פּערזענלעכקייט
אין רומעניע, דער דיכטער יעקב גראַפּער.

זיין שעפּעריש-רייכע קולטור-אַרבעט דערגרייכט דאָס יאָר די בכבודיקע
ציפּער פון פינף און דרייסיק.

מיט זיינע אומצאָליקע אַרויסטרעטונגען פאַרשפרייט גראַפּער דאָס יידישע
דיכטערישע וואָרט אין אַלערליי קרייזן, וווּ ער ווערט אויפגענומען מיט ליבע
און אַכטונג.

מיר וואַנטשן, ביי דער דאָזיקער געלעגנהייט, אונדזער פריינט יעקב גראַפּער
נאָך פיל יאָרן פון שעפּערישער אַרבעט לטובת דער יידישער קולטור.

אונטער דער לייטונג פונעם באַקאַנטן אַרטיסט און רעזיסאַנץ יעקב מאַנס-
דאָרף (רעפּאַטריירט) האָט דער „איקוף“ געגרינדעט א יידישן קונסט-סעאַסער.

די עטלעכע אויפפירונגען: „איך לעב“, „טוביה דער מילכיקער“, די
כישופּמאַכערן און א ריי איינאַקטערס פון יי לי. פּרץ (אונטער דער ליטעראַרישער
לייטונג פונעם דיכטער יעקב פרידמאַן) — האָבן איבער א יאָר צייט געבראַכט
ליכט און פרייד דער יידישער באַפעלקערונג אין דער הויפטשטאָט און אין דער
פּראָווינץ.

צ' שאָד וואָס צוליב מאַטעריעלע שווערקיטן האָט דער איקוף-טעאָטער צייטווייליק איבערגעריסן זיין פּרוכטבאַרע טעטיקייט.

ס'הייבן זיך דערשיינען די „איקוף-בלעטער“ צוליב שוואַכער אָרגאניזירונג זיינען ביז איצט ארויס ניט מער ווי ניין נומערן.

אין רומעניע איז בלי ספק דאָ פּלאַץ פאַר א פּעריאָדישער יידישער אויס-גאַבע און אפילו פאַר א סאָג-צייטונג אין יידיש.

די י. י. פּרץ גרופע אין יאס האָט אונטער דער לייטעראַרישער השגחה פון יצחק פּאַנער און אליעזר פּרענקעל ארויסגעגעבן אן אנטפּאָלאָגיע פון יידישער דיכטונג אין רומענישער טראַנסקריפּציע. א גרעסערע מיט יידישע אותיות וועלכע נעמט ארום די גאַנצע מאָדערנע יידישע דיכטונג וועט בקרוב דערזען די לייכ-טיקע שייך.

אין יאָר 1942 דערשיינט א בוך „שיבה-לידער“ פונעם דיכטער בערל שנאַבל, (אפּשר דער איינציקער צו יענער צייט אין היטלעריסטישן אייראָפּע).

אין יאָר 1946 דערשיינען: „אויפן וועג“ חסידישע סקיצן פונעם שריפט-שטעלער ברוך האָגער; א בראַשור פון מ' לאַקס „יעקב פּאַנטיר“; און א קאָ-לעקציע פּאָלקסלידער צוגעפּעקליבענע פון יוליאַן שוואַרץ — די ערשטע אָנ-הייבן פאַר א יידיש-פאַרלעגערישער טעטיקייט.

פאַר די צוויי א האַלב יאָר פון נאָך דער באַפרייונג איז געלייגט געוואָרן א יסוד פאַר א יידישן קולטור-בנין, וועלכער וועט, ניט קוקנדיק אויף דער באַשיידענער צאָל קולטור-כוחות, דאָך אזוי זיך אנטוויקלען און פּראָגרעסירן. ג. ר.

יזכור

יידישע שרייבער פון רומעניע, וועלכע זיינען אומגעקומען אָדער געשטאָרבן בעת דער מלחמה אין די בלוטיקע היטלער-יאָרן 1941-44:

איוראַעל ישראל-דוד	מאַנגער נטע
ברוינשטיין יי	מאַיאָגסקי אברהם
גאָלדנבערג מרדכי	מלמד יידל (וויינשטיין)
גילישינסקי הערץ	סופר שמואל-אבא
דרוקער לייב	פּריומאַן יחיאל
האַלדער יוסף	קאַזשבער הערש (וויינשטיין)
פּראַכטנבערג יוסף	שראַגער עזריאל
טוטשינסקי ברוך	

כבוד זייער אַנדענק!

יזכור אלהים את נשמתם עם נשמותיהם של כל אחיהם שנהרגו על קידוש-השם.

אינה אלט:

5	יעקב גראַפער — שבת נחמו —
15	אורי בענדאָר — געטאָ XX יאָרהונדערט —
43	יעקב פרידמאן — לידער —
59	וואָלף טאמבור — פּרילינג אָן זון —
79	ברוך האגער — שטעפאנעשט —
87	בערל שנאבל — לידער —
104	יצחק מאנער — לאגער "קורניק" —
109	האנא קאווא — לידער —
111	נסע רויטמאן — אליעזר שטיינבארג —
114	דריי בריוו פון אליעזר שטיינבארג —
118	איציק שוואַרץ — באגעגענישן מיט יידן —
120	נאטאן מארק — זיגערטאנק —
122	לעאָן בערטיש — דער מאמעס חלום —
126	שמשון פערסט — לידער —
129	אליעזר פרענקעל — צו דער פראגע וועגן צוקונפט פון יידיש
144	פי לאקס — מתתיהו פרידמאן —
148	דוד קאַרנבליט — לידער —
150	יצחק לאַשטשעווער — צוויי אדרעסן —
155	יוסף-לייב ברוקשטיין — ביי מיין זידן אויף פסח —
159	יי. ראָגעל — איך גלייב —
160	אברהם רינצלער — ווייסטו וואָס דאָס הייסט —
161	משה נאדיר — א בריוו צו איציק מאנער —
165	ני. רי. — אין די יאָרן פון הורבן און אומקום —

A N A L E

BUCUREȘTENE

EDITAT DE ASOCIAȚIA SCRITORILOR ȘI
PUBLICIȘTILOR IDIȘ DIN ROMÂNIA

B U C U R E Ș T I 1 9 4 7